

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

**Socialistická každodennost na příkladu
československého školství očima tehdejších studentů**

Eva Jeřábková

Plzeň 2015

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Studijní program Učitelství pro střední školy

Studijní obor Základy společenských věd – Geografie (zsv-ge)

Diplomová práce

**Socialistická každodennost na příkladu
československého školství očima tehdejších studentů**

Eva Jeřábková

Vedoucí práce:

Mgr. Lenka Jakoubková Budilová, Ph.D.

Katedra antropologie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2015

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2015

.....

Poděkování

Ráda bych poděkovala vedoucí své práce Mgr. Lence Jakoubkové Budilové, Ph.D. za ochotu, vedení a odborné a cenné rady. Děkuji také Bc. Pavlu Lorenzovi za profesionální rady při počítačové úpravě textu i grafiky. V neposlední řadě mé poděkování patří také mé rodině, narátorům a všem, kdo mě při psaní práce podporovali či se na práci jinak podíleli.

Obsah

1. Úvod	8
TEORETICKÁ ČÁST	15
2. Vývoj českého školství v historickém kontextu.....	15
2.1 <i>Počátky českého školství</i>	<i>15</i>
2.2 <i>19. Století – 1918.....</i>	<i>20</i>
2.3 <i>Meziválečné období.....</i>	<i>22</i>
2.4 <i>Druhá světová válka.....</i>	<i>23</i>
2.5 <i>1946 - 1989</i>	<i>24</i>
2.6 <i>17. listopad 1989.....</i>	<i>27</i>
3. Orální historie	30
3.1 <i>Vývoj.....</i>	<i>34</i>
3.2 <i>Metodika.....</i>	<i>36</i>
3.3 <i>Představitelé.....</i>	<i>39</i>
3.3.1 <i>Paul Thompson.....</i>	<i>39</i>
3.3.2 <i>Miroslav Vaněk</i>	<i>40</i>
PRAKTICKÁ ČÁST	44
4. Metodická část.....	44
4.1 <i>Metodika rozhovorů</i>	<i>44</i>
4.2 <i>Analýza rozhovorů</i>	<i>47</i>
4.2.1 <i>Běžný život.....</i>	<i>47</i>
4.2.2 <i>Škola a výuka</i>	<i>54</i>
4.2.3 <i>Učitelé.....</i>	<i>58</i>
4.2.4 <i>Zájmové kroužky.....</i>	<i>61</i>
4.2.5 <i>Volný čas</i>	<i>64</i>
4.2.6 <i>Prázdniny.....</i>	<i>69</i>
4.2.7 <i>17. listopad 1989</i>	<i>74</i>

<i>4.3 Shrnutí a diskuze</i>	77
5. Závěr	81
6. Seznam použitých zkratek	83
7. Použitá literatura	84
8. Resumé	89
9. Přílohy	I

1. Úvod

Pro svou diplomovou práci jsem zvolila téma Socialistická každodennost na příkladu československého školství očima tehdejších studentů pro jeho velmi zajímavý a v malé míře kompletně zpracovávaný námět. V předkládané práci mám možnost propojit poznatky ze svého bakalářského studia s poznatky ze studia současného.

V současnosti je období druhé poloviny 20. století a 20. století obecně velmi často popularizováno a neustále se zvedá vlna zájmu široké veřejnosti o toto období, ve kterém prožila velká část svého života většina současníků. Dokladem toho je např. poměrně vysoká popularita pořadů z produkce České televize. Jde například o pořad *Retro*¹ (pro mou práci jsou nejzásadnější díly s názvy Základní škola, Dovolená u Máchova jezera, Chaty a chalupy a Zařízení pro děti). Dalším populární pořadem/seriálem je *Vyprávěj*² snažící se zmapovat život v tehdejší Československu v období právě druhé poloviny 20. století a počátku století 21. Posledním z výčtu je cyklus s názvem *České století*³, který se věnuje nejvýznamnějším milníkům české a slovenské historie minulého století.

Hlavním cílem práce je zprostředkovat pohled na socialistické školství, život a volný čas očima tehdejších studentů, případně i učitelů. Práce je založena na metodě orální historie, jako prostředku k zachycení kultury všedního dne studentského a případně i učitelského života. Práce se zaměřuje na zmapování zkušeností dvou generací a výsledky tedy nelze generalizovat na celou společnost. Pro naplnění cíle se bude práce orientovat na ověřování následujících hypotéz.

První z nich je srovnání generace studentů navštěvujících základní a střední školy v době padesátých a šedesátých let s generací studentů sedmdesátých a osmdesátých let. Předmětem zájmu je zjištění nakolik se tyto dvě generace od sebe liší a co mají naopak společného ve výše uvedených zkoumaných oblastech. Předpokládám,

¹ *Retro* – Česká televize [online]. [cit. 2014-11-17]. Dostupné na [www: http://www.ceskatelevize.cz/porady/10176269182-retro](http://www.ceskatelevize.cz/porady/10176269182-retro).

² *Vyprávěj* – Česká televize [online]. [cit. 2014-11-17]. Dostupné na [www: http://www.ceskatelevize.cz/porady/10266819072-vypravej](http://www.ceskatelevize.cz/porady/10266819072-vypravej).

³ *České století* – Česká televize [online]. [cit. 2014-11-17]. Dostupné na [www: http://www.ceskatelevize.cz/porady/10362011008-ceske-stoleti](http://www.ceskatelevize.cz/porady/10362011008-ceske-stoleti).

že se generace budou zásadně lišit především v oblasti zájmových kroužků. Generace školou povinná v padesátých a šedesátých letech minulého století neměla ve srovnání s generací následující možnost ve větší míře využívat zájmové kroužky, a to jak z důvodu absence kroužků v mnoha, zejména menších, školách, tak i kvůli preferenci mimoškolního způsobu trávení volného času. Naopak podobné by si generace mohly být v případě dovolených a prázdnin a ve způsobu trávení volného času. Předpokládám, že nejčastěji tehdejší studenti a žáci trávili prázdniny u svých prarodičů a na dovolené jezdili pouze do českých kempů a k českým rybníkům. Ve volném čase se pak věnovali svým osobním zájmům (četba, lepení modelů, tramping, vyšívání aj.), kamarádům a venkovním hrám. Vymezení jednotlivých generací bylo stanoveno ve vztahu k mé vlastní generaci (rok narození 1990). První skupina tedy představuje generaci prarodičů ve vztahu k mé osobě. Konkrétně lidé narození přibližně v letech 1940 – 1960. Druhou skupinou jsou pak lidé narození mezi roky 1961 až 1980. Ti, co jsou narození v 70. letech bývají také označováni pojmem Husákovy děti. Jde o typicky československý fenomén, kterému dala vzniknout vedle silných ročníků narozených v poválečném období také tehdejší silná propopulační politika státu,⁴ jehož představitelem byl právě Gustáv Husák, první a později generální tajemník KSČ a prezident Československé socialistické republiky. Tato politika byla důsledkem snižujícího se počtu obyvatelstva, ke kterému vedla nízká porodnost a vysoká emigrace spojená se srpnovými událostmi roku 1968. Propopulační opatření spočívala zejména ve značném zvýšení přídavků na děti a v možnosti získání výhodnějších novomanželských půjček. Dle publikace Jiřího Pruši se počet narozených zvýšil více než dvojnásobně.⁵

Druhou hypotézou je, zda a případně v jaké míře se promítala politická ideologie do tehdejší výuky ve školách a školství obecně. Předpokládám, že z výsledků práce vyplyne, že byla výrazně zapojována do výuky v období padesátých let, tedy v době, kdy v Československu upevňovala svou moc Komunistická strana.

⁴ *Porodnost* [online]. [cit. 2015-03-30]. Dostupné na [www: https://www.czso.cz/documents/10180/20536812/08.pdf](https://www.czso.cz/documents/10180/20536812/08.pdf).

⁵ PRUŠA, Jiří. *Abeceda reálného socialismu*. Praha: Avia Consultants, 2011. s. 146.

Viz příloha č. 1.

K prověřování hypotéz pomohou následující výzkumné otázky. Nakolik bylo daným obdobím a politickou situací ovlivněno školství a studentský život v obou výše uvedených generacích? Jak studenti trávili volný čas? Liší se způsob trávení jejich volného času či naopak existuje nějaký bod, ve kterém se obě generace shodují? Jak hluboko a jakými konkrétními způsoby vstupoval socialistický režim do každodennosti obyčejných studentů? Jaké zájmové kroužky bylo možné navštěvovat? Kterým aktivitám se mohli a naopak nesměli věnovat?

Pro mou práci je důležité definovat některé základní pojmy, které zde mají zásadní význam. Termíny, jako jsou „socialismus“ a „komunismus“, jsou velmi často zaměňovány a jejich definice není příliš snadná.⁶ Dle *Slovníku sociologických pojmů* je socialismus „*Systém společenské organizace, v níž soukromý majetek a rozdělení příjmů podléhá společenské kontrole, také politická hnutí směřující k uvedení tohoto systému do praxe... Podle socialistického pohledu jednotlivci nežijí a nepracují v izolaci, ale ve spolupráci s druhými.*“⁷ Komunismus je dle stejného zdroje „*Politické a sociální hnutí, jež hlásá ideu beztržní společnosti, ve které dojde k zániku státu a zrušení soukromého vlastnictví výrobních prostředků... Existuje celá řada verzí komunistické ideologie, jako například leninismus, stalinismus...*“⁸

Diplomová práce používá i dalších zásadních pojmů, jako je „reálný socialismus“, „normalizace“, „totalita“ či „generace“. V tehdejší terminologii se jako „reálný socialismus“ chápal „*termín, použitý K. Marxem a B. Engelsem na konci čtyřicátých let 19. století. Tímto termínem zdůrazňovali zakladatelé vědeckého komunismu základní odlišnost od utopického socialismu a maloburžoazního socialismu*“⁹ Tato definice pochází z publikace *Reálný socialismus a jeho význam* od Ivana Hlivky¹⁰, která je velmi ovlivněna dobou, v níž byla napsána. V současnosti „reálným socialismem“ chápeme „*označení politického období vlády KSČ,*

⁶ Následující publikace rovněž zdůrazňují problematické vymezení pojmů socialismus a komunismus. PRUŠA, Jiří. *Abeceda reálného socialismu*. Praha: Avia Consultants, 2011. 678 s. ISBN 978-80-260-0686-2.

Ottův slovník naučný: Díl čtrnáctý Kartel – Kraj. Praha: Argo, 1998. 1066 s. ISBN 80-7203-117-1.

⁷ JANDOUREK, Jan. *Slovník sociologických pojmů*. Praha: Grada, 2012. s. 205.

⁸ Tamtéž, s. 128.

⁹ HLIVKA, Ivan. *Reálný socialismus a jeho význam*. Praha: Svoboda, 1984. s. 10.

¹⁰ HLIVKA, Ivan. *Reálný socialismus a jeho význam*. Praha: Svoboda, 1984. 92 s.

keré v Československu existovalo od 25. 2. 1948 do 17. 11. 1989. Reálný socialismus v Československu byl socialismem sovětského typu. Hlavními znaky reálného socialismu v Československu bylo, že ekonomický systém byl postaven na socialistických ekonomických principech (plánovitost, společenské vlastnictví, zákaz soukromého podnikání, velký objem přerozdělování národního důchodu a další). Politický systém potlačoval lidská práva a osobní svobody, byl udržován s velkou pomocí bezpečnostních složek a společnost byla vedena jedinou politickou stranou bez možnosti alternativy.“¹¹

Dle stejné publikace je normalizace definována jako „proces zklidňování a politické paralyzace společnosti v ČSSR po invazi vojsk Varšavské smlouvy 21. srpna 1968, která ukončila Pražské jaro.“¹²

„Generace“ je slovo pocházející z latinského *generare*, plodit. Dle *Slovníku sociologických pojmů* je generace definována takto: „Seskupení spřízněných věkových skupin. Velká skupina lidí, jejíž příslušníci jsou spojeni stejným způsobem myšlení a prožívají důležité momenty své osobní biografie ve stejných historických a kulturních podmínkách. Pojem má několik vymezení. Jedno může být dané pouze kalendářním věkem. Jsou to lidé, kteří se narodili přibližně ve stejné době. Ve stejných obdobích budou navštěvovat školu, volit si životního partnera a vybírat si povolání. Z biologického hlediska takto můžeme trvání jedné generace určit asi dvaceti nebo třiceti lety.“¹³ V současnosti by se ovšem dalo pracovat především s třiceti lety, jelikož se věk pro zakládání rodiny neustále prodlužuje. V mé práci je počítáno s 25 lety a to především z důvodu zaměření se na období druhé poloviny minulého století, kdy byl věk pro zakládání rodiny nižší než v současnosti. Toto také přispívalo k rychlejší obměně jednotlivých generací.¹⁴

Má práce je rozdělena na 2 základní části - Teoretická část a Praktická část. Tyto části pak budou dále děleny do hlavních tematických okruhů, kapitol, které se budou členit dle potřeby dané kapitoly a tematiky.

¹¹ PRUŠA, Jiří. *Abeceda reálného socialismu*. Praha: Avia Consultants, 2011. s. 395.

¹² Tamtéž, s. 276.

¹³ JANDOUREK, Jan. *Slovník sociologických pojmů*. Praha: Grada, 2012. s. 94.

¹⁴ Viz příloha č. 2.

První část práce je věnována orální historii z teoretického pohledu, historickým souvislostem a vývoji našeho školství, pro lepší přehled a dokreslení daného období. Tato část se zakládá na odborné literatuře, dobových pramenech, dobové odborné literatuře a učebnicích. Poslední zmíněný typ publikací je zvolen především kvůli autenticitě a lepšímu porozumění tehdejšímu vzdělávacímu systému, využívaným metodám a didaktice doby obecně. Materiálů a publikací z oblasti odborné či naučné literatury bylo vydáno nespočetné množství, především tedy pochopitelně té české provenience. Ovšem jen velmi omezený počet z nich se věnuje československému socialistickému školství a vzpomínkám tehdejších dětí, studentů a učitelů. Literatura, ze které práce vychází, je zaměřena zvláště na tu v českém jazyce, protože je práce specificky zaměřena na období druhé poloviny 20. století v Československu, tudíž je nutná přítomnost dobových dokumentů, rozhovorů a materiálů.

V současné době vychází mnoho publikací na dané téma a zejména pak literatury se zaměřením na 17. listopad 1989. Toto souvisí především s loňským výročím uplynutí 25 let od Sametové revoluce, kdy se mnoho lidí začalo obracet do minulosti, zpětně hodnotit a vzpomínat na sedmnáctý listopad roku 1989, na své dětství a dobu socialismu obecně. K této příležitosti vzniká i mnoho článků, rozhlasových i televizních pořadů, dokumentů či internetových stránek věnujících se vzpomínkám a duchu doby. Na toto téma jsou také pořádány besedy či výstavy, jako je například výstava s názvem *Listopad 1989 v Plzni objektivem Radovana Kodery*¹⁵, která proběhla ve Smetanových Sadech v Plzni před Studijní a vědeckou knihovnou Plzeňského kraje od 17. 11. do 12. 12. 2014. Byly zde umístěny panely s fotografiemi, novinovými články, dobovými dokumenty a hesly.¹⁶ Uskutečňovaly se také různé konference. Uvedla bych konferenci ze dne 16. 11. 2014 s názvem *Konference 25 let kapitalismu v České republice*.¹⁷ Jednalo se o debatu mezi současným a předchozím prezidentem naší republiky, ve které se věnovali vedle zásadních

¹⁵ *Smetanovy sady zdobí nová výstava* [online]. [cit. 2014-12-02]. Dostupné na [www: http://www.plzen2015.cz/cs/akce/25-let-pote?utm_source=newsletter&utm_medium=email&utm_campaign=25let_foto](http://www.plzen2015.cz/cs/akce/25-let-pote?utm_source=newsletter&utm_medium=email&utm_campaign=25let_foto).

¹⁶ Viz příloha č. 3.

¹⁷ *Zeman: revoluci vyvolala zpráva o smrti studenta, nikoliv zásah na Národní* [online]. [cit. 2014-12-02]. Dostupné na [www: http://www.ceskatelevize.cz/ct24/domaci/292524-zeman-revoluci-vyvolala-zprava-o-smrti-studenta-nikoliv-zasah-na-narodni](http://www.ceskatelevize.cz/ct24/domaci/292524-zeman-revoluci-vyvolala-zprava-o-smrti-studenta-nikoliv-zasah-na-narodni).

Článek obsahuje videozáznam z konference.

ekonomických otázek, které souvisejí se změnou režimu, také vzpomínám na samotný revoluční den. Typickým příkladem těchto publikací je kniha Jána Simkaniče s názvem *Mé dětství v socialismu*.¹⁸ Kniha je založena na vyprávění převážně známých autora o dětství v dobách socialismu. Jednotlivé příběhy jsou vybrány a sepsány z pohledu samotných narátorů a spisovatelů v jedné osobě a odrážejí tehdejší vnímání společnosti lidmi, kteří byli ještě dětmi. Příběhy jsou doplněny o jejich vlastní fotografie či různé dobové dokumenty a materiály. V případě této knihy nejde o ústní orální historii nýbrž o písemnou formu orální historie.¹⁹

Ráda bych v této části zmínila i projekt s názvem *Paměť národa*, který vznikl v roce 2008 a byl založen třemi institucemi – *Post Bellum*²⁰ (sdružení novinářů a historiků), *Český rozhlas*²¹ a *Ústav pro studium totalitních režimů*²². Dle portálu *Paměť národa* jde o „rozsáhlou sbírku vzpomínek pamětníků, budovanou po celé Evropě jednotlivci, neziskovými organizacemi, školskými a vzdělávacími, státními a příspěvkovými institucemi, kteří chtějí své nahrávky, texty, fotografie a archivní dokumenty sdílet, porovnávat, vyhodnocovat a společně nad nimi diskutovat...“²³ Cílem projektu je přehlednou a srozumitelnou formou zpřístupnit informace nejen badatelům, ale i široké veřejnosti, zkoumat nedemokratické režimy a fenomény minulého století. Příspěvkatelem se může stát badatel, který vyplní registraci na internetových stránkách projektu. Tímto získá badatelský certifikát a možnost vstupu do internetové badatelný, kde mu jsou zpřístupněny veškeré získané materiály, nad kterými může diskutovat s ostatními členy. V současnosti digitální archiv *Paměť národa* obsahuje vzpomínky několika set pamětníků a narátorů.²⁴

¹⁸ SIMKANIČ, Ján. *Mé dětství v socialismu*. 1. vyd. Brno: BizBooks, 2014. s. 255. ISBN 978-80-265-0297-5.

¹⁹ Viz níže, kapitola 3 Orální historie.

²⁰ *Post Bellum* [online]. [cit. 2014-12-09]. Dostupné na www: <http://www.postbellum.cz>.

²¹ *Český rozhlas* [online]. [cit. 2014-12-09]. Dostupné na www: <http://www.rozhlas.cz/portal/portal>.

²² *Ústav pro studium totalitních režimů* [online]. [cit. 2014-12-09]. Dostupné na www: <http://www.ustrcr.cz>.

²³ *Paměť národa* [online]. [cit. 2014-12-09]. Dostupné na www: <http://www.pametnaroda.cz/page/index/title/what-is-memory-of-nations>.

²⁴ *Paměť národa* [online]. [cit. 2014-12-09]. Dostupné na www: <http://www.pametnaroda.cz/page/index/title/what-is-memory-of-nations>.

Ve své práci jsem pracovala i s publikací *Abeceda reálného socialismu*²⁵, jejímž autorem je Jiří Pruša. Publikace obsahuje vysvětlení a definice více než dvou tisíc pojmů a hesel, které se vztahují k době socialismu. Jednotlivá hesla dokreslují dobové fotografie, výňatky z novinových článků, citáty předních osobností doby (Alexandr Dubček či Václav Havel) a ukázkou lidové tvorby v podobě různých hesel či vtipných glos. Tato kniha osvětluje mnohé pojmy a témata, na kterých se práce zakládá. Některé z publikací, ze kterých jsem vycházela, jsou velmi ideologicky ovlivněny a byly sepsány pod tlakem doby. Je to například kniha od Ivana Hlivky z roku 1984 s názvem *Reálný socialismus a jeho význam*,²⁶ kde je ideologické zabarvení patrné nejen v oblastech, kde se autor snaží osvětlit termíny pojící se tematikou. Tento nádech je zřetelný v celé publikaci. Dále jsem pracovala s publikacemi od předních orálních historiků, jako jsou Miroslav Vaněk v českém prostředí či Paul Thompson. Velmi zajímavá je publikace právě Miroslava Vaňka *O orální historii s jejími zakladateli a protagonisty*²⁷, jelikož se sami orální historici ocitají v roli narátorů. Kniha přináší rozhovory se čtrnácti nejpřednějšími světovými historiky a odborníky (např. Paul Thompson, Alistar Thomson či Pilar Dominguezová), kteří se specializují právě na orální historii. Jak sám autor uvádí, konkrétně tyto historiky zvolil kvůli jejich nespornému vlivu na formování i české orální historie.²⁸ Kniha nepřináší interpretaci rozhovorů, jde o přepis interview spolu s krátkým úvodem, který pojednává o životě, díle a pracovním zázemí uvedených historiků a historiček.

Druhá část práce s názvem praktická část, je zaměřena na metodiku získávání respondentů a rozhovorů, analýzu a interpretaci dat. Tato část je rozdělena na několik základních oblastí, které mají odrážet hlavní témata, na která se má práce zaměřuje (běžný život, škola a výuka, učitelé, zájmové kroužky, volný čas, prázdniny a 17. listopad 1989).

²⁵ PRUŠA, Jiří. *Abeceda reálného socialismu*. Praha: Avia Consultants, 2011. 678 s. ISBN 978-80-260-0686-2.

²⁶ HLIVKA, Ivan. *Reálný socialismus a jeho význam*. Praha: Svoboda, 1984. 92 s.

²⁷ VANĚK, Miroslav. *O orální historii s jejími zakladateli a protagonisty*. Praha: Centrum orální historie Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, 2008. 112 s. Hlasy minulosti, sv. 4. ISBN 978-80-7285-107-2.

Viz příloha č. 8.

²⁸ VANĚK, Miroslav. *O orální historii s jejími zakladateli a protagonisty*. Praha: Centrum orální historie Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, 2008. s. 7.

TEORETICKÁ ČÁST

2. Vývoj českého školství v historickém kontextu

2.1 Počátky českého školství

Počátky českého školství sahají až do doby raného středověku, kdy vznikal český stát. Za první podnět vůbec můžeme považovat příchod soluňských bratrů a věrozvěstů Cyrila (Konstantina) a Metoděje na Velkou Moravu. Tito učenci byli pozváni knížetem Rastislavem, aby šířili svou víru, vedli bohoslužby a pozvedli vzdělanost obyvatelstva. V tomto období vznikla slovanská abeceda zvaná hlaholice. Zakládaly se školy, ve kterých se vyučovala i staroslověnština, literární a liturgický jazyk.²⁹

Významnou roli ve vývoji vzdělanosti v období středověku hrají především církve a soukromé osoby (např. Jan ze Středy³⁰). V rámci církví se zakládaly klášterní a katedrální školy dle místa, při kterém vznikly. Kláštery se staly středisky vzdělanosti. Ve skriptoriích těchto škol bylo vytvořeno mnoho knižních publikací. V průběhu 13. století začal vznikat další typ škol, a to školy měštské. Jejich vznik souvisí s rozvojem měst, kdy se města stávala centry obchodu, kultury a také vzdělání. Největší rozkvět měštských škol probíhal za vlády českého krále a císaře Svaté říše římské³¹ Karla IV. Tyto školy se nazývaly školy triviální. Název triviální získaly kvůli třem hlavním vyučovacím oborům (gramatika, dialektika, rétorika). Pro tyto školy se v pozdějších letech ustálil název gymnázium. Pro uvedené typy³² byl společný latinský jazyk.³³

²⁹ *Církevní slovanština – staroslověnština* [online]. [cit. 2015-04-12]. Dostupné na [www: http://cyrilice.cz/cirkevni-slovanstina](http://cyrilice.cz/cirkevni-slovanstina).

³⁰ Donátor, diplomat a kancléř Karla IV. Udržoval styky s předními evropskými osobnostmi, jako byl např. italský básník Francesco Petrarca.

³¹ Svatá říše římská je středověké uskupení států současné Belgie, České republiky, Francie, Itálie, Lichtenštejnska, Lucemburska, Německa, Nizozemí, Rakouska a Švýcarska. Svatá říše římská byla založena roku 962 Otou I., který přijal od papeže císařskou korunu. Panovníci nesoucí tuto korunu se tak stali nejvyššími představiteli světské moci v rámci západního světa. Říše zanikla v roce 1806 po porážce císaře Františka II. v bitvě u Slavkova.

³² Katedrální, klášterní a měštské

³³ VESELÁ, Zdenka. *Vývoj českého školství*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1988. s. 15.

Zásadním milníkem ve vývoji českého školství se stal rok 1348, kdy byla založena Karlem IV. pražská univerzita. Stalo se tak díky svolení papeže a zároveň panovníkova vychovatele v dětství³⁴ Klimenta VI. ze dne 26. ledna 1348. Šlo v pořadí již o 32. evropskou univerzitu³⁵ a zároveň o první severně od Alp a východně od Paříže.³⁶ Byly zde zřízeny čtyři základní fakulty – artistická, právnická, teologická a lékařská. Podobně jako je tomu dnes stál v čele univerzity rektor a jednotlivé fakulty spravovali děkani. Tituly, které po úspěšném zakončení studia bylo možné získat, byly platné ve všech křesťanských zemích. Založením univerzity se z českých zemí stalo centrum vzdělanosti. Univerzita přilákala do země mnoho předních učenců své doby, ale také zájemce o studium z celé Evropy. To mělo za následek v roce 1360 rozdělení univerzity dle národnostního klíče (česká, bavorská, saská a polská část). Při rozhodování o správě univerzity tak měl každý národ jeden hlas. Toto se změnilo až za vlády Václava IV. v roce 1409 Dekretem kutnohorským. Dekret upravoval poměr hlasů ve prospěch Čechů, tři české hlasy ku jednomu hlasu cizinců.³⁷ Tímto se spustila vlna odlivu zahraničních profesorů a studentů. Na počátku 17. století přešla univerzita pod správu jezuitského řádu³⁸, pod kterou zůstala až do roku 1773, kdy byl jezuitský řád zrušen. Během tohoto období nesla název Karlo-Ferdinandova.³⁹

V následujících dobách vzdělanost v českých zemích upadala v důsledku husitských válek v 15. století. Husité se negativně zapsali do dějin v souvislosti se vzdělaností drancováním klášterů a ničením hodnotných knih. Kritizovali především vysoký majetek církví a jejich cílem bylo zjednat nápravu. Naopak pozitivem bylo šíření levných a nezdobených knih a tím i vzdělanosti mezi chudé obyvatelstvo.

V průběhu 16. století se vzdělanost přesouvá do působnosti jezuitského řádu. Jezuité byli velmi úspěšní v poskytování vědomostí. Jejich školy měly vysokou úroveň díky svým přísným vyučovací metodám. Jezuité vyžadovali od studentů naprostou

³⁴ ČORNEJOVÁ, Ivana a KADLEC, Jaroslav a KEJŘ, Jiří et al. *Dějiny Univerzity Karlovy 1347/48 – 1622*. Praha: Karolinum, 1995. s. 33.

³⁵ Se vznikem univerzit ztrácí církev výhradní monopol na vzdělanost.

³⁶ SOMR, Miroslav. *Dějiny školství a pedagogiky*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987. s. 33.

³⁷ Tamtéž.

³⁸ Jezuitský řád byl založen sv. Ignácem z Loyoly v roce 1534. Na území Čech přišli jezuité v roce 1556. Řád byl zrušen v roce 1773 papežem Klementem XIV.

³⁹ SOMR, Miroslav. *Dějiny školství a pedagogiky*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987. s. 33.

kázeň, cenzurovali knihy a učebnice a neakceptovaly svobodu vyznání. Vzdělávací obsah se specializoval především na náboženství a výuku latinského jazyka.⁴⁰ V době třicetileté války (1618 – 1648) české školství znovu upadalo. Přesto se v tomto nepříliš příznivém období⁴¹ prosadil významný český pedagog a spisovatel Jan Amos Komenský (1592 – 1670). Svůj život spojil s Jednotou bratrskou⁴², jejímž předním představitelem se stal. Absolvoval bratrskou školu v Přerově, na kterou se později znovu vrátil jako učitel, a německé vysoké školy v Heidelbergu a Herbornu. Jeho život a rovněž i dílo bylo poznamenáno porážkou stavů v Bitvě na Bílé hoře v roce 1620⁴³. Pod vlivem těchto událostí byl jako protestant nejdříve nucen stáhnout se do ústraní a později odejít do exilu. V roce 1621, stejném roce, kdy začal působit jako učitel, vydal svou první učebnici s názvem *Pravidla snazší mluvnice*. Nejvýznačnějším Komenského didaktickým dílem se ovšem stala *Didaktika*, jež byla sepsána v českém jazyce a kterou dokončil v polském exilovém Lešně. Do *Didaktiky* promítl zákonitosti přírodních jevů, jako jsou přirozenost, nenásilnost či posloupnost. Nastiňuje zde reformu školství, která by měla vycházet z filozofie lidského života a z postavení člověka v rámci světa.⁴⁴ V roce 1638 přepracoval své dílo pro potřeby i jiných zemí, proto byla *Didaktika* přeložena do latiny a následně byla vydána pod názvem *Didactica magna*. V Čechách vyšla jako součást souboru pojmenovaného *Opera didactica omnia*. V Lešně také začal připravovat pedagogický projekt nazvaný *Paradisus ecclesiae*, který si kladl za cíl reformovat tehdejší vzdělávání. Teoretickou část projektu představovala právě *Didaktika*, praktickou pak učebnice a příručky pro učitele, z nichž byla plně dokončena pouze jedna, *Informatorium školy mateřské*. *Informatorium* pojednává o cílech, vzdělávacím obsahu a metodách výchovy dětí do šesti let.⁴⁵

⁴⁰ VESELÁ, Zdenka. *Vývoj českého školství*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1988. s. 17.

⁴¹ Někdy též označováno jako období temna.

⁴² Jde o protestantskou církev založenou bratrem Řehořem v roce 1457.

⁴³ Jedna z bitev třicetileté války, která byla motivována náboženskými a mocenskými spory. Stáli zde proti sobě císař reprezentující zároveň katolíky a české stavy. Vítězem se stal císař Ferdinand II. V důsledku porážky českých stavů se dne 21. 6. 1621 konala na Staroměstském náměstí poprava 27 českých pánů a dalších šest let později bylo vydáno Obnovené zřízení zemské, které nařizovalo přijmout katolické vyznání. Pokud tak lidé odmítali učinit, museli opustit zemi.

⁴⁴ ČAPKOVÁ, Dagmar. *Jan Amos Komenský (1592 – 1670): Přehled života a díla*. Praha: Ústav pro informace ve vzdělávání, 1991. s. 19.

⁴⁵ SOMR, Miroslav. *Dějiny školství a pedagogiky*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987. s. 41.

Didaktiku Komenský pojímá jako umění správně učit.⁴⁶ Tvrdí, že je potřeba učit praktické věci, uvádět příklady a především používat názorných ukázek, které jsou založeny na přímé zkušenosti a smyslovém vnímání každého žáka⁴⁷ (toto tvrzení dokládá např. jazyková učebnice *Orbis sensualium Pictus*). „*Usnadníš tedy žáku práci, jestliže mu při všem, čemu ho budeš učit, ukážeš, jak se toho užívá v denním životě. To musí být naprosto všude, v mluvnici, v dialektice, aritmetice, geometrii, fyzice atd. Nestane-li se tak, všechno co mu vyložíš, bude se mu zdát nějakými zjevy z Nového světa.*“⁴⁸ Hlavní myšlenka Komenského pedagogických děl spočívá v přirozené výchově, která by měla probíhat v souvislosti s přirozeností člověka. „*Věci samy vábí mládež jsou-li přednášeny podle chápavosti věku a jasně, zvláště když se přimísí někdy něco vtipného nebo aspoň něco méně vážného, avšak vždy příjemného. Neboť to znamená spojovat příjemné s užitečným. Metoda sama, má-li vzbudit chuť k učení, musí být předně přirozená. Neboť cokoli je přirozené, jde samo od sebe. Má-li voda téci dolů, není ji třeba nutit; jenom odstraň hráz nebo cokoli ji zdržuje a hned ji uvidíš téci.*“⁴⁹ Jako jeden z prvních se také zabývá problematikou inkluzivního školství, které je velmi aktuální v současnosti, v 21. století. Komenský považuje každého žáka, i s tělesným či smyslovým postižením, za vzdělavatelného. Naopak spíše zdůrazňuje nutnost vzdělávání takto znevýhodněných žáků.⁵⁰

Školy dělí Komenský na čtyři stupně – školu mateřskou, městskou (obecnou), latinskou a akademii. Tímto členěním poukázal na problematiku psychického vývoje dítěte, která dosud nebyla příliš brána v potaz. Škola mateřská probíhala do šesti let a primárním cílem bylo osvojení si mateřského jazyka, skrze který poznává dítě svět okolo sebe. Tato výuka neprobíhá pod dohledem učitele ve školách nýbrž v každé rodině, kde učiteli jsou její jednotliví členové. Obecnou školu navštěvovali žáci do 12 let v každém městě či vesnici. Náplní bylo čtení, psaní, počítání, zpěv, základy mravů, historie, hospodářství a společenských věd a veškerá výuka probíhá opět v mateřském

⁴⁶ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Vel'ká didaktika*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladatel'stvo, 1991. s. 26.

⁴⁷ SOMR, Miroslav. *Dějiny školství a pedagogiky*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987. s. 44.

⁴⁸ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Výbor myšlenek o výchově*. Praha: Výzkumný ústav odborného školství, 1970, s. 20.

⁴⁹ Tamtéž.

⁵⁰ SOMR, Miroslav. *Dějiny školství a pedagogiky*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987. s. 46.

jazyce. V latinské škole, která byla určena pro studenty do 18 let, se již vyučovaly čtyři jazyky – mateřský, latinský, řecký a hebrejský. Z dalších předmětů byla zařazena fyzika, geografie, etika, chronologie a znalost Bible. Tento typ škol byl zakládán ve všech větších městech. Posledním stupněm je tzv. akademie určená pro studenty do 24 let. Akademie si klade za cíl rozvíjet, prohlubovat a třídit znalosti veškerých věd. Obvykle byly koncentrovány do vyšších administrativních celků.⁵¹

Na druhou polovinu 18. století a tím i na vývoj českého školství a vzdělanosti má vliv nově se utvářející myšlenkový a filozofický směr, osvícenství. Centrem zájmu se stal člověk. Osvícenství kladlo důraz na rozum, logiku a svobodu člověka. Díky tomuto přestalo být vzdělání výsadou pouze bohatých vrstev obyvatelstva, ale bylo přístupné širší veřejnosti. České školství zaznamenalo zásadní rozvoj za vlády české a uherské královny a římské císařovny Marie Terezie (1740 – 1780). V roce 1764 byly z rozhodnutí panovnice vydány nové gymnaziální učební osnovy. Nově byl do výuky zařazen přírodopis, fyzika, řečtina, dějepis, zeměpis a matematika. Tomuto nařízení se nepodřídili především jezuité. Zdůraznili tím nejen svou finanční nezávislost na státu.⁵² V rámci základního školství se školy členily na triviální, hlavní a normální. Tyto typy se lišily jak vzdělávacím obsahem a materiálním zabezpečením, tak lokalizací. Triviální školy vyučovaly náboženství, dějiny bible, čtení, psaní a matematiku (základní matematické operace a trojčlenka). Nacházely se v menších městech a u farních kostelů. Podle počtu studentů měly školy jednu, maximálně dvě místnosti. Vyučovacím jazykem byla čeština. Školy hlavní vyučovaly stejné předměty jako předchozí typ, ale hlavní náplní bylo připravit studenty na další studium. Každá škola měla mít zázemí tří tříd. Vyučování probíhalo v prvním ročníku v českém jazyce, ve druhém bilingvně (česky i německy) a ve třetím pouze německy. V rámci hlavních škol se zakládaly i samostatné školy pro dívky, kde se připravovaly na své další studium a budoucí povolání učitelek. Proto se zde vyučovaly nejen běžné předměty, ale i ruční práce jako je šití a pletení. Nacházely se ve větších městech, přičemž každý kraj musel mít minimálně jednu takovou školu. Posledním typem škol jsou normální školy, kde výuka probíhala pouze v německém jazyce. Zde se jednotlivým předmětům, které se nelišily od předchozích případů, věnovala větší pozornost a látka byla probírána

⁵¹ SOMR, Miroslav. *Dějiny školství a pedagogiky*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987. s. 44.

⁵² VESELÁ, Zdenka. *Vývoj českého školství*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1988. s. 17.

více do hloubky. Tyto školy byly zaměřené na učitele. Každý učitel musel prokázat, že absolvoval normální školu.⁵³ Nejzásadnějším okamžikem českého školství se stal rok 1774, kdy Marie Terezie zavedla v českých zemích povinnou školní docházku. Školní docházka měla trvat 6 až 7 let. Ovšem docházka v průběhu roku byla velmi nepravidelná a byly tolerovány značné úlevy. Děti studující na vesnicích od 9 do 13 let věku navštěvovaly školy jen v zimních měsících, od prosince do března. Po zbytek roku bylo dětí potřeba doma, aby pomohly s hospodářstvím. Děti ve věku od 6 do 8 let navštěvovaly školu naopak v letních měsících. Toto opatření bylo zavedeno kvůli ochranně jejich zdraví. Celkový počet hodin, které měly absolvovat, byl 28 hodin za měsíc.⁵⁴

2.2 19. Století – 1918

Na počátku 19. století v souvislosti s průmyslovým rozvojem v Habsburské monarchii a především v českých zemích dochází k narůstající potřebě učitelů odborných předmětů. Z tohoto důvodu byl kladen větší nárok na vzdělávání učitelů.

V revolučním roce 1848⁵⁵ a 1849 proběhla školní reforma někdy též nazývaná Thunovská podle tehdejšího ministra vyučování hraběte Leopolda Thuna a Hohensteina. Reforma spočívala kupříkladu ve změně struktury učebních osnov či v zakončení gymnaziálních studií maturitní zkouškou, jež se stala nezbytnou podmínkou pro pokračování studia na univerzitě. Přestože díky této reformě se stalo vzdělání přístupnější pro širší okruh obyvatelstva, v praxi se to příliš neodráželo. Bylo to způsobeno i nadále vyššími náklady spojenými se studiem. Dalším problémem, který reforma neřešila, se stalo vyšší vzdělání žen, jimž bylo i nadále odepřeno. Prvními univerzitními posluchačkami se staly ženy až v roce 1878 s tím, že jim nebylo

⁵³ VESELÁ, Zdenka. *Vývoj českého školství*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1988. s. 9.

⁵⁴ Tamtéž, s. 11.

⁵⁵ Rok 1848 je rokem revolucí, které proběhly na evropském kontinentě. Vlna národního citění a nespokojenosti s politickým uspořádáním po Vídeňském kongresu zasáhla Itálii, Francii, ale také země Habsburské monarchie a zároveň tedy i české země. Čeští revoluční představitelé požadovali po císaři (tehdy Ferdinand I. Dobrotivý) mj. samostatnost českých zemí v rámci monarchie, zrovnoprávnění českého a německého jazyka či zrušení cenzury a roboty. Revoluce byla potlačena a jediným splněným požadavkem se stalo zrušení roboty.

umožněno řádné ukončení a tedy i absolvování univerzity.⁵⁶ Vedle gymnázií byl od roku 1849 zakládán další typ středních škol, školy reálné tzv. reálky. Jejich nižší stupeň měl zajišťovat funkci pozdějších měšťanských škol.⁵⁷

V květnu 1869 byl vydán základní zákon o obecném školství. Byla zde uzákoněna osmiletá povinná školní docházka pro děti ve věku od 6 do 14 let. Od tohoto roku měli žáci tři možnosti plnění docházky – osmiletá obecná škola, osmiletá měšťanská škola či pětiletá obecná s tříletou návazností měšťanské školy. První dva zmíněné typy neposkytovaly předpoklady pro další studium na středních školách, kterých byl omezený počet a které byly zpoplatněny. Rozdíl mezi měšťanskou a obecnou školou nebyl příliš znatelný. Jednalo se pouze o několik vyučovacích předmětů, které měla měšťanská škola oproti obecné navíc.⁵⁸ Zákon řešil i vzdělání učitelů. Svých pedagogických znalostí měli dosahovat ve speciálních kurzech, které byly vedeny pod záštitou univerzity, či prostřednictvím sebevzdělávání (pedagogická periodika a publikace, účast na konferencích).⁵⁹

V době první světové války⁶⁰ zažilo české školství velký úpadek, nedostatek kvalifikovaných učitelů a prostor pro výuku. Pro Habsburskou monarchii bylo nutné zajistit dostatečné množství bojeschopných mužů, tedy i učitelů, a vojenského materiálu. Během války byl značně snížen počet tříd a škol až o jednu třetinu, byly zkráceny vyučovací hodiny, snížena dotace počtu hodin a školní rok značně redukován.⁶¹

⁵⁶ WAGNER, Wilhelm J. *Habsburská monarchie: dějiny Rakouska-Uherska slovem i obrazem*. Praha: Knižní klub, 2011. s. 45.

⁵⁷ VESELÁ, Zdenka. *Vývoj českého školství*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1988. s. 45.

⁵⁸ SOMR, Miroslav. *Dějiny školství a pedagogiky*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987. s. 167.

⁵⁹ VESELÁ, Zdenka. *Vývoj českého školství*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1988. s. 43.

Následující publikace uvádí, že absolvování učitelského vzdělání neopravňovalo ke kvalifikovanému výkonu povolání. SOMR, Miroslav. *Dějiny školství a pedagogiky*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987. s. 167.

⁶⁰ Někdy rovněž Velká válka.

⁶¹ VESELÁ, Zdenka. *Vývoj českého školství*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1988. s. 69.

2.3 Meziválečné období

Meziválečné období, nazýváno též obdobím první republiky⁶², se neslo ve znamení snah o sjednocení českého školství, prvních snah o zakládání alternativních škol a rozvoje vysokého školství.

Na počátku dvacátých let minulého století získal pražský pedagog Frank Mužík povolení k založení „pokusné“ třídy o 20 žácích. Hlavní důraz byl kladen na spolupráci rodiny a školy, která se promítala například v třídních schůzkách konajících se dvakrát v měsíci či besídkách. Výuka byla podporována naučnými exkurzemi a výlety, které byly následně s žáky analyzovány. Výuka také zohledňovala individualitu žáků. V odpoledních vyučovacích hodinách se žáci rozdělovali do skupin dle svých zájmů a nadání a každá skupina se věnovala dané činnosti, čímž rozvíjela svůj talent (hudba, rytmika, atd.). V Mužíkově třídě byla využívána často osobní zkušenost. Žáci si vědomosti osvojovali názorně i za pomoci her. V matematice byla velmi oblíbenou hra s názvem živé počítadlo. Žáci se tímto za pomoci svých spolužáků učili základním matematickým operacím. Tento pedagogický přístup ovšem nelze používat ve školství plošně, čehož si byl vědom i autor tohoto typu pedagogiky. Žáků je ve třídách mnoho a tím by utrpěla jak pozornost žáků, tak dostatečný prostor pro jejich individuální rozvoj.⁶³

V meziválečném období zažilo rozkvět vysoké školství. Již necelé dva měsíce po vzniku samostatné Československé republiky byla v Brně zřízena zákonem č. 76/1918 Sb. Vysoká škola zvěrolékařská, dnes pojmenována Veterinární a farmaceutická univerzita.⁶⁴ V následujícím roce vznikly v Brně další dvě univerzity. 28. 1. 1919 byla zákonem č. 50 Sb. založena Masarykova univerzita o čtyřech základních fakultách – právnické, lékařské, přírodovědecké a filozofické⁶⁵ a 24. 7. 1919 (zákon č. 460) se jednalo o Vysokou školou zemědělskou, která byla v roce 1994

⁶² 28. 10. 1918 – 29. 9. 1938

⁶³ SOMR, Miroslav. *Dějiny školství a pedagogiky*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987. s. 213.

⁶⁴ *Historie univerzity* [online]. [cit. 2015-03-20]. Dostupné na www: <http://www.vfu.cz/informace-o-univerzite/historie-univerzity.html>.

⁶⁵ *Zákon o zřízení Masarykovy univerzity (zákon č. 50/1919 Sb.)* [online]. [cit. 2015-03-20]. Dostupné na www: http://www.muni.cz/history/establishing_act.

přejmenována na Mendelovu univerzitu.⁶⁶ O dalších tři dny později, 27. 7. 1919, byla založena první slovenská univerzita – Univerzita Komenského v Bratislavě⁶⁷.

Výraznou událostí se stal tzv. malý školský zákon č. 226/1922 Sb., jemuž byla přiznána zpětná účinnost k datu 1. 1. 1921. Zákonem se postupně snižuje počet žáků ve třídách až na 60. Zákon dále zavádí na Slovensku povinnou osmiletou školní docházku, která byla značně nejednotná vzhledem k nedostatku kvalifikovaných učitelů. Změny zaznamenala i obsahová struktura výuky. Nově byla povinně zařazena občanská výchova, pro dívky nauka o domácím hospodářství a tělesná výchova a pro chlapce ruční práce. Dosud povinné náboženství se stalo pouze dobrovolným předmětem.⁶⁸

2.4 Druhá světová válka

Období Protektorátu Čechy a Morava⁶⁹ a druhá světová válka vstupovala do všech oblastí soukromého i veřejného života. Nejinak tomu bylo i v případě školství, které bylo pod silným ideologickým tlakem. V tomto duchu musela být změněna i česká pedagogika. Školství zažívalo silnou cenzuru učebnic, výukových materiálů a školních knihoven, byl kladen důraz na tělesnou výchovu a historii Německé říše. Mnoho škol bylo v důsledku těchto zásad zavřeno či zabráno pro válečné účely.

Strach, perzekuce a tresty prostupovaly i řadami studentů. V říjnu roku 1941 přišel na stanici gestapa v Kladně anonymní dopis vzpomínající osobnost prvorepublikového prezidenta Edvarda Beneše, jenž byl zaslán z tamější průmyslové školy. Reakcí bylo uzavření školy po dobu dvou měsíců a deportace učitelů a studentů do Malé pevnosti v Terezíně, která sloužila jako věznice pražského gestapa.⁷⁰

⁶⁶ *O univerzitě – Mendelova univerzita v Brně* [online]. [cit. 2015-03-20]. Dostupné na [www: http://mendelu.cz/o-univerzite](http://mendelu.cz/o-univerzite).

⁶⁷ *Univerzita Komenského* [online]. [cit. 2015-03-20]. Dostupné na [www: https://uniba.sk](https://uniba.sk).

⁶⁸ JELÍNKOVÁ, Vladimíra a SMOLKA, Radovan. *Základní školství v ČSSR a některé trendy jeho vývoje od roku 1921*. Praha: Ústav školských informací, 1989. s. 8.

⁶⁹ Protektorat Böhmen und Mähren. Jde o část území Československa, které bylo okupováno od 16. 3. 1939 do kapitulace Německa 9. 5. 1945.

⁷⁰ MATEŠ, Pavel a PRŮCHA, Petr a SVATOŇ, Jan. *Vývoj organizace a řízení středního odborného školství v Československu (1918 – 1987)*. Praha: Ústav školských informací, 1987. s. 45.

Během několika prvních měsíců okupace bylo zcela zakázáno 30 učebnic. V roce 1941 se tento počet ještě zvýšil na 283. Celkově se cenzura týkala 1 200 učebnic. Další změny se týkaly struktury a organizace výuky. Zásadní změnou bylo zavedení německého jazyka jako povinného předmětu nejdříve v měšťanských školách a později také ve školách obecných. Dotace počtu těchto hodin byly postupně zvyšovány až na šest týdně. Na středních školách byla vedle německého jazyka jako samostatného předmětu zavedena i výuka některých předmětů přímo v němčině (matematika, geografie). Předměty jako je dějepis, dějiny literatury či filozofie byly zrušeny úplně.⁷¹ U těchto předmětů hrozilo vyšší riziko vyzdvihování postav národního významu. Střední školství bylo pod dozorem také v oblasti přijímacího řízení. Vyjma klasických údajů o uchazečích jako jsou demografické údaje, předchozí vzdělání či praxe byla na všech středních školách vyžadována přijímací zkouška z německého jazyka a především bylo nutné doložit osvědčení o svém arijském původu.⁷²

17. 11. 1939 byl dnem, kdy nacisté uzavřeli české vysoké školy. Tomuto aktu předcházela studentská demonstrace na protest proti okupantům. Při střetech byli smrtelně zraněni dva demonstranti. Jedním z nich byl i Jan Opletal. Jeho smrt způsobila další vlnu demonstrací a protestů, které nacisté využili právě k uzavření vysokých škol 17. listopadu. Dalšími odvetnými kroky se stala poprava devíti studentů, zatčení a uvěznění více než 1 200 studentů⁷³ a jejich deportace do koncentračního tábora v Sachsenhausenu. Tato událost se o půl století později stala příležitostí k pietnímu shromáždění studentů, které přerostlo k protirežimním protestům.⁷⁴

2.5 1946 - 1989

Druhá polovina 20. století je v Československu charakterizována vládou KSČ (1948 – 1989), jejíž ideologie vstupovala do mnoha oblastí lidského života (kultura, hospodářství, zaměstnání, školství, atd.). Právě škola je místo, kde mají politické režimy dostatek vhodného prostoru pro formování a výchovu mládeže v duchu svých zásad.

⁷¹ SOMR, Miroslav. *Dějiny školství a pedagogiky*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987. s. 251.

⁷² MATES, Pavel a PRŮCHA, Petr a SVATOŇ, Jan. *Vývoj organizace a řízení středního odborného školství v Československu (1918 – 1987)*. Praha: Ústav školských informací, 1987. s. 43.

⁷³ SOMR, Miroslav. *Dějiny školství a pedagogiky*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987. s. 252.

⁷⁴ Viz níže, kapitola 2.6 17. listopad 1989.

Nejsnadněji se tato skutečnost projevuje např. v občanské nauce, která poskytovala dostatek společenskovedních témat, v nichž se dalo působit na lehce ovlivnitelné názory žáků, na rozdíl od např. přírodních věd, které jsou více založené na konkrétních faktech. „*Občanská nauka klade důraz na spojování naukového jádra předmětu s praktickými činnostmi žáků a na integraci vědomostí získaných v tomto předmětu s občanskovýchovnými vědomostmi osvojenými v ostatních předmětech. Tím žáci získávají znalosti a zkušenosti potřebné pro aktivní občanský život a pro účast na výstavbě vyspělé socialistické společnosti.*“⁷⁵ Do života a vzdělávání tehdejších studentů se promítaly jak „dějinné“ události (např. srpen 1968, život na pozadí studené války), tak politická situace (např. podmínky pro přijetí na gymnázia, střední a vysoké školy na základě rodinné anamnézy).

Školství po skončení druhé světové války se vyznačuje snahou propojit jej s hospodářským, politickým i kulturním životem společnosti. Výchova má posilovat národní hrdost a podporovat vědomí sounáležitosti všech slovanských národů. Mezi hlavní cíle pedagogiky této doby patřilo zvýšení vzdělanosti na vesnicích a především pak prosadit koncepci sjednocení škol. Jednalo se o vytvoření takového školského systému, který by žákům stejné věkové kategorie umožnil po splnění podmínek pokračovat ve svém vzdělání na dalším stupni školy.⁷⁶ Tento cíl se podařilo naplnit zákonem o jednotné škole č. 95/1948 Sb.⁷⁷ Zákon vedl k zestátnění škol, bezplatnému školství a povinná školní docházka byla stanovená na devět let. Vzdělání bylo rozděleno do tří stupňů. První stupeň představovala povinná pětiletá národní škola, na kterou navazoval stupeň druhý, nazývaný střední škola, jenž znamenal další 4 povinné roky studia. Třetím stupněm jsou pak odborné školy a gymnázia. Další studium bylo možné na vysokých školách po úspěšném složení maturitní zkoušky (pouze v případě gymnázií a vyšších odborných škol) a splnění přijímacího řízení.⁷⁸ Tento zákon bývá někdy označován jako Nejedlého dle jednoho z předních pedagogů doby, historika a také ministra školství Zdeňka Nejedlého.

⁷⁵ ČÁRA, Vladimír a ROSENZWEIG, Milan a EFFENBERGEROVÁ, Anna Marie. *Aktuální otázky vzdělávání a výchovy v socialistické škole: srovnávací studie*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1985. s. 86.

⁷⁶ SOMR, Miroslav. *Dějiny školství a pedagogiky*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987. s. 304.

⁷⁷ Viz příloha č. 4.

⁷⁸ JELÍNKOVÁ, Vladimíra a SMOLKA, Radovan. *Základní školství v ČSSR a některé trendy jeho vývoje od roku 1921*. Praha: Ústav školských informací, 1989. s. 10.

O pět let později následovalo vydání nového školského zákona č. 31/1953 Sb.⁷⁹ Zásadní změny, které zákon přinesl, bylo zkrácení povinné školní docházky na dobu osmi let a sloučení tří stupňů. Někdy se k tzv. osmileté střední škole připojilo gymnázium a tím vznikla tzv. jedenáctiletá střední škola. V posledních třech ročnících tak bylo možné získat úplné střední vzdělání, které bylo zakončeno maturitní zkouškou.⁸⁰

Dalším zákonem, který upravoval školskou soustavu, byl zákon č. 186/1960 Sb.⁸¹ o soustavě výchovy a vzdělávání. Zde se povinná školní docházka znovu stanovila na devět let. Základní školy se členily do dvou stupňů tak, jak to známe dnes. Základní devítiletá škola *„poskytuje veškeré mládeži ucelené všeobecné vzdělání; v souladu s cíli a potřebami komunistické společnosti pečuje lépe než dosud o výchovu k vědeckému světovému názoru, o výchovu morálně politickou, estetickou, tělesnou a brannou; všestranně rozvíjí tělesné a duševní síly a schopnosti mládeže a orientuje ji ke správné volbě povolání.“*⁸² Z těchto oficiálních cílů vzdělávání je patrné, nakolik se promítala tehdejší politická situace do školství a nakolik je škola vhodný prostor pro formování budoucích generací, jak již bylo v úvodu kapitoly řečeno.

Zákonem ze dne 21. 6. 1978 č. 63/1978 Sb.⁸³ o opatřeních v soustavě základních a středních škol se povinná školní docházka stanovila na dobu trvání v délce deseti let, přičemž se jednalo o osmiletou základní školu s dvouletým přesahem na školu střední. Základní škola byla rozčleněna opět na dva stupně po čtyřech letech.⁸⁴

Posledním školským zákonem týkajícím se daného období je tzv. nový školský zákon z roku 1984 č. 29/1984 Sb. o soustavě základních a středních škol. Tento zákon zrovnoprávnil vzdělání na středních odborných učilištích a ostatních středních školách,

⁷⁹ Viz příloha č. 4.

⁸⁰ JELÍNKOVÁ, Vladimíra a SMOLKA, Radovan. *Základní školství v ČSSR a některé trendy jeho vývoje od roku 1921*. Praha: Ústav školských informací, 1989. s. 10.

⁸¹ Viz příloha č. 4.

⁸² JELÍNKOVÁ, Vladimíra a SMOLKA, Radovan. *Základní školství v ČSSR a některé trendy jeho vývoje od roku 1921*. Praha: Ústav školských informací, 1989. s. 10 - 11.

⁸³ Viz příloha č. 4.

⁸⁴ JELÍNKOVÁ, Vladimíra a SMOLKA, Radovan. *Základní školství v ČSSR a některé trendy jeho vývoje od roku 1921*. Praha: Ústav školských informací, 1989. s. 11.

čímž se odstranil i rozdíl mezi učněm a žákem. Díky tomuto zákonu se všichni učni stali žáky, tak jako tomu bylo u středních odborných škol a gymnázií.⁸⁵

2.6 17. listopad 1989

17. listopad 1989 se zapsal do dějin jako den, který znamenal začátek konce téměř 42 leté vlády komunistické strany v Československu. 17. listopad⁸⁶ se také váže k roku 1939, kdy byly nacisty uzavřeny vysoké školy v důsledku demonstrací k příležitosti vzniku samostatného Československa. Tento den se tak stal Mezinárodním dnem studentstva. Byl vyhlášen v Londýně v roce 1941 při příležitosti zasedání Mezinárodní rady studentstva.⁸⁷

Na tento den byla ve spolupráci nezávislých vysokoškolských studentů a členů SSM⁸⁸ připravena oficiálně povolená pietní manifestace k uctění památky událostí, které se odehrály o padesát let dříve. Akce musela být pořádána právě ve spolupráci s organizací SSM, jinak by nemohla nabýt oficiálního charakteru. Trasa pochodu studentů byla stanovena z Albertova na Vyšehrad k hrobu spisovatele Karla Hynka Máchy. Na tomto místě měl být pochod zakončen. Přestože se režim obával nepokojů, večer před plánovaným pochodem se představitelé tehdejšího režimu (např. generální tajemník ÚVKŠČ Milouš Jakeš či předseda vlády ČSSR Ladislav Adamec) usnesli na tom, že přes veškerá bezpečnostní opatření nesmí dojít z politických důvodů k jakýmkoliv zásahům, jelikož se jednalo o uctění památky studentů v boji proti nacistické okupaci.⁸⁹

⁸⁵ JELÍNKOVÁ, Vladimíra a SMOLKA, Radovan. *Vývoj a současnost středních odborných učilišť v ČSSR*. Praha: Ústav školských informací, 1989. s. 30.

⁸⁶ Viz výše, kapitola 2.4 Druhá světová válka.

⁸⁷ *Mezinárodní den studentstva vznikl kvůli zavření českých vysokých škol nacisty v roce 1939* [online]. [cit. 2015-03-24]. Dostupné na [www: http://vlast.cz/mezinarodni-den-studenstva-vznikl-zavreni-ceskych-vysokych-skol-nacisty-v-roce-1939](http://vlast.cz/mezinarodni-den-studenstva-vznikl-zavreni-ceskych-vysokych-skol-nacisty-v-roce-1939).

⁸⁸ Socialistický svaz mládeže byla organizace, která navazovala na Pionýrskou organizaci. Organizace sloužila jako nástroj režimu k ovlivňování mládeže v duchu zásad komunismu. Členství v této organizaci bylo považováno za nepsanou podmínku přijetí studenta na vysokou školu. Dle: OTÁHAL, Milan a VANĚK, Miroslav. *Sto studentských revolucí: studenti v období pádu komunismu – životopisná vyprávění*. Praha: Lidové noviny, 1999. s. 94.

⁸⁹ OTÁHAL, Milan a VANĚK, Miroslav. *Sto studentských revolucí: studenti v období pádu komunismu – životopisná vyprávění*. Praha: Lidové noviny, 1999. s. 22 - 23.

17. 11. 1989 v 16 hodin byla manifestace oficiálně zahájena. Zájem se odhaduje až na 50 000 účastníků.⁹⁰ Se svými projevy a vzpomínkami vystoupilo několik osob mj. i dr. Josef Šárka, účastník pohřbu Jana Opletala, se svými slovy „*Studenti, nedejte se, jsem rád, že bojujete o to, o co jsme bojovali my tenkrát.*“⁹¹ Po skončení projevů se studenti přesouvají dle plánů na Vyšehrad a odtud se část vydává směrem na Václavské náměstí, čímž pochod ztratil oficiální charakter. Při průchodu Národní třídou bylo účastníkům (2000)⁹² znemožněno pokračovat dále. Přes usnesení čelních představitelů o nezasahování proti účastníkům a přes poklidný, nenásilný průběh pochodu byla uzavřena ulice dvěma kordony pořádkových sil, tak aby účastníci byli odříznuti od jakékoliv únikové cesty. Okolo osmé hodiny večerní zazněla provokativní výzva k rozchodu, přestože nikomu nebylo umožněno prostor žádným způsobem opustit.⁹³ Jelikož nebylo možno výzvu naplnit, přišel rozkaz k zásahu. Mezi napadené patřil i kameraman britské televizní stanice ABN, kterého britští představitelé nechali odvézt na ošetření do Frankfurtské nemocnice.⁹⁴ Možnost, jak se vyhnout střetu s pořádkovými silami, byla uniknout obytných domů v Mikulandské ulici přilehlé k Národní třídě.

Česká společnost byla zásahem na Národní třídě zděšena a vyjádřila podporu studentům. Ke zlomovým okamžikům patří vyhlášení generální stávky, jejímž prostřednictvím mělo být dosaženo politických změn. Na podporu studentů vystoupili a připojili se ke stávce i herci s tím, že místo představení budou obecenstvu předčítat stanovisko společnosti a budou o situaci diskutovat.⁹⁵

⁹⁰ OTÁHAL, Milan a VANĚK, Miroslav. *Sto studentských revolucí: studenti v období pádu komunismu – životopisná vyprávění*. Praha: Lidové noviny, 1999. s. 24.

⁹¹ OTÁHAL, Milan a SLÁDEK, Zdeněk. *Deset pražských dnů 17. – 27. listopadu 1989: Dokumentace*. Praha: Academia, 1990. s. 16.

⁹² OTÁHAL, Milan a VANĚK, Miroslav. *Sto studentských revolucí: studenti v období pádu komunismu – životopisná vyprávění*. Praha: Lidové noviny, 1999. s. 24.

⁹³ OTÁHAL, Milan a SLÁDEK, Zdeněk. *Deset pražských dnů 17. – 27. listopadu 1989: Dokumentace*. Praha: Academia, 1990. s. 18.

⁹⁴ Tamtéž.

Franfurkt nad Mohanem

⁹⁵ OTÁHAL, Milan a VANĚK, Miroslav. *Sto studentských revolucí: studenti v období pádu komunismu – životopisná vyprávění*. Praha: Lidové noviny, 1999. s. 25.

K loňskému výročí uplynutí 25 let od událostí na Národní třídě tzv. Sametové revoluce se vyjádřili a zavzpomínali i tehdejší účastníci demonstrace, studenti, a některé z předních českých osobností.

Marie Tomsová, hlasatelka České televize, která bydlela v domě v Mikulandské ulici: „*Já jsem totiž bydlela tady, v Mikulandské. Z Národní do Mikulandské prchali ti šťastlivci, kterým se to podařilo. Mi chvíli před tím přinesl kamarád ryby a já jsem byla líná jít za ním zamknout. Když jsem vyhlédla z okna, tak ten dvorek byl plný lidí, kteří bezradně, zoufale koukali, kam by se schovali.*“⁹⁶

Monika Pajerová, tehdejší studentská aktivistka: „*My jsme byli rádi, že nám to vůbec povolili. Pomohlo, že komunisté nechtěli být jako nacisté a chtěli se proti nim jasně vymezit. Proto řekli: ano, Opletala si připomeňte, ale nesmíte na Václavák ani Staromák. ...Ano, studenti medicíny věděli, kde to je (pozn. aut. Albertov), ale my ostatní z filozofické fakulty nebo z práv jsme se ptali, kdeže to máme začít připravovat.*“⁹⁷

⁹⁶ Události. [video]. *Události – iVysílání – Česká televize* [online]. Česká televize, 2014. [cit. 2015-03-24]. Dostupné na www: <http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/1097181328-udalosti/214411000101117>.

⁹⁷ Pajerová vzpomíná: *Někteří zprvu ani nevěděli, kde Albertov je – Domáci – ČT24 – Česká televize* [online]. [cit. 2015-03-24]. Dostupné na www: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/domaci/292698-pajerova-vzpomina-nekteri-zprvu-ani-nevedeli-kde-albertov-je>.

3. Orální historie

Orální historie je kvalitativní výzkumná metoda, která se užívá v oblasti společenských věd. Nejčastěji se jedná o vědy jako je historie, antropologie, etnologie, sociologie či politologie aj. Tato kvalitativní metoda je typická svým demokratizujícím pojetím historie a je obohacena o rozměr každodennosti.⁹⁸ Dle definice *České asociace orální historie*⁹⁹ se orální historií rozumí „metoda, již se dokumentuje a uchovává lidská zkušenost prostřednictvím rozhovorů nahraných s účastníky historických událostí nedávné minulosti. Sdružuje badatele z různých oborů a snaží se získávat a archivovat autentické, hodnotné a spolehlivé historické prameny.“¹⁰⁰ Dle jiné definice jde o „řadu propracovaných, avšak stále se vyvíjejících a dotvářejících postupů, jejichž prostřednictvím se badatel v oblasti humanitních a společenských věd dobírá nových poznatků, a to na základě ústního sdělení osob, jež byly účastníky či svědky dané události, procesu nebo doby, které badatel zkoumá, či osob, jejichž individuální prožitky, postoje a názory mohou obohatit badatelovo poznání o nich samých, případně o zkoumaném problému obecně.“¹⁰¹

Cílem orální historie je „především obdržet svědectví o prožité zkušenosti, i ověřit či získat nová fakta, potvrdit nebo opravit konkrétní interpretaci nebo předběžné hypotézy.“¹⁰² Tato metoda má své zásadní využití především pro zmapování období autoritativních a totalitních režimů jako byly fašismus, nacismus a komunismus. V těchto kapitolách lidských dějin bylo mnoho zásadních důkazných materiálů, dokumentů a pramenů zničeno ať již samotnými představiteli režimu či v důsledku

⁹⁸ VANĚK, Miroslav a MÜCKE, Pavel a PELIKÁNOVÁ, Hana. *Naslouchat hlasům paměti: Teoretické a praktické aspekty orální historie*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007. s. 16.

⁹⁹ *Česká asociace orální historie* [online]. [cit. 2015-03-10]. Dostupné na [www: https://sites.google.com/site/czechoralhistoryassociation](https://sites.google.com/site/czechoralhistoryassociation).

COHA byla založena na valném shromáždění 8. 1. 2007. Stalo se tak na popud myšlenky pronesené na 14. Mezinárodním kongresu IOHA konajícím se v australském Sydney v rámci diskuse o národních asociacích. Předsedou se stal Miroslav Vaněk, místopředsedou Pavla Frýdlová. Dle: VANĚK, Miroslav a MÜCKE, Pavel a PELIKÁNOVÁ, Hana. *Naslouchat hlasům paměti: Teoretické a praktické aspekty orální historie*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007. s. 60.

¹⁰⁰ *Etický kodex COHA* [online]. [cit. 2014-12-06]. Dostupné na [www: http://www.politictivezni.cz/dokumenty/eticky-kodex-coha_201107290026541.pdf](http://www.politictivezni.cz/dokumenty/eticky-kodex-coha_201107290026541.pdf).

¹⁰¹ VANĚK, Miroslav a MÜCKE, Pavel a PELIKÁNOVÁ, Hana. *Naslouchat hlasům paměti: Teoretické a praktické aspekty orální historie*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007. s. 11.

¹⁰² OTÁHAL, Milan a VANĚK, Miroslav. *Sto studentských revolucí: studenti v období pádu komunismu – životopisná vyprávění*. Praha: Lidové noviny, 1999. s. 34.

válek. Díky orální historii je proto možné alespoň částečně rekonstruovat úseky dějin, které nejsou zcela zřejmé a rozšířit tak již známé faktografické informace. Při této metodě výzkumu ovšem nejde jen a pouze o čisté dějiny. Cílem orální historie je také samotný narátor, jeho osobní vzpomínky, pocity, význam, motivace, podněty k určitému chování a jednání apod. Z tohoto vyplývají i vysoké nároky na badatelovy znalosti a sociální dovednosti. Je zde důležitá průprava v oborech psychologie, sociologie, etiky a pochopitelně také historie. Psychologie kvůli samotnému narátorovi, aby bylo možno dostatečně zaznamenat jeho reakce a emoce či získat jeho důvěru pro úspěšný průběh rozhovoru. Sociologie je pak důležitá z hlediska metodiky a výběru vhodného vzorku respondentů, narátorů. Bez hlubší znalosti historie by pak výzkum pozbýval smyslu a obsahoval by zásadní nesrovnalosti při aplikaci rozhovorů na konkrétní situace a události. Do oblasti sociálních dovedností badatele je řazena empatie, trpělivost, umění aktivně naslouchat, vnímavost, citlivost, ohleduplnost a mnoho dalších.

Jak již bylo v úvodu této kapitoly uvedeno, jde o kvalitativní výzkumnou metodu. Je to metoda, která zažila největší rozvoj v českém prostředí v porevolučním období. „*Pod pojmem kvalitativní výzkum je míněno bádání, které sdělení jednotlivce pojímá jakožto svébytnou poznávací hodnotu, nezobecňuje toto sdělení a nevčleňuje je (například pomocí statistických postupů) jako výpovědní jednotku do širšího celku kvantitativně posuzovaných a hodnocených výpovědí.*“¹⁰³ Jako každá metoda má i tato svá pozitiva a negativa. Negativa spatřuji především v náročnějším vyhodnocování výsledků, výsledky není možno generalizovat a nejsou tudíž natolik reprezentativní, to vše oproti kvantitativnímu výzkumu (metoda, jejíž výsledky jsou zpracovány pomocí statistiky). Tato metoda je ovšem podporována větším množstvím pozitiv. Při rozhovoru je možno pozorovat narátorovy emoce a řeč těla, které prozradí mnohé důležité informace navíc. Další pozitivum je, že narátor vypráví spontánně a bez předchozí přípravy. Tudíž je rozhovor autentičtější a upřímnější nejen vzhledem k výsledkům výzkumu, ale i vůči badateli. Pro kvalitativně zaměřený výzkum není potřeba tak velkého množství respondentů a získaných dat, jako u kvantitativně zaměřeného výzkumu. Metoda je také závislá na subjektivních názorech

¹⁰³ VANĚK, Miroslav. *Orální historie: metodické a „technické“ postupy*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2003. s. 6.

a vyjadřovacích schopnostech narátorů (toto ovšem nelze brát jako jednoznačné negativum či pozitivum).

Orální historie může být využita dvěma následujícími způsoby. Prvním z nich je „životopisné (biografické) vyprávění“ a druhým pak „interview“. Zvláště první zmiňovaný způsob je považován za velmi přínosný, jelikož se badatel může systematicky věnovat „*studiu oblasti lidské paměti, dějin každodennosti, subkultur a tzv. neviditelných vrstev, stejně jako mapovat celou škálu zakoušení dějin na pozadí lidské zkušenost.*“¹⁰⁴ Cílem „interview“ je „*přispět k objasnění historických událostí a faktů, vztahů mezi lidmi.*“¹⁰⁵ Mezi hlavní rozdíly patří odlišnost v četnosti položených otázek. Zatímco v případě „životopisných vyprávění“ se položí několik hlavních tematických otázek, v případě „interview“ je počet značně vyšší.¹⁰⁶

Podstatou metody je samostatné vyprávění narátorů či rozhovor vedený mezi badatelem a narátorem. Předmětem těchto vyprávění a rozhovorů je všední každodenní život, zkušenosti, prožité příběhy a zážitky a to vše na pozadí více či méně zásadních historických událostí. Rozhovor by měl probíhat v ideálním případě pouze mezi čtyřma očima, tedy mezi narátorem a badatelem. Pokud je to možné badatel by měl toto zajistit. Důvodem je stud před případnými dalšími účastníky rozhovoru. Badatel tím zajistí větší upřímnost a pravděpodobně se dozví i informace, které by narátor před například manželkou zatajil.

Vedle ústní formy využití orální historie je zde ještě jedna další forma, která se zaměřuje na tutéž oblast, a to písemná. Mezi využitím těchto druhů existují značné rozdíly. V případě ústní orální historie je projev živější, plynulejší a konkrétnější.¹⁰⁷ Záporom naopak mohou být problémy s vyjádřením vlastní myšlenky či záměru, a to jak v případě narátora, tak v případě badatele.¹⁰⁸ Záporom písemného

¹⁰⁴ Centrum orální historie ÚSD AV ČR – Orální historie [online]. [cit. 2014-11-26]. Dostupné na [www: http://www.coh.usd.cas.cz/cs/oralni-historie](http://www.coh.usd.cas.cz/cs/oralni-historie).

¹⁰⁵ OTÁHAL, Milan a VANĚK, Miroslav. *Sto studentských revolucí: studenti v období pádu komunismu – životopisná vyprávění*. Praha: Lidové noviny, 1999. s. 37.

¹⁰⁶ srov. VANĚK, Miroslav a MÜCKE, Pavel a PELIKÁNOVÁ, Hana. *Naslouchat hlasům paměti: Teoretické a praktické aspekty orální historie*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007. s. 75-82.

¹⁰⁷ OTÁHAL, Milan a VANĚK, Miroslav. *Sto studentských revolucí: studenti v období pádu komunismu – životopisná vyprávění*. Praha: Lidové noviny, 1999. s. 32.

¹⁰⁸ Tamtéž.

vyjádření je možnost promýšlení si svých vlastních odpovědí a absence určité spontánnosti. Proto může být výsledek práce ochuzen o mnohá fakta, která narátor (v tomto případě pisatel) záměrně zatajil. Dalším problémem je objem získaných dat. V mluveném projevu řekne člověk za určitý časový úsek mnoho násobně více slov než projevu psaném za stejnou dobu. Úskalí také spočívá v časté neochotě pisatele vyjádřit své myšlenky písemně. Je to pro něj příliš časově náročné. Pozitivem bývá možnost chronologického řazení událostí, které mají logickou posloupnost.

K metodě se váže i pojem tzv. kolektivní paměti. Právě kolektivní paměť velmi ovlivňuje individuální vzpomínky jedinců. Na jednu konkrétní událost nevzpomínají různí lidé vždy stejně. Každý je ovlivněn ve svých vzpomínkách spoluúčastníky, se kterými danou skutečnost prožil. Tímto fenoménem se mimo jiné zabýval francouzský filozof a sociolog Maurice Halbwachs (1877 - 1945). Jeho učitelem byl slavný francouzský sociolog Émile Durkheim, na jehož práci později navazoval a rozšířil ji. Halbwachsovův tematický záběr byl značný – ekonomická sociologie, teorie tříd a stratifikace či metodologické problémy sociologie. Od poloviny 20. let se začal věnovat kolektivní paměti. Během druhé světové války, v roce 1944, byl zatčen gestapem,¹⁰⁹ deportován do koncentračního tábora Buchenwald a o rok později zde také zemřel.¹¹⁰

Maurice Halbwachs vysvětluje pojem kolektivní paměť na příkladu setkání dvou dávných přátel, kteří na sebe ztratili kontakt. Při setkání začnou vzpomínat na společně strávené chvíle a prožité události, které již dávno vytěsnili z paměti. Jejich vzpomínky se oživí a získají nový rozměr. Přestože oba vzpomínají na tutéž událost, každý ji vidí ze své perspektivy a tím ovlivňuje i pohled přítele na událost. Halbwachs také uvádí, že naše vzpomínky jsou za jakýchkoliv podmínek kolektivní, přestože jsme se na události podíleli my sami. Nikdy ve skutečnosti sami nejsme a jsme ovlivněni pohledem ostatních účastníků. Toto své tvrzení vysvětluje na příkladu procházky Londýnem, kdy je provázen architektem, historikem, malířem a obchodníkem. Každý průvodce vidí Londýn ze svého úhlu pohledu, který je ovlivněn zkušenostmi, zájmy

¹⁰⁹ Zatčen byl patrně z důvodu své levicové orientace. Dle: *Historická paměť podle Maurice Halbwachse* [online]. [cit. 2014-12-13]. Dostupné na [www: http://www.socioweb.cz/index.php?disp=temata&shw=266&lst=1](http://www.socioweb.cz/index.php?disp=temata&shw=266&lst=1).

¹¹⁰ *Historická paměť podle Maurice Halbwachse* [online]. [cit. 2014-12-13]. Dostupné na [www: http://www.socioweb.cz/index.php?disp=temata&shw=266&lst=1](http://www.socioweb.cz/index.php?disp=temata&shw=266&lst=1).

a znalostmi a stejně se to snaží předat i turistovi (architekt se zaměřuje na architektonicky zajímavé domy, historik na významná místa např. bitev, malíř na galerie a muzea a obchodník zase na turisticky přitažlivé obchody). Halbwachs také zdůrazňuje, že i kdyby se Londýnem procházel sám, sám nebude, jelikož s sebou bude mít mapu, jež může být tematicky zaměřená, či turistického průvodce, který je také subjektivně zabarven svým autorem (poukazuje na místa, která pokládá za důležitá autor, nebo nakladatel).¹¹¹

3.1 Vývoj

Metoda orální historie není pouze moderní kvalitativní metodou, která v českém prostředí prožívá svůj největší rozkvět v porevolučním období. Orální historie vznikala a rozvíjela se spolu s tím, jak se vyvíjel člověk. Tuto metodu lze spatřovat již například v legendách, bájích či příbězích tradujících se po celá tisíciletí, které se předávají v ústní podobě z generace na generaci. Doba před vynálezem písma byla na ústní podobu „zaznamenávání historie“ naprosto odkázána.¹¹²

V období od vynálezu knihtisku v polovině 15. Století Johanem Gutenbergem byla orální historie zatlačena do pozadí. Bylo to způsobeno neustále narůstajícím počtem pramenů a publikací, které se staly primárním zdrojem pro badatele.¹¹³ Tuto skutečnost si uvědomil francouzský historik a ředitel francouzského Národního archivu, který ve svých dílech zdůrazňuje, že knihy a další tištěné materiály jsou pouze jedním druhem pramenů, které v knize použil. Druhým typem pramenů je právě mluvené slovo. Tyto materiály systematicky sbíral od lidí, kteří tuto dobu prožili, v průběhu deseti let.¹¹⁴

¹¹¹ HALBWACHS, Maurice. *Kolektivní paměť*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2009. s. 50 – 92.

¹¹² OTÁHAL, Milan a VANĚK, Miroslav. *Sto studentských revolucí: studenti v období pádu komunismu – životopisná vyprávění*. Praha: Lidové noviny, 1999. s. 31.

Srov. VANĚK, Miroslav a MÜCKE, Pavel a PELIKÁNOVÁ, Hana. *Naslouchat hlasům paměti: Teoretické a praktické aspekty orální historie*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007. s. 25-28.

¹¹³ OTÁHAL, Milan a VANĚK, Miroslav. *Sto studentských revolucí: studenti v období pádu komunismu – životopisná vyprávění*. Praha: Lidové noviny, 1999. s. 31.

¹¹⁴ Tamtéž.

K největšímu rozmachu metody, tak jak ji známe dnes, mohlo dojít až s rozvojem potřebné záznamové techniky.¹¹⁵ Již na konci 19. století začali antropologové při svých výzkumech využívat k zaznamenávání svých rozhovorů fonograf.¹¹⁶ V současnosti je k dispozici nepřeberné množství cenově dostupných zařízení, jako jsou diktafony, videokamery, mobilní telefony či tablety. Zvláště pak roste význam právě mobilních telefonů (zejména tzv. smartphonů) a tabletů. Tato zařízení mají mnoho pozitiv a jen málo negativ. První výhodou je dnes již velmi kvalitní zvukový a také obrazový záznam. Obrazový záznam je velmi podstatný, jelikož badatel může postihnout i prostředí, ve kterém je rozhovor veden, dále pak narátorovy emoce, mimiku a nonverbální komunikaci obecně. Dalšími výhodami mohou být přenosnost, snadná manipulace a případné úpravy záznamu (např. odstranění šumů), možnost volby konkrétní záznamové aplikace a v neposlední řadě také neustálá přítomnost těchto přístrojů v našich kapsách a batozích. Nevýhodou pak může být jak selhání (např. nečekané vypnutí nahrávání v průběhu rozhovoru), jako u každé techniky, tak ostych narátorů. Narátorům nemusí být příjemné mluvit na nahrávací zařízení a rozhovor tak může přijít o svou autenticitu.

První výzkumné centrum orální historie s názvem *Columbia Oral History Research Office*¹¹⁷ bylo založeno tři roky po skončení druhé světové války, v roce 1948, Alanem Nevinsem z Kolumbijské univerzity. Jeho cílem bylo soustřeďovat a uchovávat zvukové a tištěné materiály a zpřístupňovat je badatelům. S první myšlenkou systematicky zmapovat život významných Američanů působících v různých odvětvích skrze rozhovory přišel Alan Nevins již deset let před založením COHRO.¹¹⁸ Ve Spojených státech (1966/1967) a Velké Británii (1969) byla postupně založena další orálně historická centra – Oral History Association a Oral History Society.¹¹⁹

¹¹⁵ OTÁHAL, Milan a VANĚK, Miroslav. *Sto studentských revolucí: studenti v období pádu komunismu – životopisná vyprávění*. Praha: Lidové noviny, 1999. s. 31.

¹¹⁶ VANĚK, Miroslav. *O orální historii s jejími zakladateli a protagonisty*. Praha: Centrum orální historie Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, 2008. s. 9.

¹¹⁷ *Columbia Center for Oral History/ Columbia University Libraries* [online]. [cit. 2015-03-10]. Dostupné na www: <http://library.columbia.edu/locations/ccoh.html>.

¹¹⁸ VANĚK, Miroslav a MÜCKE, Pavel a PELIKÁNOVÁ, Hana. *Naslouchat hlasům paměti: Teoretické a praktické aspekty orální historie*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007. s. 29.

¹¹⁹ VANĚK, Miroslav. *O orální historii s jejími zakladateli a protagonisty*. Praha: Centrum orální historie Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, 2008. s. 9.

3.2 Metodika

Metodika orální historie z části koresponduje s kapitolou s názvem Orální historie.

K metodě se vyjádřil historik Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR Mgr. David Weber takto: „Rozhovory vycházejí z minulých prožitků jednotlivce, jsou ovlivňovány časovým odstupem, ale i prostředím, ve kterém vznikají, závisejí na osobních motivech dotazovaného, a proto jsou údaje v nich obsažené v porovnání s jinými prameny bytostně subjektivní. Jedním dechem dodejme, že tuto vlastnost ale nevnímá badatel v oblasti orální historie jako nevýhodu, právě naopak jako součást a nezbytnou kvalitu, kvůli níž rozhovory primárně pořizuje... V každém případě je nutné říci, že základním předpokladem práce s orální historií je respekt k člověku jakožto jedinci se vším, co s sebou tento fakt přináší.“¹²⁰

Metoda orální historie je velmi náročná na badatelovy znalosti a sociální dovednosti, jak již bylo výše uvedeno.¹²¹ Důležitá je průprava v oborech, jako jsou sociologie, etika, historie a také psychologie. Sociální dovednosti badatele pak představují empatie, ohleduplnost, trpělivost, vnímavost, umění aktivně naslouchat, schopnost spontánně reagovat a rozhodovat se a mnohé další.

Pro úspěch orální historie je podstatná volba metody, kterou badatel zvolí pro výběr narátorů. Jedná se například o uveřejnění výzvy v tisku či metodu tzv. nahodilých vzorků, jež spočívá v náhodném výběru narátorů z předem stanovené skupiny osob, které odpovídají požadavkům (statistické údaje, náležitost k určité sociální skupině, atd.) a kritériím stanovenými badatelem.¹²² Nejčastěji se ovšem využívá metoda tzv. sněhové koule¹²³ (někdy uváděno též jako snowball či metoda nabalování). „Metoda sněhové koule je určena k získávání nových případů na základě procesu postupného nominování dalších osob již známými případy... Hlavním důvodem

¹²⁰ Paměť národa [online]. [cit. 2014-12-09]. Dostupné na [www: http://www.pametnaroda.cz/page/index/title/oral-history-method](http://www.pametnaroda.cz/page/index/title/oral-history-method).

¹²¹ Viz výše, kapitola 3 Orální historie.

¹²² OTÁHAL, Milan a VANĚK, Miroslav. *Sto studentských revolucí: studenti v období pádu komunismu – životopisná vyprávění*. Praha: Lidové noviny, 1999. s. 35.

¹²³ Viz příloha č. 5.

*pro uplatňování metody sněhové koule je navázání kontaktu s výběrovým souborem, který je rozsáhlejší a heterogennější...*¹²⁴ Při této metodě se vhodní respondenti získávají na základě doporučení či odkázání narátorem na kupříkladu člena rodiny, kamaráda, známého, kolegu apod. Tímto způsobem badatel může pro svou práci získat kontakty na další narátory, kteří mohou být velmi přínosní a které by v jiných případech nezískal. Negativum této metody spočívá ve značné závislosti na náhodě. Při využití metody sněhové koule je důležité, aby badatel vhodně zvolil výchozí narátory, od kterých bude postupovat dále. Pokud nejsou zvoleni narátoři, kteří odpovídají zadání a požadavkům práce, hrozí zde riziko, že se budou nevhodní respondenti neustále opakovat a „nabalovat“.¹²⁵

Jak zde bylo zmíněno, rozhovor by měl probíhat pouze za účasti badatele a narátora. Hlavním důvodem je možný stud před dalším účastníkem rozhovoru (nejčastěji to bývá některý rodinný příslušník). Narátor pak může zatajit podstatné skutečnosti a ohrozit tak upřímnost a autentičnost výzkumu. Badatel by z těchto důvodů měl zajistit, aby se rozhovoru účastnily pouze dvě osoby – on a narátor, tím pak eliminuje možné důsledky přítomnosti více osob. S tímto souvisí i otázky etiky. Badatel si musí být vědom existence některých témat, která nemusejí být narátorovi příjemná a v některých případech mohou vzpomínky vyvolávat i bolest (např. promlčené prohřešky, vzpomínky na rodinu, tragické situace, o kterých badatel nemá tušení). Žádný narátor by tedy neměl být nucen odpovídat na otázky, které v něm vyvolávají právě tyto pocity. Badatel by tedy měl vycházet ze svých vlastních předchozích zkušeností, svých pocitů a obecných znalostí psychologie. Díky základním znalostem psychologie může badatel pomoci navázat vzájemnou důvěru, navodit příjemnou a klidnou atmosféru a odhadnout, kam až si může dovolit zajít a kdy už je to přespříliš.

Důležitým faktorem při použití metody hraje paměť a čas. S touto veličinou je tedy nutné počítat. V tomto případě zde platí dvě základní zákonitosti. Čím delší doba uplyne od vzpomínané události, tím nepřesněji si jí narátor bude vybavovat. A za druhé

¹²⁴ HARTNOLL, Richard a GRIFFITH, Paul a TAYLOR, Colin et al. *Příručka k provádění výběru metodou sněhové koule: snowball sampling*. Praha: Úřad vlády České republiky, 2003. s. 19.

¹²⁵ Tamtéž, s. 15.

zde platí, že narátor si spíše vybaví pro něj zásadní životní události než situace běžného dne, který pro něj není ničím výjimečný, může pro něj být spíše stereotypní.¹²⁶

Součástí každé badatelovy práce je přepis nahrávek uskutečněných rozhovorů. Děje se tak z důvodu snazší manipulace s rozhovory v textuální podobě. Každý, kdo metodu orální historie zvolí, by si měl být vědom časové náročnosti přepisu, nutnosti ochrany soukromých údajů respondentů a zachování jejich anonymity. Z tohoto důvodu by měl badatel zajistit, aby jak nahrávky, tak rozhovory nepronikly na veřejnost. K zabezpečení dokumentů v elektronické podobě mohou sloužit některé počítačové programy (např. *Bitlocker*, který je integrován v operačním systému Windows a slouží k šifrování disku¹²⁷ či alternativa *AxCrypt*, který šifruje složky¹²⁸), které složky a jednotlivé soubory zašifrují. Pokud se jedná o hlasový materiál, badatel by měl nahrávky z nahrávacího zařízení okamžitě po zpracování vymazat. V tištěné podobě platí obdobný postup, kdy by materiál měl být skartován. Do vlastního přepisu by měl badatel zahrnout i popis prostředí, v němž rozhovor proběhl, popis okolního dění či emočních pochodů narátora. Veškeré tyto popisy pomáhají objasnit a dokreslit výpovědi.

Při analýze rozhovoru by měl mít badatel na zřeteli následující body: „1. rozhovor není vědecký...; 2. není objektivní, ale subjektivní; 3. není věrohodný, nýbrž zaujatý; 4. není spolehlivý, závisí na návodných (usměrňujících) otázkách; 5. není intersubjektivní, různí čtenáři nacházejí různé významy; 6. není vědeckou metodou, závisí příliš na konkrétní osobě; 7. neověřuje vědecké metody, je pouze průzkumný; 8. nemá kvantitativní, nýbrž kvalitativní výpovědní hodnotu; 9. negeneralizuje, neboť je omezen na jeden, či malý počet subjektů; 10. není přesvědčující, závisí na subjektivních dojmech.“¹²⁹

¹²⁶ OTÁHAL, Milan a VANĚK, Miroslav. *Sto studentských revolucí: studenti v období pádu komunismu – životopisná vyprávění*. Praha: Lidové noviny, 1999. s. 34.

¹²⁷ *BitLocker Drive Encryption – Microsoft Windows* [online]. [cit. 2015-03-14]. Dostupné na [www: http://windows.microsoft.com/cs-cz/windows7/products/features/bitlocker](http://windows.microsoft.com/cs-cz/windows7/products/features/bitlocker).

¹²⁸ *Axantum Software AB/ AxCrypt/ File Encryption Software* [online]. [cit. 2015-0314]. Dostupné na [www: http://www.axantum.com/AxCrypt/Default.html](http://www.axantum.com/AxCrypt/Default.html).

¹²⁹ OTÁHAL, Milan a VANĚK, Miroslav. *Sto studentských revolucí: studenti v období pádu komunismu – životopisná vyprávění*. Praha: Lidové noviny, 1999. s. 37.

Každý narátor podepisuje informovaný souhlas,¹³⁰ který ho seznámí s podmínkami, realizací a cílem výzkumu a zároveň je poučen o způsobu zachování anonymity. Dále je pak narátor upozorněn na možnost kdykoliv odmítnout odpovědět na jakoukoliv položenou otázku a případně kdykoliv s okamžitou platností ukončit rozhovor. Současně svým podpisem stvrdí svůj souhlas s účastí na výzkumu, bakalářské či diplomové práci, souhlas s nahráváním zvukového případně obrazového záznamu, jeho přepisem, analýzou a následným zveřejněním získaných materiálů.

V orální historii nejde jen o verbální komunikaci, na které je metoda založena. Podstatnou složkou je i neverbální (nonverbální) komunikace, jež bývá často upozaděna. Jde o „*proces dorozumívání se neslovními prostředky. Obecně se jedná o přenos informací a sdělení vyplývajících z postoje člověka, zvířete, či jiného organismu.*“¹³¹ Neverbální komunikace se podílí na ovlivnění protějšku až z 93%.¹³² Dělí se na několik typů - mimika, gestika, haptika, posturologie, proxemika, paralingvistika, pohledy očí a kinezika. Verbální komunikace je úzce spojena a podporována všemi právě zmíněnými typy komunikace neverbální.

3.3 Představitelé

3.3.1 Paul Thompson

Paul Thompson¹³³ patří k předním odborníkům a průkopníkům metody orální historie ve světě.

Paul Thompson se narodil v roce 1935. V roce 1958 absolvoval Oxfordskou univerzitu, obor moderní dějiny na katedře sociologie. O sedm let později, po skončení doktorského studia, stál u zrodu katedry sociologie na univerzitě v Essexu, kde působí a přednáší orální historii dosud. Paul Thompson je rovněž zakladatelem periodika s názvem Oral History a národní sbírky Národního zvukového archivu Britské

¹³⁰ Viz příloha č. 6.

¹³¹ VYMĚTAL, Jan. *Průvodce úspěšnou komunikací: Efektivní komunikace v praxi*. Praha: Grada, 2008. s. 54.

¹³² ČERNÝ, Vojtěch. *Řeč těla*. Brno: Edika, 2012. s. 27.

¹³³ Viz příloha č. 7.

knihovny, která byla založena v roce 1987.¹³⁴ Během svého profesního života vedl, nashromáždil a zpracoval okolo 500 rozhovorů, které byly zaměřeny na rodinný život a zaměstnání výlučně ve Velké Británii.¹³⁵

Paul Thompson je autorem a spoluautorem mnoha publikací a výzkumů jako je např. *A History of English Architecture*¹³⁶. Ovšem nejvýznamnější a nejznámější publikací tohoto historika je kniha *The Voice of the Past*¹³⁷, jež bývá považována za jakousi základní příručku orální historie. Tato publikace byla upravena a vydána již několikrát.

Svůj vztah k orální historii a její sílu a využití vidí Paul Thompson takto: „*Je intelektuální síla, pomocí níž ukážete, co se přihodilo...Například užití orální historie k dokumentaci holocaustu nebo k dokumentaci útlaku pod sovětským režimem... v mnoha případech zkrátka neexistují psané dokumenty...Existuje zde individuální síla, která dodává lidem sebevědomí a smysl o sobě samých.*“¹³⁸

3.3.2 Miroslav Vaněk

Miroslav Vaněk¹³⁹ patří v současnosti k předním českým historikům. Zaměřuje se na moderní české dějiny. Ve svých dílech využívá metodu orální historie.

Miroslav Vaněk se narodil 11. března 1961 v severočeských Teplicích. Své magisterské vzdělání získal v letech 1985 a 1992 na Pedagogické fakultě ZČU v Plzni v oborech historie – český jazyk a učitelství prvního stupně základních škol. Titul PaedDr. (1989) získal tamtéž v oboru pedagogika a psychologie. V letech 2000, 2007 a 2010 získal na Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci titul Ph.D.,

¹³⁴ *University of Essex: Department of Sociology: Academic Staff: Professor Paul Thompson* [online]. [cit. 2015-03-09]. Dostupné na www: <http://www.essex.ac.uk/sociology/staff/profile.aspx?ID=146>.

¹³⁵ VANĚK, Miroslav. *O orální historii s jejími zakladateli a protagonisty*. Praha: Centrum orální historie Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, 2008. s. 106.

¹³⁶ KIDSON, Peter a MURRAY, Peter a THOMPSON, Paul. *A History of English Architecture*. New York: Penguin Books, 1965. 400 s. ISBN 0140207597.

¹³⁷ THOMPSON, Paul. *The Voice of the Past: oral history*. 3rd ed. Oxford: University Press, c2000. 368 s. ISBN 978-0-19-289317-8.

¹³⁸ VANĚK, Miroslav. *O orální historii s jejími zakladateli a protagonisty*. Praha: Centrum orální historie Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, 2008. s. 109.

¹³⁹ Viz příloha č. 8.

na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze titul doc. a na Filozoficko-přírodovědecké fakultě Slezské Univerzity v Opavě pak byl jmenován profesorem. Miroslav Vaněk stál u zrodu české orální historie a stal se tak jejím průkopníkem v prostředí České republiky. Do roku 1992 pracoval jako pedagog na základní škole a na gymnáziu v Praze. Následně působil jako odborný, vědecký a výzkumný pracovník v Ústavu pro soudobé dějiny Akademie věd ČR. Roku 2000 se stal vedoucím Centra orální historie Ústavu pro soudobé dějiny Akademie věd ČR, které vede i v současnosti. Zároveň přednáší na Fakultě humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze na katedře Orální historie - soudobé dějiny (2008 – dosud) a ve dvou po sobě jdoucích obdobích (2010 – 2012 a 2012 – 2014) působil jako prezident *International Oral History Association*.¹⁴⁰

Miroslav Vaněk je autorem a spoluautorem nejen mnoha publikací věnujícím se druhé polovině minulého století v českém prostředí, ale také publikací, které se zaměřují na orální historii z hlediska metodologie. Mezi nejvýznamnější publikace patří *Byl to jenom rock'n'roll? Hudební alternativa v komunistickém Československu 1956 – 1989*,¹⁴¹ *O orální historii s jejími zakladateli a protagonisty*,¹⁴² *Orální historie ve výzkumu soudobých dějin*,¹⁴³ *Ostrůvky svobody: Kulturní a občanské*

¹⁴⁰ *International Oral History Association/ IOHA* [online]. [cit 2015-03-10]. Dostupné na [www: http://www.iohanet.org/home](http://www.iohanet.org/home).

Ústav pro soudobé dějiny AV ČR – Vaněk Miroslav [online]. [cit. 2015-03-01]. Dostupné na [www: http://www.usd.cas.cz/cs/pracovnici/miroslav-vanek](http://www.usd.cas.cz/cs/pracovnici/miroslav-vanek).

IOHA bylo založeno v roce 1996 ve švédském Göteborgu. Prvním předsedou se stala Španělka Mercedes Vilanova. IOHA má jasné strategické cíle – vydávání periodik (IOHA Newsletter a Words and Silence, vycházejí v angličtině a španělštině), zřízení a vedení webových stránek, podpora orálních historiků z méně rozvinutých oblastí, pořádání mezinárodních konferencí či propojování teoretických a praktických zkušeností. Dle: VANĚK, Miroslav a MÜCKE, Pavel a PELIKÁNOVÁ, Hana. *Naslouchat hlasům paměti: Teoretické a praktické aspekty orální historie*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007. s. 50.

¹⁴¹ VANĚK, Miroslav. *Byl to jenom rock'n roll?: hudební alternativa v komunistickém Československu 1956 – 1989*. Praha: Academia, 2010. 639 s. Šťastné zítřky, sv. 3. ISBN 978-80-200-1870-0.

¹⁴² VANĚK, Miroslav. *O orální historii s jejími zakladateli a protagonisty*. Praha: Centrum orální historie Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, 2008. 112 s. Hlasy minulosti, sv. 4. ISBN 978-80-7285-107-2.

Viz příloha č. 8.

¹⁴³ VANĚK, Miroslav. *Orální historie ve výzkumu soudobých dějin*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2004. 175 s. Hlasy minulosti, sv. 1. ISBN 80-7285-045-8.

*aktivity mladé generace v 80. letech v Československu*¹⁴⁴ či *Sto studentských revolucí: Studenti v období pádu komunismu*.¹⁴⁵

Kniha *O orální historii s jejími zakladateli a protagonisty*¹⁴⁶ přináší rozhovory se čtrnácti nejpřednějšími světovými historiky a odborníky (např. Paul Thompson, Alistar Thomson či Pilar Dominguezová), kteří se specializují právě na orální historii. Jak sám autor uvádí, konkrétně tyto historiky zvolil kvůli jejich nespornému vlivu na formování i české orální historie.¹⁴⁷ Sami orální historici se tak ocitají v roli narátorů. Autor (tazatel) využil ve svém výzkumu interview nikoliv životopisné vyprávění¹⁴⁸ a stanovil 5 základních výzkumných okruhů, na které zjišťoval odpovědi („Kdy a jak se potkali s OH, v čem vidí hlavní sílu OH, jak se staví proti kritice a kritikům OH, jak vidí budoucnost OH a ... co by popřáli a případně poradili českým orálním historikům?“¹⁴⁹). Kniha nepřináší interpretaci rozhovorů, jde o přepis interview spolu s krátkým úvodem, který pojednává o životě, díle a pracovním zázemí uvedených historiků a historiček.

Publikace *Sto studentských revolucí: Studenti v období pádu komunismu*¹⁵⁰ je jedna z prvních knih využívajících metodu orální historie, která pochází z české provenience. Kniha je rozdělena do pěti primárních částí zahrnující historické souvislosti či metodologické aspekty. Hlavní součástí jsou ovšem rozhovory s několika desítkami studentů, protagonistů a účastníků listopadových událostí roku 1989 a především jejich interpretace. Část interpretující rozhovory mapuje oblasti života

¹⁴⁴ VANĚK, Miroslav. *Ostrůvky svobody: kulturní a občanské aktivity mladé generace v 80. letech v Československu*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2002. 350 s. ISBN 80-7285-016-4.

¹⁴⁵ Kompletní bibliografie autora na stránkách České národní bibliografie: <http://database.aipberoun.cz/nkp/tornado/webtor.cgi>.

¹⁴⁶ VANĚK, Miroslav. *O orální historii s jejími zakladateli a protagonisty*. Praha: Centrum orální historie Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, 2008. 112 s. Hlasy minulosti, sv. 4. ISBN 978-80-7285-107-2.

Viz příloha č. 8.

¹⁴⁷ VANĚK, Miroslav. *O orální historii s jejími zakladateli a protagonisty*. Praha: Centrum orální historie Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, 2008. s. 7.

¹⁴⁸ Viz výše, kapitola 3 Orální historie.

¹⁴⁹ VANĚK, Miroslav. *O orální historii s jejími zakladateli a protagonisty*. Praha: Centrum orální historie Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, 2008. s. 16.

¹⁵⁰ OTÁHAL, Milan a VANĚK, Miroslav. *Sto studentských revolucí: studenti v období pádu komunismu – životopisná vyprávění*. Praha: Lidové noviny, 1999. 859 s. ISBN 80-7106-337-1.

v období normalizace jako je rodinné prostředí, základní, střední a vysoká škola, mimoškolní a zájmová činnost, neoficiální aktivity, studentská stávka či zhodnocení dobových událostí.

PRAKTICKÁ ČÁST

4. Metodická část

4.1 Metodika rozhovorů

Cílem práce s názvem *Socialistická každodennost na příkladu československého školství očima tehdejších studentů* je porovnat dvě generace studentů a zprostředkovat pohled na socialistické školství, život a volný čas studujících, případně i učitelů. První, starší, generace představuje osoby narozené v rozmezí let 1940 až 1960. Druhou, mladší, generací jsou pak lidé narození v letech 1961 až 1980. Pro jednoznačnou orientaci ve výpovědích jednotlivých narátorů jsou v následující kapitole 4.2 *Analýza rozhovorů* uvedeny v závorce za každou výpovědí čísla, která určují, k jaké skupině (generaci) narátor náleží. Číslo 1 patří dříve narozeným narátorům (1940 – 1960), číslo 2 pak té mladší generaci (1961 – 1980). Ke každému číslu je přiřazeno i písmeno, které značí výpovědi konkrétních osob.¹⁵¹

Hlavním cílem je porovnat život studentů v obou výše zmíněných obdobích a pokusit se nalézt odpovědi na otázky, jak studenti trávili svůj volný čas, jaké zájmové kroužky navštěvovali, jak probíhal jejich typický školní den, jakým způsobem vstupoval komunistický režim do jejich životů, jak a kde trávili své prázdniny či čemu se mohli a naopak nesměli věnovat. První hypotézou práce je předpoklad, že se generace budou zásadně lišit především v oblasti zájmových kroužků. Generace školou povinná v padesátých a šedesátých letech minulého století neměla ve srovnání s generací následující možnost ve větší míře využívat zájmové kroužky, a to jak z důvodu absence kroužků v mnoha, zejména menších, školách, tak i kvůli preferenci mimoškolního způsobu trávení volného času. Naopak podobné by si generace mohly být v případě dovolených a prázdnin a ve způsobu trávení volného času. Druhou hypotézou práce je předpoklad, že studentům z první, starší, generace vstupoval komunistický režim do života a školní výuky o poznání více než následující generaci. Tento předpoklad plyne z historických souvislostí dané doby, kdy se komunistický režim snažil upevnit své postavení pomocí tvrdých represí proti

¹⁵¹ Viz příloha č. 9.

například jakémukoliv projevu demokratických snah vykonstruovanými politickými procesy, prací v uranových dolech apod.

Práce je založena na metodě orální historie jako prostředku k zachycení rozměru každodennosti.¹⁵²

Veškeré rozhovory byly uskutečněny v období od 24. října 2014 do 24. února 2015. Získané zvukové materiály čítají na 15,5 hodin záznamu. K zachycení rozhovorů byl použit mobilní telefon (tzv. smartphone). Byl zvolen především pro dobrou kvalitu záznamu zvuku, se kterou lze dále pracovat (hlasitost, výška) prostřednictvím mobilní aplikace, v níž byl rozhovor zaznamenán. V případě této práce byla použita aplikace s názvem *Free Recorder*.¹⁵³ Další nespornou výhodou vedoucí k výběru mobilního telefonu je skladnost a neustálá přítomnost zařízení u každého badatele vzhledem k jeho primárním funkcím. V mnohých případech byl rozhovor ovlivněn informačními šумы a bariérami (ruch v restauraci, cinkání skleniček, spuštěná myčka či štěkot psa), které byly použitou aplikací ve značné míře utlumeny. Zvolená záznamová technika byla ve všech případech stoprocentní a nikdy neselhala. Hlavním problémem, s nímž jsem se při výzkumu v této souvislosti setkala, byl prvotní stud některých narátorů při spuštění nahrávacího zařízení. Narátoři se obávali své nesouvislé řeči, a zda budou mít, co říci. Většina z nich z počátku tvrdila, že si na nic nevzpomíná a že dané období nebylo ničím zvláštní. Tato skutečnost byla vždy překonána po prvních minutách (ve výjimečných případech přibližně po deseti minutách) vyprávění a narátoři zapomněli na přítomnost nahrávacího zařízení. V rámci ochrany získaných údajů byly záznamy zkopírovány na externí disk, který je zabezpečen heslem. Okamžitě po zálohování byly záznamy z mobilního telefonu vždy smazány kvůli zajištění bezpečnosti a zachování anonymity. Přepisy jednotlivých rozhovorů jsou rovněž uloženy na externím disku, ve složce, která je zašifrována pomocí programu *AxCrypt*.¹⁵⁴

¹⁵² O této metodě viz výše kapitola 3 Orální historie.

¹⁵³ *Free Recorder/ Windows Phone Store – aplikace + hry (Česká republika)* [online]. [cit. 2015-03-30]. Dostupné na www: <https://www.windowsphone.com/cs-cz/store/app/free-recorder/d79e9518-3104-410c-b469-f68735e0c88c>.

¹⁵⁴ Viz výše, kapitola 3.2 Metodika.

Pro výběr narátorů byla použita metoda sněhové koule.¹⁵⁵ Tímto způsobem bylo pro diplomovou práci z výchozích pěti narátorů získáno dalších 16 relevantních narátorů, s nimiž bych se jako badatelka neměla možnost za jiných okolností setkat.

Veškeré rozhovory jsou anonymní a z tohoto důvodu nejsou před ani za jednotlivými výpověďmi uvedena jména a věk narátorů. Za každou výpověď je uvedeno pouze číslo jedna či dva dle příslušnosti ke konkrétní skupině, pro jasnou a přehlednou identifikaci generace. Dále má každé číslo přiřazeno písmeno, které označuje konkrétního narátora.¹⁵⁶ Každý rozhovor byl zahájen neformálně, což přispělo k navození přátelské atmosféry a k rozpovídání se samotného narátora. Poté následovaly vlastní rozhovory, které proběhly polostrukturovanou formou. Otázky pokrývaly předem stanovené výzkumné oblasti (např. volný čas, prázdniny, zájmové kroužky aj.). V závislosti na vývoji a průběhu rozhovorů byly otázky případně doplňovány o nová témata.

Výpovědi narátorů byly kvůli autenticitě ponechány v původní podobě bez jakýchkoliv zásahů do úpravy hovorového jazyka. Díky tomuto je také u narátorů možné pozorovat regionální specifika řeči.

Rozhovorů se celkově zúčastnilo 21 narátorů. Z tohoto počtu tvořily ženy 57% (12) a muži pak 43% (9).¹⁵⁷ Do dle mnou vymezené první generace (1940 – 1960) patří 43% (9) narátorů, do druhé (1961 – 1980) tedy 57% (12).¹⁵⁸ V rámci vzdělanostní struktury narátorů představuje 5% (1) osoby se základním vzděláním, 43% (9) osoby se středním odborným učilištěm, 14% (3) absolventy středních škol a 38% (8) vysokoškolsky vzdělané narátory.¹⁵⁹ Narátoři s posledním zmíněným typem vzdělání, vyjma dvou případů narátorů starší generace, získali své akademické tituly ovšem až po pádu komunistického režimu v roce 1989. Tuto skutečnost bez výjimky připisují právě tehdejší politické situaci v Československu. Obdobné zkušenosti se středoškolským vzděláním mají i někteří další narátoři, jak je nastíněno v kapitole

¹⁵⁵ Viz výše, kapitola 3.2 Metodika.

¹⁵⁶ Viz příloha č. 9.

¹⁵⁷ Viz příloha č. 10.

¹⁵⁸ Viz příloha č. 10.

¹⁵⁹ Viz příloha č. 10.

4.2.1 *Každodenní život*. Rozhovory nejčastěji probíhaly v bytech, případně domech, samotných narátorů (71% - 15) či v bytě badatele (14% - 3). Pouze ve třech případech (po 5%) se jednalo o pracoviště, restauraci a školu.¹⁶⁰ Ve všech uvedených prostorách bylo značné riziko nedostatku soukromí, což mohlo vést ke zkreslení výpovědí. Tato má domněnka se ovšem nepotvrdila ani v jediném případě, spíše naopak. Tyto rozhovory patří nejucelnějším, na informace a životní příběhy nejbohatším rozhovorům, které nejvíce vypovídají o studiu a životě dané doby. Dalším faktorem, dle kterého je možno narátory dělit, je lokalita, v níž navštěvovali školu. Zda šlo o město či vesnici může hrát také významnou roli. Děti navštěvující základní školy na vesnicích (střední školy se na vesnicích nenacházejí) neměli přílišnou možnost seberealizace v místních zájmových kroužcích, nabídka nebyla dostatečně široká jako ve větších školách ve městech. 24% (5) narátorů navštěvovalo základní školu na vesnici a 76% (16) školu ve větších či menších městech.¹⁶¹ Výzkum probíhal v několika městech ve dvou krajích České republiky – v Plzeňském a Karlovarském kraji.¹⁶²

Poslední fází výzkumu se stala autorizace výpovědí samotnými narátory. Jednotlivé výpovědi použité v této práci, byly narátorům předány v tištěné formě ke schválení a případným připomínkám. V žádném z případů se nevyskytl problém, který by neumožnil zveřejnění výpovědí. Všichni svolili k publikaci svých výpovědí v této diplomové práci.

4.2 Analýza rozhovorů

4.2.1 Běžný život

Každému z narátorů vstupoval politický režim do běžného života studenta jiným způsobem. Mnoho narátorů mladší generace uvádí jako zásadní problém doby, který je velmi ovlivňoval jako studenty, průběh přijímání žáků k dalšímu studiu. Způsob a podmínky přijetí ke studiu na středních a vysokých školách velmi ovlivňoval jejich budoucí profesní život. Dotazovaní vysokoškolsky vzdělaní narátoři mladší generace zdůrazňují, že vysokoškolský titul získali až v období po Sametové revoluci v rámci

¹⁶⁰ Viz příloha č. 11.

¹⁶¹ Viz příloha č. 11.

¹⁶² Viz příloha č. 11.

distančního studia. Dva z nich dokončí své magisterské vzdělání až v letošním akademickém roce. Vysokoškolsky vzdělaní narátoři starší generace (2) pak úspěšně zakončili studium ještě v době svého mládí.

„Když jsem končila osmou třídu a rozhodovalo se o mém dalším studiu, tak jsem chtěla jít studovat na dopravní průmyslovku. Ale z důvodu toho, že můj otec odmítl vstup do strany, tak mi bylo řečeno, že nejsem studijní typ, abych se šla vyučit. No, takže jsem se šla vyučit elektrikářem. No a potom díky tomu, že jsem byla ve svazu mládeže, tak jsem dostala doporučení do školy a mohla jsem si udělat aspoň večerně maturitu v oboru elektro, což je mi dneska na nic. A co se mnou chodily dvě holky do třídy, tak obě se učily, tak nějak měly jednu, dvě čtyřky na vysvědčení, jenomže jejich tatínkové měli vysoký komunistický posty. A obě dvě se dostaly, i když brali pouze jednu z okresu, do Karlovy Varů na keramickou průmyslovku.“¹⁶³ (2d)

„Můj bratr se dostal na střední školu. Tím pádem já už jsem se nedostal na střední školu, protože jeden člen rodiny už byl na střední škole. A za druhý jsme tam měli nějaký politický škraloupy. Tak jsem se musel vyučit. No a po vyučení jsem chtěl jít na střední školu. To mi samozřejmě taky nevyšlo, protože jsme zase nesplňovali politické profil. Ale, s tím jsem se nespokojil. V Plzni jsem měl školu zakázanou, tak jsem zkusil jet do Písku a jel jsem rovnou za ředitelem. Tomu řediteli jsem řekl jaké je to politické problém se někam dostat. Ale to nebyly žádný velký škraloupy. Nikdo nebyl žádný vrah v rodině. No a ředitel nebyl komunist. Řekl, že mi naprosto chápe, a že když dokážeme si zařídit převod z kraje na kraj, že mi okamžitě bere. Takovýmhle způsobem jsem se dostal na střední školu. No a na vysokou? To mi teda pustili na přijímačky. Přijímačky jsem udělal, ale nevzali mi, jo. No tak politika v tom pořád hrála roli. Tak jsem nastoupil do zaměstnání a chtěl jsem jít studovat dálkově. Ale potřeboval jsem úlevy od ředitele. A ředitel tam byl, kterej vysokou neměl. Vysokou měl jenom jeho náměstek. Tak mi napsal, že firmě stačí, že ve firmě je jeden inženýr, kterej stačí a proto mi nedají úlevy. Nedoporučujou. Takhle byla cesta ke vzdělání.“¹⁶⁴ (2i)

¹⁶³ Rozhovor vedený autorkou, Plzeň 24. 10. 2014.

¹⁶⁴ Rozhovor vedený autorkou, Plzeň 24. 2. 2015.

„Mámu vyhodili v šedesátém devátém z KSČ. Teď nevím, jestli byla vyloučená, vyškrtnutá, nevím. A když jsem se jí ptala proč, tak mi řekla, protože podepsali nějakou petici proti vstupu vojsk. A vím, že já jsem to musela na gymplu uvádět. Musela jsem uvádět i to, jestli byl někdo v odboji, v komunistický straně do roku 1968, po roce 68, jestli byl vyloučen, taky jestli seděl z politických důvodů. To se normálně kádrovalo a taky se vyplňovaly dotazníky, kdo má dělnickej původ. A vím, že třeba bratr měl problémy se dostat na střední školu, on byl o čtyři roky starší, jo. Tenkrát se to hodně tohleto. A nebo jestli někomu utekl příbuznej do Německa. Tak se to hodně řešilo ve škole. A že ty lidi byli perzekuovaný kvůli tomu.“¹⁶⁵ (2k)

Rozdílný přístup k dětem v souvislosti s dobou se nevyhnul ani mateřským školám.

„Když jsem chodila do mateřské školy, tak poslední rok, když jsem byla jako předškolní, tak jsem byla vyloučená z mateřské školy z důvodu toho, že se přistěhovala rodina, která měla taktěž dítě, které potřebovalo umístit. Jenomže můj otec nebyl ve straně a ta nová přistěhovaná rodina, ty byly politicky aktivní. Takže mě vyloučili z mateřský školky a přeložili mě do mateřský školy, která byla vzdálená dva kilometry pěšky. Řešilo se to tak, že moje matka byla v tej době na mateřskej dovolenej, takže do školky jsem chodila minimálně.“¹⁶⁶ (2d)

Narátoři napříč generacemi měli také zkušenosti s udavačstvím, zabavováním majetku či s vězněním svých příbuzných z politických důvodů.

„To je jako nás vystěhovali. Ten náš domek si vykoukal nějakej komouš. On se teda jmenoval příhodným jménem. Jmenoval se Palhoun. Já chodila do první třídy a moje ségra do třetí. My jsme o rok a půl. A my jsme přišli ze školy a my jsme nevěděli, kde bydlíme. Komunisti nás vystěhovali.“¹⁶⁷ (1b)

„Moje teta byla vdova a měla přítele. Ten někde něco plácal a dostal taky asi dvacet let v Jáchymově. No a pak asi za dva, za tři roky přišel nějakej chlapík za ní

¹⁶⁵ Rozhovor vedený autorkou, Plzeň 4. 12. 2014.

¹⁶⁶ Rozhovor vedený autorkou, Plzeň 24. 10. 2014.

¹⁶⁷ Rozhovor vedený autorkou, Plzeň 13. 1. 2015.

a řekl, že je Šraml mrtvej, že tam na něj spad nějakej balvan. Ale asi ho utloukli nebo to. Takže takovýhle věci se děly. ¹⁶⁸ (1a)

„Já měla strejdu, byl to v Podkrkonoších zemědělec, ale byl to velkej zemědělec, tzv. kulak. Byl to strašně pracovitej člověk, dělali od rána do noci. A přišlo tohleto, takže mu to všechno sebrali, strčili ho do vězení. No a on když se vrátil... Strejda byl vždycky takovej velikej chlap silnej, a když přišel zpátky, tak to byl chudinka úplnej a umřel potom za chvíli. ¹⁶⁹ (1b)

„Tehdá jsme mohli mít na zimu jeden pytel brambor, padesáti kilovej. A protože, tam něco zůstalo, tak jsme si to rozebrali. Jenže to někdo řekl. No takže to byl přestupek a rodiče byli volaní na ten národní výbor tenkrát. A tam se řešilo, proč máme pytel brambor navíc a tak dál, jo. Prostě aféra. A ta ženská od nás z baráku, ta pak za náma přišla a říká: ‚Víte, já jsem vás neudala, já jsem to jenom řekla, že máte pytel brambor.‘ To jsou takový věci, který si budu pamatovat do smrti. To byla hrozná slepice. ¹⁷⁰ (2i)

„Přišel k nám osumadvacitiletý farář, tak nás to samozřejmě zajímalo. (pozn. aut. smích) Byl to takový diskusní kroužek. Ale aspoň jsme si tam trochu rozšířily obzory. Třídni mi potom po maturitě na mazci říkal, že na mě přišlo udání, anonymní. Že se stýkám s lidmi z kostela. ¹⁷¹ (2k)

Narátoři starší generace několikrát připomněli roky 1953 a 1968. Tyto roky považovali za významné a za okamžiky, které ovlivňovali nejen je samé, ale i celou společnost.

„Já si pamatuju, když byla měna v třiapadesátým, tak, že Zápotocký, ta svině prolhaná, říkal, že naše měna je pevná a druhej den byla měna. A teď se to měnilo. Do určitých prachů jedna ku pěti. To nebylo moc. Od určitých, co měl kdo doma, tak jedna ku padesáti. A kdo měl ještě víc, tak jedna ku pěti stům a jedna ku pěti tisícům. Za pět tisíc korun dostal korunu. Já vím, že naše tetka měla nějaký prachy ulitý a tam byl kolotoč a jedna jízda stála tisíc korun. A chleba, ten stál pět tisíc. My jsme šli

¹⁶⁸ Rozhovor vedený autorkou, Plzeň 13. 1. 2015.

¹⁶⁹ Rozhovor vedený autorkou, Plzeň 13. 1. 2015.

¹⁷⁰ Rozhovor vedený autorkou, Plzeň 24. 2. 2015.

¹⁷¹ Rozhovor vedený autorkou, Plzeň 4. 12. 2014.

s velkou papírovou bankovkou pro chleba. To bylo něco strašného tenkrát. Najednou všichni byli žebráci. Oni byli pěkný svine, ty bolševici. Já jsem měl ušetřeno. Jako za války na vkladní knížku rodiče dali nějaký prachy. A pak se z toho udělal vázaný vklad, že to nikdo nemohl vybrat. Vypláceli to až po tej měně. Tak já sem z těch peněz neměl ani na boty. Oni prostě okradli ty lidi o všechno, jo.“¹⁷² (1a)

„Vlastně já jsem začal chodit v třiapadesátým do školy. To byla měna vlastně. To byla v červnu, nevím jestli prvního asi. Já si pamatuju, že jsem šel pro pivo, to bylo v červnu. Ale ten den byl zrovna vítr silnej a když se přicházelo támhle jak je křižovatka, tak tam na tý křižovatce vlevo tam byla ta plaňková hradba. A na tý plaňkový hradbě byly ty peníze nalepený. To vidím jako dneska. Ještě večer Zápotocký říkal, že měna nebude. A ráno jsme se probudili a hlásili měnu. Tenkrát vlastně nikdo nic neměl. Ožebračili všechny.“¹⁷³ (1c)

„Když přišli Rusové, to byl teda šok. To je ještě dneska šok. Já jsem šla ráno do práce a s Pavlem do jeslí a najednou tanky všude. Tady byly všude po silnicích. Večer nic a ráno tohle, no tak to je šok. Byli na policajty namířený, dole na radnici namířený přímo hlavní na to. To byl šok. A tenkrát psal děda telegram, aby jsme si přijeli pro Wolfa, že je nemocnej a že oni se nemůžou nikam kvůli rusákům dostat. Tak jsme tam jeli. Ale to byla cesta. Všude po cestě jenom tanky. Nikde nás nechtěli pustit. To bylo hrozný, to si nikdo nedokáže vůbec představit, co se všechno dělo.“¹⁷⁴ (1e)

Doba se promítala také do běžného všedního dne i prostřednictvím materiálního zajištění. Lidé a děti obzvláště si přáli vlastnit různé druhy západního zboží. Když se jim podařila nějaká takováto drobnost, nejčastěji se jednalo o bonbony či oblečení, získat, pečlivě se o ní staraly a hrdě ji nosily. Rozdílnost byla tedy patrná a to zejména u mladší generace. Narátoři starší generace zdůrazňují, že rozdíly nepanovaly. Tvrdí, že v jejich době neměl nikdo téměř nic.

„Měla jsem dvě spolužačky, byly to sestry a jejich otec jezdil s kamionem často do zahraničí, takže jim vozil oblečení. Takže vlastně měly nejnovější džíny, supr trička. Každý se s nima chtěl kamarádit, protože třeba měly i čokolády, který tady vůbec vidět

¹⁷² Rozhovor vedený autorkou, Plzeň 13. 1. 2015.

¹⁷³ Rozhovor vedený autorkou, Obora u Kaznějova 10. 1. 2015.

¹⁷⁴ Rozhovor vedený autorkou, Horní Slavkov 1. 2. 2015.

nebyly. Já osobně když jsem pak byla starší, co jsem měla z věcí, tak to byl magnetofon z tuzexu.¹⁷⁵ (2d)

„Každej kdo měl západoněmecký žvejkačky, tak byl takovej mistr světa. Nebo u nás frčeli takový ty medvídky gumový. Jo, že si člověk pomalu koupil kamaráda tím, že mu dal pět medvídků a takovýhle blbosti. (pozn. aut. smích) Někdo měl třeba rifle. To byla dřívějc taková móda. Digitální hodinky kdo měl, tak byl takovej obdivovanější. Hlavně ti, co měli v západním Německu příbuzný, tak měli možnost se cejtít jako že měli něco, jo. Spíš jsme je třeba obdivovali nebo ty co měli někoho na západě, že měly takový to určitý zboží, co tady nebylo.“¹⁷⁶ (2f)

„Neuvědomovala jsem si takovej nebo onakej režim. Uvědomovala jsem si rozdily, který některý děti měly, když měly v západním Německu příbuzenstvo a my jsme třeba neměli. Chodily třeba úplně jinak oblikaný, luxusněji. Nebo třeba měly takový ty medvídky gumový. Tak já vím, že jsem měla spolužačku a vždycky jsem říkala: ‚Jéé, kdybych měla takovýho medvídka.‘ Tak mi potom třeba dala tři a já jsem si s nima radši hrála a nechala jsem si je na ozdobu.“¹⁷⁷ (2g)

„To už bylo dýl, to jsem byla na učňáku, tak mi jednou dovezli z Německa žlutý bavlněný tričko. Mělo nějakej potisk na zádech. Tak jsem si ho furt prala vždycky a běda, jak bylo špinavý. Tak jsem ho přemáchla a hned jsem ho zase nosila. A taky voňavku, fáčko, mi donesli. Žvejkačky, to jsem si schovávala ty Wrigley spearmint, a Doublemint a Juicyfruit. Pak jsme si ty prázdný papírky vždycky složili a zase jsme chodili jako že máme žvejkajdy. A nebo jsme je obarvovali, aby jsme neměli jenom Pedro. Tak jsme do toho přikusli voskovku. Takže jsme měli třeba fialovou a dělali jsme bubliny, fialový. No já jsem byla fakt in. Já jsem měla třeba borůvkovou. (pozn. aut. směje se)¹⁷⁸ (2h)

„Tenkrát takovej velikej rozdíl nebyl. To až dýl. Tady to bylo úplně normální. Hlad jsme neměli, oblečení jsme byli, tak o nic nešlo. Nikdo tolik nezáviděl. Ani neměl co závidět, protože bylo skoro všichni stejně na jedný úrovni. Jó, možný je, že ty,

¹⁷⁵ Rozhovor vedený autorkou, Plzeň 24. 10. 2014.

¹⁷⁶ Rozhovor vedený autorkou, Horní Slavkov 30. 11. 2014.

¹⁷⁷ Rozhovor vedený autorkou, Horní Slavkov 2. 2. 2015.

¹⁷⁸ Rozhovor vedený autorkou, Horní Slavkov 1. 2. 2015.

*co utekli ještě před válkou nebo ve čtyřicátým osmým, tak dostávali asi nějaký věci cizí. Ale aby to bylo rozdílný, to nebylo. Mě se osobně nikdy nic netýkalo. Já jsem se do ničeho nikdy nehrnula.*¹⁷⁹ (1e)

Často vzpomínanými byly i nákupy v bývalém východním Německu a nakupování v Československu. Zatímco zde bylo mnoho nedostatkového např. drogistického zboží, v Německu se nejednalo o problém. Často se dle narátorů dovážel toaletní papír, dětské oblečení či mandle a rozinky.

*„A jinak jsme jezdili do východního Německa na nákupy pravidelně každé půl rok. Na vánoce jsme si tam třeba nakoupili mandle. Tam byl pěkný výběr třeba bot nebo tady když nebyl k dostání před revolucí toaletní papír. Tak tam odtud jsme ho vezli celou tašku. Vždycky byl nějaký výpadek a tady se to nedalo sehnat. Pak jsem si přivezla, to jsem ještě nevěděla, že jsem těhotná, krásný vyšívání plimo, dupačky, košilky. Protože to tam měli za pár korun a opravdu nádherný. Ale nesmělo se nic moc dovážet, takže...*¹⁸⁰ (2d)

*„My jsme byli v NDR malý koupit takovou pěknou červenou bundu. Jenže oni nám řekli, že to je nějaká jejich školní uniforma. Nám to nevadilo, vypadala pěkně a vevnitř byla odepínací. No jenže ta bunda jí byla velká, tak protestovala. Ale my jí řekli, že do toho doroste. No a ani po čtyřiceti letech do ní ještě nedorostla.*¹⁸¹ (1b)

České obchodní praktiky a zvyklosti byly popsány rovněž. Bylo zdůrazněno, že vybavenost obchodů napříč Československem nebyla rovnoměrná.

*„Třeba vybavenost obchodů tady v těch západních Čechách nebyla... Ty obchody nebyly tak naplněný jako směrem na východ. Takže tady se barevná televize nekoupila. A přijel jsem do Berouna, do Pardubic a nebyl problém přivést lidem barevnou televizi.*¹⁸² (2i)

„V pátek jsme museli jít stát frontu sem do obchodu. V pátek byla fronta. Aby když babička... Tak sem musela před druhou hodinu jít stát frontu,

¹⁷⁹ Rozhovor vedený autorkou, Horní Slavkov 1. 2. 2015.

¹⁸⁰ Rozhovor vedený autorkou, Plzeň 24. 10. 2014.

¹⁸¹ Rozhovor vedený autorkou, Plzeň 13. 1. 2015.

¹⁸² Rozhovor vedený autorkou, Plzeň 24. 2. 2015.

protože když babička přišla ve dvě z práce, tak si vzala tašku a přišla a už byla na řadě. Vždycky koupila sýry, maso, brambory, uzeniny, sladkosti. Ovoce, to moc nebylo. Jenom nějaký jabka. A vím, že platila asi 170 korun. Ale to jsme táhli čtyři tašky. Chleba celej, rohlíky. Protože pak už vlastně bylo jenom v sobotu otevřeno a v neděli zavřeno. Mléko bylo v pytlíku. ¹⁸³ (2h)

„Dneska v krámu je všechno. A tenkrát když člověk přišel do zeleniny, tak tam měli ocet, nějakou upatlanou šťávu a brambory, když už byly. Když se objevily nový brambory, tak byla fronta až kdoví kam, protože to bylo potom hlavní jídlo. A ještě měli kyselý mlíko. Proto si radši rodina pěstovala všechno sama, i králíky. Nikde nic nebylo. ¹⁸⁴ (1a)

4.2.2 Škola a výuka

Prostředí tehdejších škol se významným způsobem lišilo od zázemí a materiálního zajištění škol současných. Panovaly značné rozdíly v rámci celé éry socialismu. Dle narátorů rovněž také výuka doznala určitých změn např. v oblasti trestů.

Někteří narátoři vzpomínají na materiální zázemí škol, které bylo zcela odlišné od současnosti. Především u starší generace je velmi znatelné, jak málo byly třídy a školy vybaveny a hygienicky zajištěny. Žáci museli trávit čas ve škole v podmínkách, které jsou ze současného pohledu naprosto nevyhovující (např. vdechování kouře z kamen). Narátorka mladší generace popisuje naopak technickou stránku vybavenosti.

„Ještě jsme měli kamna. Bouchaly kamna. To nebylo ještě topení. Tam se topilo a vždycky tam chodil školník dřívějc zatápět. A kolikrát to kouřilo, plná třída kouře. Boty mokré, nebyla ani šatna. Měli jsme jenom háčky na stěně, na kabáty. To bylo v padesátém pátém, protože o rok dýl jsem končila ¹⁸⁵ (1e)

„Školy rozhodně nebyly vybavený tak jako dneska. Počítače, to vůbec nebylo. Až pak později, tak dva roky před revolucí, jsme na učňáku měli jeden počítač na celou

¹⁸³ Rozhovor vedený autorkou, Horní Slavkov 1. 2. 2015.

¹⁸⁴ Rozhovor vedený autorkou, Plzeň 13. 1. 2015.

¹⁸⁵ Rozhovor vedený autorkou, Horní Slavkov 1. 2. 2015.

školu a uměl s tím jen jeden učitel. Vzal nás se na něj podívat a ukazoval nám nějaký věci, ale nikdo se nesměl ani přiblížit a už vůbec ne se toho dotýkat. ¹⁸⁶ (2d)

Jedna z narátorek s úsměvem zmiňuje i trávení velkých přestávek.

„O velký přestávce jsme se potom museli procházet na chodbě. Tam jsme korzovali furt dokolečka. ¹⁸⁷ (2k)

V rámci výuky byly narátory z první generace několikrát zmíněny fyzické tresty, které druhá generace, až na jediný případ, vůbec nezmiňovala.

„Nikdo se dřív neohlížel, že někdo dostal pohlavek jako ted'ka. Ted'ka už se nesmí. A to jsme měli ruštináře a ten nám vždycky takhle chytíl za vlasy (pozn. aut. ukazuje tahání za vlasy) a říkal: ‚Ty opice angreštová.‘ No, a když už ho někdo takhle naštvál, tak to takhle říkal. ¹⁸⁸ (1e)

„My jsme totiž na jednoho učitele... a on to asi slyšel. My jsme tenkrát říkali, že je nějaký špinavej. A on to slyšel, normálně, a pak si nás zavolal a normálně jsme dostali takhle rákoskou přes ruce (pozn. aut. tleská střídavě na hřbety rukou a naznačuje se smíchem bití). ¹⁸⁹ (1d)

„Vzpomínám si, že jednou si učitel vytáhnul spolužáka za dveře, a když se vrátil, tak měl přes celou tvář obtisknutou celou červenou ruku. ¹⁹⁰ (2d)

Velkým tematickým okruhem je politická situace a její uplatnění se ve výuce.¹⁹¹ Narátoři starší generace shodně tvrdí, že jejich výuky se tato skutečnost netýkala. V mnoha případech zmiňují pouze zamlčování informací o osvobození západních Čech americkým vojskem. Ovšem v zápětí říkají, že o tomto faktu přesto všichni věděli ze svých domovů. Někteří z narátorů si skrze dětské oči sami pamatují květnové dny roku 1945.

¹⁸⁶ Rozhovor vedený autorkou, Plzeň 24. 10. 2014.

¹⁸⁷ Rozhovor vedený autorkou, Plzeň 4. 12. 2014.

¹⁸⁸ Rozhovor vedený autorkou, Horní Slavkov 1. 2. 2015.

¹⁸⁹ Rozhovor vedený autorkou, Horní Slavkov 2. 2. 2015.

¹⁹⁰ Rozhovor vedený autorkou, Plzeň 24. 10. 2014.

¹⁹¹ Více o tehdejší politické situaci ve výuce očima samotných učitelů, viz níže kapitola 4.2.6 Učitelé.

„Tady se vědělo o Američanech, ale nějak se to ne to... To spíš ty starší. Ty to nesměli ani říct, že Američani byli támhle ve Třemošnej, jo, a tady u tý Bílý panny (pozn. aut. hraniční sloup mezi obcemi Třemošná a Kaznějov) a tohleto. Ale já nepamatuju, že by nám tu politiku nák zvýrazňovali. Ani v tom dějepise to nebylo. Dějepis to byly opravdu jenom dějiny. Akorát řekli, že tam (pozn. aut. v USA) mají hlad a že jedou s lodí a vysypou náklad kafe do moře a takový blbosti (pozn. aut. Bostonské pití čaje, 1773).“¹⁹² (1c)

„My nic takovýho neměli, nejdřív se politika vůbec nebrala. Politika se do toho vůbec nezatahovala. (pozn. aut. důrazný tón hlasu) To až potom dýl. Až v nějakým šedesátým osmým. Pak začali s politikou.“¹⁹³ (1g)

„Já když jsem chodil do školy, to byli starší učitelé, který věděli, o co jde. Ti žili v době Masaryka. Ti nám, žádnou politiku necpali. Nebyli to žádní fanatici, jo... A třeba osvobození si sám pamatuju, to mi byly tři roky a já tomu vojákovi říkal ‚hello‘.“¹⁹⁴ (1a)

Narátoři mladší generace mají zcela opačné zkušenosti. Všichni shodně bez rozdílu zmiňovali předměty, které byly silně ovlivňovány politikou. Ve výpovědích se vždy opakovaly stále stejné předměty (občanská nauka, branná výchova, dějepis aj.) Nikdo neuvedl předměty, jako byla matematika, přírodopis a podobné. Několik narátorů opět vzpomíná osvobození západních Čech.

„Situace se promítat musela. Ať už ten dějepis, konkrétně osvobození tý Plzně. Tak tam samozřejmě ta Amerika vůbec nezazněla a byl tam jenom ten Sovětskej svaz. Takže se to promítalo jak do toho dějepisu, tak i do občanky, kdy sis vlastně nacvičovala při nějakým radiačním útoku. A nosila sis nějaký igelitový sáčky a pláštěnky a měla jsi v tom pochodovat. Což se pravidelně každéj rok opakovalo a byla to součást tý branný výchovy. Pak se to muselo samozřejmě promítat i do zeměpisu, kdy ten západ byl nějakým způsobem označenej jako tvůrce nějakýho kapitalistickýho pozlátka nebo něčeho, co nemá trvalou hodnotu. A vlastně i do jazyků, všude byla ruština a nikde

¹⁹² Rozhovor vedený autorkou, Obora u Kaznějova 10. 1. 2015.

¹⁹³ Rozhovor vedený autorkou, Krašovice 11. 1. 2015.

¹⁹⁴ Rozhovor vedený autorkou, Plzeň 13. 1. 2015.

nebyla němčina nebo angličtina. Takže si myslím, že to šlo turch celým školstvím, celýma předmětama. Někde to bylo vidět víc, někde míň. “¹⁹⁵ (2a)

„Promítala se hodně do naší výuky. Ve čtvrtý třídě jsme probírali, že Plzeň osvobodila ruská armáda. A já jsem se přihlásila a řekla jsem, že to není pravda, že Plzeň osvobodili Američani, protože máme doma kabát americkéj ve skříni. A moje rodiče se strašně báli, že je zavřou. A pak mi řekli, že už to nesmím nikde říkat, že ten kabát tam máme tajně. A já jsem byla v podstatě smutná z toho, že nám ve škole lžou. Pravda byla jiná, než nám říkala paní učitelka. Ale paní učitelka byla skvělá a rodičům na aktivu vysvětlila, co jim tam vykládám, tak aby mě doma poučili a nic z toho nebylo. Naši měli doma spoustu fotek s Američanama, takže jsem v tom žila a vůbec mě nenapadlo, že se to nesmí říkat. “¹⁹⁶ (2e)

„Měli jsme brannou výchovu a ta byla hodně, hodně politická. Neustále jsme běhali v plynových maskách po Homolce (pozn. aut. park). Jednou jsem si zapomněla odšroubovat kryt a téměř jsem se udusila. A oni mi pak museli nějakým způsobem dávat kyslík vojáci v autě. Tak to byl můj obrovský zážitek z branný výchovy. Neustále to bylo o tom, jak se máme bránit imperialistům. “¹⁹⁷ (2e)

„Spíš asi v občance to bylo a furt nám tloukli do hlavy, že přijde komunismus a že nebudeme nosit klíče, protože všichni budou mít všechno a nebudou mít potřebu krást. Že všechno bude všech. A že taková doba přijde, že nebudou potřeba klíče. Jídlo si vezmeš kolik budeš potřebovat a žádný, že si nahrabeš. To si pamatuju, jak jsem si říkala: ‚Ty jo, to bude paráda, kdy to jako přijde.‘ Protože jsem klíče věčně ztrácela a pak mě rozčilovala ta tkanička od bot na krku. “¹⁹⁸ (2h)

V období, kdy se již blížil rok 1989, jeden z narátorů uvedl, že situace byla po této stránce již klidnější a tím ve výuce nepocíťoval žádné ideologické vlivy.

¹⁹⁵ Rozhovor vedený autorkou, Plzeň 23. 2. 2015.

¹⁹⁶ Rozhovor vedený autorkou, Plzeň 18. 2. 2015.

¹⁹⁷ Rozhovor vedený autorkou, Plzeň 18. 2. 2015.

¹⁹⁸ Rozhovor vedený autorkou, Horní Slavkov 1. 2. 2015.

„V dějepise se nesmělo říkat, že západní Čechy osvobodili Američani. Jinak jako u nás na základce to bylo ještě relativně normální, že nás zase tak nějak extra nemasírovali.“¹⁹⁹ (2b)

Několik narátorů také upozorňuje na skutečnost, že jako děti si politickou situaci příliš neuvědomovali. Do daného období se již narodili, nic jiného nepoznali a netušili, že by to někde mohlo fungovat jinak.

„..., ale protože jsem byla vlastně jako dítě, tak jsem tu dobu ani moc nevnímala, protože jsem měla svoje zájmy, svůj svět. To člověk vnímal až potom, když byl starší.“²⁰⁰ (2g)

„V té době jsi prakticky nevěděl, že je něco jinýho než ten socialismus. Nebo sis to nedokázal více méně představit. Takže jsi to přijímal jako běžnou každodenní věc a vlastně sis to neuměl představit jaký to je jinde. Prostě jsme přijímali tutu ideologii, protože ani vlastně nebyla možnost jinou poznat.“²⁰¹ (2a)

4.2.3 Učitelé

Učitelé mají významnou roli při výchově a vzdělávání svých studentů. Učitelé mohou být zároveň i ideálním nástrojem politických režimů a ideologií při formování a výchově budoucích generací. Proto je v tomto ohledu profese učitele velmi křehká a zneužitelná. Mnoho učitelů si ovšem dokázalo udržet své vlastní přesvědčení a dokázali být věrni myšlenkám demokratické pedagogiky.

Většina mnou dotazovaných učitelů vykonávající svou profesi v dané době se shoduje, že do jejich výuky politická situace nevstupovala. Tento fakt připisují jak svým aprobačním předmětům, tak svému politickému postoji, kdy bylo ve výuce odkazováno na události či osobnosti pouze v krajních situacích. Jsem si však vědoma toho, že vyjádření některých učitelů narátorů mohou být ovlivněna pozdějším politickým vývojem v tom smyslu, aby jejich role v minulém režimu nebyla hodnocena

¹⁹⁹ Rozhovor vedený autorkou, Plzeň 13. 12. 2014.

²⁰⁰ Rozhovor vedený autorkou, Horní Slavkov 2. 2. 2015.

²⁰¹ Rozhovor vedený autorkou, Plzeň 23. 2. 2015.

negativně. Ovšem právě tyto narátory znám velmi dobře a přikláním se k tomu, že v těchto případech tomu tak není.

„Vzhledem k tomu, že jsem učil dlouhý léta fyziku a matiku, ani nebylo možný, abych do výuky zapojoval komunistický věci. A jsem za to rád. Nedovedu si představit, že bych měl učit něco jinýho a tahat do toho ještě politiku, když sem s tím vlastně ani nesouhlasil. Je pravda, že když bylo nějaký takový to výročí, tak jsem občas na začátku hodiny něco k tomu zmínil jako aktuální dění, ale to bylo jenom proto, abych měl klid. Bylo mi to totiž vytknuto při kontrole shora, že jsem vůbec neodkazoval na významný ruský matematiky. Tak proto.“²⁰² (1h)

„Já jsem v té době učila na prvním stupni, takže tam to nikoho moc nezajímalo. A co jsem viděla učit ostatní kolegy, tak jsem taky nezaznamenala, že by někdo těm dětem vnucoval nějaký politický přesvědčení. Asi to spíš bylo o těch lidech samotných. Pokud to nebyli komunisti, tak nebyl důvod.“²⁰³ (1i)

Jedna z učitelek měla trochu odlišné zkušenosti a přístup k situaci. Popsala cestu, kterou se vydala pro dosažení svého cíle – být učitelkou. Za žádných okolností se pak do její výuky politická situace nepromítala. Pro svůj apolitický přístup ke studentům se stala terčem nadřizených, kteří ji nutili ke vstupu do strany. K donucení ke vstupu volili nesmyslné prostředky a záminky.

„Já jsem pořád chtěla být paní učitelka a ne prodavačka v masně. A když jsem si udělala učební obor se samejma jedničkama a vyznamenáním, tak pak mi umožnili udělat si večerně ekonomku a pedagogický minimum a učila jsem ty učně. Takže jsem se k tomu dostala jakoby jinak. Ale tam byl zase problém, že po dvou letech praxe jako mistrová u těch učňů, mě nutili vstoupit do Komunistický strany. Takže jsme zase skončili tam, kde jsme začali. Já jsem to odmítla, takže jsem tam začala mít problémy, až sem tam nakonec odešla. To byl strašnej nátlak, abych vstoupila. Výslech a docela to bylo drsný... Vzala jsem moje učnice, ty moje učenky, tak sem vzala na náměstí, natáčel se tam Discopříběh a Michal David tam zpíval a bylo to z toho jeřábu natáčený. A ty holky tam chtěly jít, tak já jsem je tam vzala, na to natáčení. A jedna kolegyně mě tam viděla a nahlásila to na podniku, že jsem tam byla já a všechny moje učnice. V práci mě

²⁰² Rozhovor vedený autorkou, Plzeň 17. 2. 2015.

²⁰³ Rozhovor vedený autorkou, Plzeň 1. 12. 2014.

právě zavolali na kobereček a řekli mi, že to je závadovej zpěvák a já jsem je tam vzala, tudíž jestli to chci odčinit, tak musím vstoupit do tý KSČ a tím to odčiním. A přitom potom chudák Michal David měl nálepku svazáckýho zpěváka. Vůbec se o něm neříkalo, že by byl závadovej, ale oni si prostě potřebovali něco najít, tak si vymejšleli takovýhle nesmysly, aby mě dostali, abych se lekla a vstoupila. ²⁰⁴ (2e)

S učiteli žáci trávili velké množství svého času a několik narátorů na ně v dobrém vzpomínalo. Jedna z narátorek popsala i tehdejší přístup své třídní učitelky k přijímacímu řízení na gymnázium a školství obecně. Vylíčila také podmínky související s rodinným zázemím pro přijetí k dalšímu studiu obecně, které panovaly v dané době.²⁰⁵

„Nemůžu ani říct, že bychom měli nějaký špatný učitele. To ne. Spíš jako, báli se, no. A já jsem měla úplně skvělou učitelku třídní. To bylo takový zajímavý. Já jsem devět let ve škole měla pořád skoro samý jedničky. Dvakrát jsem měla dvojku z tělocviku. A v devítce jsem chtěla na gymnázium, a protože můj táta podepsal petici proti vstupu ruských vojsk na naše území, tak jsem se na školu nikam nedostala. Jenom se vyučit prodavačkou potravin. A moje paní učitelka, která byla úplně skvělá, učila nás matematiku a fyziku, tak v deváté třídě, když nám rozdávala vysvědčení, tak řekla: ‚Šest z vás chtělo na gymnázium. Nejlepší z vás byla Ivana (pozn. aut. jméno bylo změněno) a ta jediná se nedostala, proto moje úloha ve škole končí. Rozhodla jsem se podat výpověď. Vůbec moje práce nemá smysl, já tady končím.‘ A šla dělat na oddělení restaurací a jídelen. A na to já nikdy nezapomenu. Protože mě to bylo samozřejmě strašně líto, že když jsem se na tu školu nedostala a dostali se spolužáci, kteří měli trojky. Takže to se v těch patnácti těžko vysvětluje. Ta paní učitelka když odešla, tak potom jsem jí potkala asi za tři roky a řekla mi: ‚Pořád na tebe strašně dobře vzpomínám. Tys mi umožnila jít z takový přetvářky a neupřímnosti do úžasného prostředí mezi lidmi, kde je mi dobře. Vždycky vzpomínám na to, že jsem odešla kvůli tobě.‘ Tak to prostě pro mě strašně moc znamenalo tehdy, že byla paní učitelka takhle skvělá, že se za mě postavila, protože se mi dvě spolužačky posmívaly, že se jdu učit prodavačkou. Takže tehdy v té pubertě to bylo takový hodně zraňující. ²⁰⁶ (2e)

²⁰⁴ Rozhovor vedený autorkou, Plzeň 18. 2. 2015.

²⁰⁵ Více o tematice přijímacích řízení výše, viz kapitola 4.2.1 Běžný život.

²⁰⁶ Rozhovor vedený autorkou, Plzeň 18. 2. 2015.

„Učitelé byli tak jak to... jedni byli hodní, jedny ne. Jinak učitele jsme měli celkem dobrý, na tehdejší dobu.“²⁰⁷ (1e)

4.2.4 Zájmové kroužky

Zájmové kroužky sloužily k rozvíjení schopností a zájmů žáků i studentů. Mnoho z nich tímto způsobem také trávilo i svůj volný čas. Kroužky byly značně různorodé. Žáci se věnovali divadlu, ručním pracím, různým druhům sportů či zpěvu. Na výběr měli velmi pestrou nabídku zejména ve městech a v době sedmdesátých a osmdesátých let.

„No taková ta klasika, jiskry, pionýr, volejbal a pak sportovní střelba. Ze vzduchovky, malorážka a vzduchová pistole. Tady tenkrát bylo silný vedení. Reprezentovali třeba v Německu ty starší a my jsme byli třeba na kraji. Já jsem byl třeba mistr okresu. Na kraji jsem byl pátej.“²⁰⁸ (2f)

„Navštěvovala jsem divadelní kroužek, fotografickej kroužek jeden čas. Zkoušela jsem taky všechno možný, když se člověk hledá. Na recitační kroužek, do pěveckýho sboru, nejdřív do jiskřiček a pak do pionýra. Takže zájmů jsem měla hodně. Hrála jsem i na flétnu, takže jsem v jednu dobu chodila i do hudební školy. Zobcovou, sopránovou flétnu. Taky jsme vyšivali nebo jsme z toho chemlonu drhali takový ty koberečky na zeď. A ten fotografickej kroužek jsem taky chvíli zkoušela v městském kulturním středisku. Ale asi jsem spíš byla takovej ten uměleckej typ. Ráda jsem zpívala a měla jsem docela dobrou paměť, takže jsem chodila i na ten divadelní a recitační kroužek. No a později jsem absolvovala i nějaký to vystoupení. Hrála jsem Kočku modroočku.“²⁰⁹ (2g)

„Ten sport byl každodenní náplň. Dělal jsem sporty, jo. Takže to bylo pondělí, středa, pátek byl volejbal. Úterý, čtvrtek ping pong a v sobotu byly turnaje.“²¹⁰ (2i)

„Chodila jsem na různé kroužky od šikovné ruce po pionýra. Hudebku taky nějaký rok jsem měla, hrála jsem na klavír. Hodně jsme chodili na jazz gymnastiku, to

²⁰⁷ Rozhovor vedený autorkou, Horní Slavkov 1. 2. 2015.

²⁰⁸ Rozhovor vedený autorkou, Horní Slavkov 30. 11. 2014.

²⁰⁹ Rozhovor vedený autorkou, Horní Slavkov 2. 2. 2015.

²¹⁰ Rozhovor vedený autorkou, Plzeň 24. 2. 2015.

byla spíše taková rytmika. Ale občas se u nás vynořil nějaký šikovnej učitel, takže jsme jeden rok měli třeba archeologii. Tak to mě zajímalo, vykopávky. To jsem jeden rok chtěla být i archeolog a jet do Egypta. To byly ty moje silný začátky. Tenkrát jsem o to hodně stála, než jsem zjistila, že chodíš s lopatou a někde kopeš. Nebo že pan učitel rozhrne někde tři kopřivy a řekne ti, že tamten kámen je hrad Borek. (pozn. aut. smích).“²¹¹ (2k)

„Výtvarný kroužky všechny možný. Ty já milovala. A taky lukostřelbu, ta mě hodně bavila. Táta má rád střelný zbraně, tak jsem dělala lukostřelbu.“²¹² (2j)

Naprostá většina narátorů shodně uvedla jako zájmový kroužek, jenž navštěvovali, pionýra, jak je patrné i z předcházejících výpovědí. Pionýr měl nahrazovat skauta a měl sloužit nejen k vyplnění volného času žáků, ale měl působit také jako nástroj pro ideologické formování členů. Z tohoto důvodu byl pionýr povinným. Jak jedna z narátorek uvádí, vše je ovšem o lidech a ne vždy byl pionýr ovlivňován režimem.

„Ale taky musím říct, že jsem chodila do kroužku, který se jmenoval pionýr, ale vedli nás typický skautský vedoucí. Takže nás učili vázat uzle, jezdili jsme na víkendy do přírody, pod stany, na Gutštejn (pozn. aut. zřícenina hradu nedaleko Konstantinových lázní) jsme hodně jezdili, plnili jsme bobříky. Bylo to úplně úžasný, ale oficiálně to byl pionýr. Četli jsme tam Bylo nás pět od Poláčka. Na to hrozně ráda vzpomínám. Mám úžasný zážitky, protože jako že jsme chodili do pionýra, ale byl to skrytě skaut. Hodně tu atmosféru tam právě dělali vedoucí i svým přístupem, jo.“²¹³ (2e)

Jedna narátorka má i vlastní zkušenost s vedením pionýrského kroužku.

„No navštěvovala jsem ten divadelní kroužek a recitační kroužek. Já jsem recitovala básničky. A hodně. A to tam radši nebudeme psát, že i na komunistických schůzích, že jo? Vždycky byly nějaký jejich schůze a tohleto a my jsme tam v pionýrských krojích. Tak jsme tam takhle přednášeli básničky... Do pionýra jsem

²¹¹ Rozhovor vedený autorkou, Plzeň 4. 12. 2014.

²¹² Rozhovor vedený autorkou, Plzeň 24. 2. 2015.

Viz příloha č. 12.

²¹³ Rozhovor vedený autorkou, Plzeň 18. 2. 2015.

*chodila. Pak jsem chodila do svazu mládeže no a pak jsem dělala jako vedoucí pionýru. Tak jsem s nima dělala různé akce. Chodili jsme do přírody, hodně tady po krásách Slavkova a tady. Jó, a taky mě tam naučili tancovat, protože jsme tam hodně pouštěli hudbu. No kolik mi mohlo být... Do tanečních jsem chodila až dýl se svým prvním mužem, takže tak ve dvaceti.*²¹⁴ (1d)

*„Mě do pionýra nevzali. Protože jsem byl grázlík, no. (pozn. aut. smích)“*²¹⁵ (1a)

*„Nám pionýra nedovolili naši. My jsme nesměli. My by jsme tak chtěli. Ten šátek by jsme chtěli.“*²¹⁶ (1b)

Několikrát byl zmíněn i divadelní kroužek a balet, a to zejména u narátorek starší generace.

*„To jsem se dostala ve třinácti, ve čtrnácti jsem se dostala do divadelního kroužku. Měli jsme šéfa, pana Turka, ten byl bezvadnej, ten byl jako můj táta, byl hrozně hodnej. Byl to smíšenej dětskej divadelní soubor i s dospělejma. Hráli jsme hezký hry a jezdili jsme po západočeským kraji tady. Hráli jsme v Ostrově, v Lokti a tak jako různě. Tak tam jsem byla asi dva roky. No a kvůli učení jsem toho musela nechat, protože jsem nastoupila do učení. Jo a moje sestra hrála se mnou asi ve dvou pohádkách. Hrála žabičku a ještě hrála něco. Takže takhle. Na to hrozně ráda vzpomínám.“*²¹⁷ (1d)

„Chodili jsme do baletu s mou ségrou a na piáno. Tenkrát hodně holek takhle chodilo. Jo a taky jsme svýho času, když jsme chodili do toho baletu, tak v Týništi byl takovej ochotnickej spolek, jako divadelní. Tak tam nacvičovali třeba Polskou krev, to je opereta, a my jsme tam tancovali v tom. A nebo třeba měli jsme učitele a ten nastudoval prostě s dětma, co jsme chodili do čtvrtý tříd, pohádky. Takže jsme hráli Jak květinčky přezimovaly, to byla nádherná pohádka. A bylo to bledule, sněženky, paní Zima, krtek a tak. Já jsem hrála pampelišku. No a potom byla ještě jedna pohádka nastudovaná a to

²¹⁴ Rozhovor vedený autorkou, Horní Slavkov 2. 2. 2015.

²¹⁵ Rozhovor vedený autorkou, Plzeň 13. 1. 2015.

²¹⁶ Rozhovor vedený autorkou, Plzeň 13. 1. 2015.

²¹⁷ Rozhovor vedený autorkou, Horní Slavkov 2. 2. 2015.

Viz příloha č. 13 a č. 14.

byla O slunečniku, měsíčníku a větrníku. Ten vedoucí maloval i kulisy. Rodiče nám vyráběli kostýmy. ²¹⁸ (1b)

Rozdíl v nabídce zájmových kroužků panoval především na venkově. Zatímco ve městech měli žáci na výběr nepřeberné množství kroužků, na vesnicích příliš na výběr nebylo. Narátoři uvádějí, že za dobu svého dětství navštěvovali jen málo kroužků a především zmiňují i skutečnost, že i kdyby měli větší možnosti, tak by je přesto nevyužili. Raději trávili svůj volný čas s kamarády a věnovali se např. fotbalu či běhání po lesích.

„No já jsem prostě nikdy žádnéj kroužek vlastně nenavštěvoval. Akorát jediný kam jsem chodil, tak to byl fotbal. To jsem hrál vlastně okresní přebor za sousední vesnici, za Všeruby. Já jsem byl radši venku a dělal vylomeniny s klukama. Mě ostatní ani moc nezajímalo a u nás ve vsi stejně vůbec nic nebylo, to bych musel dojíždět a to sem radši byl normálně venku. ²¹⁹ (2c)

„Dva roky jsme chodili do Svazarmu na radistickej kroužek. Tam jsme se učili tu morseovku a s tím klíčem dělat vysílačky. Ale to jsme chodili asi dva roky jenom, protože to tam pak zavřeli a nebylo prostě na provozování. No ale jako děti jsme spíš lítali venku a kouřili schovaný v poli, aby nás naši nenačapali. No a pak než nějaký kroužky jsme začali chodit na pivo (pozn. aut. smích). Korunu dvacet stálo. ²²⁰ (1c)

„Lítali jsme kolem baráku. Jinak jako moc takhle dřív nějak moc kroužky nebyly. Já jsem chodila jen do pionýra. Tady na sídlišti byla klubovna. ²²¹ (1e)

4.2.5 Volný čas

Volnočasové aktivity byly značně propojeny s navštěvováním zájmových kroužků. Narátoři je shodně v mnoha případech zařazují do oblasti svého volného času. Způsob trávení volného času byl značně různorodý a individuální, ovšem jedno měli

²¹⁸ Rozhovor vedený autorkou, Plzeň 13. 1. 2015.

Viz příloha č. 15.

²¹⁹ Rozhovor vedený autorkou, Plzeň 11. 11. 2014.

²²⁰ Rozhovor vedený autorkou, Plzeň 10. 1. 2015.

²²¹ Rozhovor vedený autorkou, Horní Slavkov 1. 2. 2015.

všichni narátoři bez jediné výjimky společné. Jedná se o veškeré venkovní aktivity od hraní si na pískovišti, přes míčové hry, až po bezcílné procházky. Uvádějí, že po návratu ze školy odložili své věci doma a rodiče je často viděli až ve večerních hodinách.

„Tak v tom dětství si myslím, že to bylo úžasný oproti tomu, co je teď. My jsme přišli domů, tašku jsme dali do předsíně a běhali jsme venku. Běhali jsme po dvoře. Nesměla jsem... Byla jsem limitovaná rodičema. Blok domu. Směla jsem zůstat jen v rámci toho bloku, aby na mě viděli. Soustředěný jsme byli na klepadle a na dětském pískovišti. Tam jsme hráli hry jako je cukr, káva, limonáda. Krvavý koleno, čáp ztratil čepičku a prostě všechny takovýhle hry. No prostě jsme byli venku do tmy. Když byla zima, tak jsme si polili kluziště mezi dvorama a tam jsme bruslili. Kluci tam hráli hokej. To bylo naprosto úžasný, že v zimě bylo hodně sněhu, takže na sáňkách jsme dojeli ze Slovan až na Homolku a tam jsme prostě sáňkovali. Byli jsme prostě pořád venku. Já jsem přišla ze školy, dala domů tašku a do tmy. V zimě jsem musela dřív, když byla dřív tma. V létě jsem šla domů třeba až v devět.“²²² (2e)

„Když jsme bydleli na Moravě, tak jsme svůj volný čas trávili s tím, že jsme lítali po lese a po loukách. Pak jsme taky sbírali chmel. Účastnili se práce na chmelu, protože se to stahovalo z těch chmelnic. My jsme si to brávali domů a tím si naše maminka vydělávala. Taky jsme chodili krást jabka (pozn. aut. smích). Pak jsme hrávali různé hry. My jsme prostě přišli ze školy, hodili jsme tašku, naši o nás ani nevěděli. My jsme bydleli na vesnici, u lesa, takže...“²²³ (1d)

„Potom když jsme skončili, tak jsem přišel domů. Vlastně naobědval jsem se, praštil jsem s taškou někam do kouta a šel jsem s kamarádama ven. No a večer jsem si třeba udělal nějaký úkoly, který jsem měl na druhej den.“²²⁴ (2c)

„Přišla jsem domů, udělala jsem si úkoly, a buď jsem se ještě připravila na další den a pak jsem šla ven. To mě naši neviděli až do tmy. No a večer jsem se buď ještě učila, nebo koukala na televizi. A spát.“²²⁵ (2d)

²²² Rozhovor vedený autorkou, Plzeň 18. 2. 2015.

²²³ Rozhovor vedený autorkou, Horní Slavkov 2. 2. 2015.

²²⁴ Rozhovor vedený autorkou, Plzeň 11. 11. 2014.

²²⁵ Rozhovor vedený autorkou, Plzeň 24. 10. 2014.

„No po škole jsme vždycky lítali okolo baráku. To bylo to hlavní.“²²⁶ (1e)

Svůj volný čas trávili narátoři různými způsoby. Někteří se věnovali svým osobním zájmům (četba, ruční práce, zbraně aj.) a jiní naopak vyhledávali spíše venkovní aktivity spojené často se sportováním (kolečkové brusle, jízdní kolo, míčové hry aj.). Mnozí si své zájmy z dětství nesly celým životem a koníčkům z dětství se věnují i v současnosti.

„Já jsem hrozně ráda četla. V mládí jsem měla nějaký zdravotní problémy a moc se mi nechtělo chodit mezi vrstevníky. Tak jsem svůj volnej čas trávila spíš sama doma s knížkama. Četla jsem jak takový ty romantický příběhy, tak i tu světovou klasiku. Tahle záliba mi vydržela vlastně celej život až do teď. Jenom je škoda, že dnešní děti knížky moc nezajímají.“²²⁷ (1i)

„Taký prostě s těma staršíma klukama jsme si postavili takovou chatku. Ze začátku byla taková menší a pak se to rozrůstalo a pak jsme přidali patro nahoru. Pak do strany jsme udělali další místnost. Kamna jsme tam měli, takže jsme to mohli obývat i v zimě. A všechno jsme si to vyráběli sami z prken a náradí. Ten jeden kamarád měl tátu a ten byl truhlář, takže hodně věci jsme měli od nich. Prostě jsme tam kolikrát i spali. Měli jsme tam vlastně udělanou i takovou postel, že jsme tam mohli i spát. Občas jsme si tam třeba i uvarili polívky a takhle. Jsme tam vegetili třeba celej víkend.“²²⁸ (2c)

„My jsme lítali s holkama většinou po sídlišti. S tetou (pozn. aut. známá narátorky označovaná jako teta – ve vztahu k jejím dětem) jsme si pak děsně rádi hrály na půdě. Tam bydleli dva důchodci starší a její táta s mámou ten barák koupili, nad závorama. Po nich tam zůstalo tolika věcí, no tak my prostě jsme si tam tak nějak šumovaly (pozn. aut. přehrabovat se, slídit). Nahoře byla jedna místnost, takže tu místnost jsme tam měly. Byly tam postele, takže jsme tam i spaly třeba, jo. Prostě jsme tam měly takovej pokoj pro sebe jenom. Šumovaly jsme tam a hlavně bály jsme se tam.

²²⁶ Rozhovor vedený autorkou, Horní Slavkov 1. 2. 2015.

²²⁷ Rozhovor vedený autorkou, Plzeň 1. 12. 2014.

²²⁸ Rozhovor vedený autorkou, Plzeň 11. 11. 2014.

Tam byly schody nahoru a všude okolo byla půda. To bylo takový tajemný a hlavně dobrodružný. ²²⁹ (21)

„Můj volný čas v dětství byl šibr v kapse, prak, různé výbušniny během mládí. Od rána pokud to šlo tak pořád venku, u řeky, ve skalách, lesích a podobně. No a čím jsem byl starší, tím mě víc přitahovaly střelný zbraně. To bylo všechno po válce. Všude bylo, o to víc tady v Plzni, náboje. To mi zůstalo do dneška. Mám sbírku pušek, pistolí, děl a mám taky nějaký zbraně indiánů a těchhle těch kmenů. Když jsem pak byl o něco starší, tak už jsem jezdil na trampy. ²³⁰ (1a)

„No měla jsem ráda knížky a pak taky takový to vyšívání, pletení a takový ty v podstatě ruční práce. V deseti jsem si upletla svoje první ponožky. To mě naučila vlastně moje babi. Pletení mě baví, a když je vlna, tak pletu vždycky večer v křesle u televize. Už nevím, komu bych ty ponožky měla dávat. Když byly děti malé, tak jsem jim pletla i čepice. ²³¹ (2d)

Zejména narátoři první generace zmiňovali jako nutnou součást svého volného času i pomoc v domácnosti či s hospodářstvím. Teprve po vykonání nezbytných povinností se mohli věnovat svým zálibám a především běháním venku s kamarády.

„Tak se přišlo, šlehlo se taškou za dveře a... Takhle muselo se něco dělat, protože když potom přišli z práce, jako rodiče, tak že už člověk nebyl doma, to je nezajímalo. Ale když bylo nařezaný dříví, tak třeba jsem nasekal nějakou hromádku dříví. Nebo jsem prostě něco... shrabal zahradu. Prostě nějakou maličkost jsem udělal a už jsem mazal ven a přišli jsme za tmy zmydlený. Tak jsme se vykoukali, najedli no a šli jsme si lehnout. A druhý den ráno po cestě jsme pak psali úkoly. Tak něco se prostě muselo. A aniž nám říkali, co máme dělat, vždycky jsme něco udělali. Třeba dvůr, ten se metl povinně v sobotu. ²³² (1c)

„Jo, a musela jsem pomáhat doma s domácností. Musela jsem uklízet, vařit, protože naši byli věčně mimo domov a my jsme byli celej tejděn sami doma. Takže jsem

²²⁹ Rozhovor vedený autorkou, Krašovice 11. 1. 2015.

²³⁰ Rozhovor vedený autorkou, Plzeň 12. 1. 2015.

²³¹ Rozhovor vedený autorkou, Plzeň 24. 10. 2014.

²³² Rozhovor vedený autorkou, Obora u Kaznějova 10. 1. 2015.

se ještě musela starat o dva sourozence. No a když bylo hotovo, tak jsem chodila ven, třeba na zahrádku. Nebo jsme chodili různě po venku. ²³³ (1d)

Výrazným zájmem, který zajišťoval určitou míru svobody a volnosti v tehdejší Československu, se stal tramping, který byl velmi oblíben zejména u chlapců a mužů. Žádná z žen narátorek tramping nezmínila. Tyto akce podnikali zejména starší studenti středních a vysokých škol. Ne vždy byl ovšem tramping příjemným zážitkem. Často se stávalo, že byli nárátoři kontrolováni a vyháněni.

„Když jsem pak byl o něco starší, tak už jsem jezdil na trampy. Většinou v americký uniformě. V té době byly trampové běžný. Jezdit jsem začal v době, když mi ještě nebylo ani patnáct. Nejvíc jsme jezdili tady na sever na Střelu a pak taky na Šumavu na Vydru. Ale byli jsme i na Slovensku nebo dokonce třeba i v Polsku. No jezdilo se prostě kam se dalo. Hodně jsme sbírali borůvky, houby. Jo a bylo tam často i hodně zmijí a my do nich šfourali klacíkama. Většinou jsme si s sebou brali i nějaký pistole a náboje. To jsem byl ve svém živlu, jo. Vždycky jsme se někde zasekli, rozdělal se oheň. No a spali jsme většinou zabalený v celtě nebo dece jen tak pod širákem. Dneska už bych to nezvládnul. Můj táta mi vždycky říkal takovou větu, jak se můžu válet někde po studený zemi, když mám doma teplou postel a navařino. (pozn. aut. hlasitý smích) ²³⁴ (1a)

„Hodně se jezdilo tenkrát na čundry. Sbalili jsme se a na celej víkend. Spali jsme různě pod širákem ve spacáku. Vařili jsme si polívky v kotlíku. Jo a taky buřtguláš. Ten byl vždycky nejlepší. Pepa uměl hrát na kytaru, tak si jí bral s sebou a pak vždycky večer u ohně se hodně kecalo, hrálo a zpívalo. To mě dost bavilo, člověk se od toho všeho vlastně dostal tak nějak pryč. Ale zase až tak úplně jednoduchý to taky nebylo. Kolikrát se nám stalo, že nás kontrolovali policajti a řešili, co tam děláme. Jednou jsme se totiž dostali až někam, kde za nějakých x kilometrů byli hranice. ²³⁵ (2f)

„Ale zase potom, když jsem byl starší zase s kamarádama jsme vlastně jezdili jako dalo by se říct, říkalo se tomu na čundry, na vandry. Jsme jezdili prostě pod širák.

²³³ Rozhovor vedený autorkou, Horní Slavkov 2. 2. 2015.

²³⁴ Rozhovor vedený autorkou, Plzeň 13. 1. 2015.

²³⁵ Rozhovor vedený autorkou, Horní Slavkov 30. 11. 2014.

Hodně jsme jezdili do jižních Čech. No a na základce jsme spíš s klukama stanovali za vesnicí u rybníka. ²³⁶ (2c)

„Na učňáku jsme si to trávili už jinak, to jsme byli plnoletý. Tak jsme často jezdili na vandry, kde nás samozřejmě všude odchyťovali policajti, protože jsi se přiblížila moc blízko k hranicím. To nás honili všude policajti. Jsme byli v Sušici a už mě tam stokrát kontrolovali. Na Lipno jsme se nedostali, to nás hned odvedli skoro v poutech. ²³⁷ (2i)

4.2.6 Prázdniny

Prázdniny byly dobou zaslouženého odpočinku, na které se těšili všichni žáci a studenti bez výjimky. Prázdniny, ať už letní či zimní, se trávily různě. Záviselo to především na finančních možnostech a na politické aktivitě jednotlivých členů rodiny. Někteří narátoři se tedy podívali i za československé hranice, pro některé to naopak bylo nereálné. Všichni narátoři ovšem shodně uvádějí, že prázdniny nebo alespoň jejich část trávili u svých prarodičů, případně doma. Mnozí vzpomínají i nutnost pomáhat rodičům na polích či zahradách.

„My jsme peníze žádný neměli, my jsme byli rádi aspoň za to málo, co jsme měli. No a maximálně jsem jezdila dolů k porcelánce, tam bydlela babička. No a tam byl bratranec i sestřenice. Jo chvílema to docela i šlo. Jinak nic moc. Jinak jsem byla celý prázdniny doma, vůbec nikam. Spíš se mi líbilo tady, spíš jsem chtěla bejt doma, furt jsem chtěla bejt u mámy. A tady jsem měla i holky. ²³⁸ (2h)

„Na základní škole jsme jezdili o prázdninách k babičce. Tam jsme hodně chodili na ryby. To bylo tak všechno. ²³⁹ (2i)

„My jako děti, ne jako rodiče už svejch dětí, ale jako děti to neexistovalo jezdit někam. My jsme jezdili k babičce. My jsme byli na prázdniny u mamčiny maminky v podkrkonoší. Takže tam jsme vlastně byli na každých prázdninách, i zimních. Chodili

²³⁶ Rozhovor vedený autorkou, Plzeň 11. 11. 2014.

²³⁷ Rozhovor vedený autorkou, Plzeň 23. 2. 2015.

²³⁸ Rozhovor vedený autorkou, Horní Slavkov 1. 2. 2015.

²³⁹ Rozhovor vedený autorkou, Plzeň 24. 2. 2015.

jsme na houby. Dole byl i rybník a v tý době tam byli i raci a kluci to tam chytali. Takhle my jsme to trávili. ²⁴⁰ (1b)

„No doma se trávily prázdniny. Chodilo se k řece, na Bolevák plavat, do lesa se chodilo na borůvky, sbírat plody a to bylo všechno. Prachy nebyly. Moc peněz nebylo, takže... ²⁴¹ (1a)

„Nikde. Okolo baráku, po lesích, po koupalištích. Babičku jsem měl tady a druhou v Kaznějově. Takže nikam jsme nechodili. Jedině na kole a koupat a kouřit. Dřív se ani nikam nějak nejezdilo. Ani v zimě ani v létě. A za druhý by na to nebyly ani peníze. A auta nebyly. ²⁴² (1c)

„No nejkrásnější prázdniny, který my jsme zažili, to byly naše prázdniny. A ty jsme trávili celý dva měsíce na Moravě u babičky a u dědy. U stařenky a u stařečka, takhle. Naše máma nás sbalila, jak začly prázdniny. Nechala nám ušít nový šaty se ségrou, aby jsme byly hezký. Nabalila kufr se žrádlem a my jsme jeli na dva měsíce. A když jsme jeli domů, tak já už jsem ty šaty neoblíkla, protože jsme se tam spravili. (pozn. aut. smích) Ve Lhotě u Kroměříže na Moravě a na to v životě nezapomenu. To byly nejkrásnější doby snad mého života. (pozn. aut. sklesle a smutně) A tam jsme jezdili na prázdniny do doby, než jsem poznala mého prvního muže. Byla tam tátovo sestra, strejda a rodiče tátovo, tak jsme tam jezdili. Sestřenice, bratrance, náš táta byl ze šesti dětí. No a my jsme se tam pak všechny děti scházely. Les, prostě všechno, no nádhera. ²⁴³ (1d)

„Tady jsem s koňma obracel seno na loukách. A hrabal. My jsme tady museli makat. Tady nebyly žádný prázdniny, žádná dovolená. Tady jsi měla dva mladší sourozence, holku jsem vysypal, tak tu už mi potom nesvěřili, tak mi dali koně. Jezdil jsem s obracečkou. A ostatní měli režim jako bejk, když to tady vezmu u nás ve vsi, protože ty povinně chodili na borůvky. Ráno ve čtyři do devíti. V devět hodin s tím šla matka do krámu, tam to prodala, nakoupila za to jídlo. Večer přišel táta z práce, tak hopli na kola a mazali na jahody znova a trhali do večera. A ráno zase znova. Ty

²⁴⁰ Rozhovor vedený autorkou, Plzeň 13. 1. 2015.

²⁴¹ Rozhovor vedený autorkou, Plzeň 13. 1. 2015.

²⁴² Rozhovor vedený autorkou, Obora u Kaznějova 10. 1. 2015.

²⁴³ Rozhovor vedený autorkou, Horní Slavkov 2. 2. 2015.

některý byly nešťastný tady z toho, z prázdnin. Ty prázdniny vůbec nechtěly. Tady to nebylo nějaká růžový. Já dělal v zemědělství od malička. Tady se prostě i o prázdninách makalo. ²⁴⁴ (1g)

Ani prázdniny v tuzemsku se ovšem neobešly bez komplikací a bez zasahování a kontroly státem.

„Jinak si vzpomínám na velmi zajímavou historku, když jsme byli s našima na Šumavě, na dovolený v Železný Rudě. A furt jsme šli po silnici, říkali jsme, že ještě půjdeme tady kousek a pak jsme slyšeli za sebou kroky. Takže nás čapli pohraničníci, už jsme byli kousek od Alžbětína. No a pak rodiče museli na správě SNB vysvětlovat, co že jsme to tam dělali. No moc dobrý to pak nebylo. Oni to tam museli vysvětlovat, takže se to zase promítlo. Otec vystoupil z KSČ v šedesátým osmým, takže celkově to nebylo úplně ideální. Tím pádem tohle mělo vliv i na to, že jsem se nemohl dostat na tu vysokou školu. ²⁴⁵ (2a)

Několik narátorů připomínalo i praktiky celních kontrol na hranicích především s východním Německem, kdy se kontrolovalo, jak velký finanční obnos se z Československa vyváží. Následně se při cestě zpět porovnával finanční zůstatek s nakoupeným zbožím, jehož hodnota musela odpovídat rozdílu.

„Na hranicích byly samozřejmě celníci, takže jsme museli při každém překročení hranic, ať už to bylo do toho státu, který byl v tý Varšavský smlouvě nebo východního bloku, tak i tak se museli vyplňovat vlastně papíry, kde se prokazovalo co si tam odvážíš, aby jsi to zase přivezla a nepřivezla jsi něco navíc. ²⁴⁶ (2a)

„Oni byli schopný rozebrat autobus na šroubky, jen aby jim něco neuniklo. Já naštěstí nic takovýho nezažila, ale vždycky jsem měla hroznej strach, protože vždycky se převáželo něco navíc. ²⁴⁷ (1b)

Zejména narátoři patřící do mladší generace uvádí, že i přes často uváděné věty jako je „Nikam se nesmělo“, se podívali, někteří i několikrát, do zahraničí a k moři.

²⁴⁴ Rozhovor vedený autorkou, Krašovice 11. 1. 2015.

²⁴⁵ Rozhovor vedený autorkou, Plzeň 23. 2. 2015.

²⁴⁶ Rozhovor vedený autorkou, Plzeň 23. 2. 2015.

²⁴⁷ Rozhovor vedený autorkou, Plzeň 13. 1. 2015.

Všechny uvedené země ovšem patří ke státům pod vlivem Sovětského svazu. Nejčastěji uváděnou zahraničně-prázdninovou destinací bylo pobřeží východoněmeckého Baltského moře. Nikdo z narátorů během svého dětství a studentského života nenavštívil žádnou ze západních zemí ani případně také Jugoslávii, jež měla zvláštní postavení v rámci států východního bloku.

„Jezdil jsem na chalupu a kromě toho jsme každé rok jezdili k Baltu. Vlastně letos tam pojedem na dovolenou zas. Na 14 dní jsme vždycky každé rok jeli k tomu Baltu, že jsme tam měli ubytování zadarmo u známých.“²⁴⁸ (2b)

„Jezdili jsme na dovolený. Občas jsme byli i v zahraničí. Byli jsme v Rumunské lidové republice, v NDR jsme byli u moře a u Balatonu v Maďarsku. V NDR jsme byli dokonce dvakrát. Takže jsme byli několikrát v cizině a jinak jsme hodně jezdili po Čechách, pod stany a byla jsem u babičky přes léto. U Baltu byla hrozná zima, furt tam foukalo, bylo tam studený moře a v tom písku byly takový ohrádky,²⁴⁹ kde byla tyčka, plátno, tyčka, plátno. To se tam zapíchalo do té země, udělal se z toho takovej jakoby kruh, aby na ty lidi nefoukalo. A ty němci tam měli takový budky, takže seděli v závětrí. Moře bylo jako led. U Balatonu jsi zase šla a vlastně pořad ti bylo po kolena. To je taková louže nízká. A Rumunsko to bylo nádherný, to bylo od mýho táty od podniku, nějakej zájezd vlakem. To bylo klasický krásný moře.“²⁵⁰ (2j)

„Když jsem byl o něco starší, tak jsme byli vlastně třeba, tenkrát to byla NDR, ve východním Německu jsme byli asi dvakrát. Potom jsme taky jeli do Maďarska. Potom taky v Tatrách jsme byli na tejdén, jinak jsem nikam nejezdil.“²⁵¹ (2c)

Několikrát bylo také zdůrazněno, že dovolená u moře v zahraničí byla pro narátory, resp. pro jejich rodiče, příliš finančně náročná, jak již bylo zmíněno i ve výpovědích narátorů uvedených v této kapitole. Dalším důvodem ke znemožnění cestování byla politická aktivita členů rodiny. Proto jedna z narátorek spojuje důvody trávení svých prázdnin na chatě s finanční situací v důsledku politické činnosti svého

²⁴⁸ Rozhovor vedený autorkou, Plzeň 13. 12. 2014.

²⁴⁹ Viz příloha č. 16.

²⁵⁰ Rozhovor vedený autorkou, Plzeň 24. 2. 2015.

Viz příloha č. 16.

²⁵¹ Rozhovor vedený autorkou, Plzeň 11. 11. 2014.

otce. Právě v prostředí Československa bylo velmi oblíbeným a rozšířeným způsobem trávení každého volného času, svátků, prázdnin a dovolených chataření a chalupaření. Jde o ryze typický československý fenomén doby socialismu. Šlo o jakési druhé bydlení, jež umožňovalo městskému obyvatelstvu oprostít se od způsobu každodenního městského života. Chaty a chalupy rovněž nahrazovaly svým majitelům skutečnost omezeného výběru destinací, kde bylo možné trávit své dovolené a jiné volné dny.

„Tak to musím říct, že všechny prázdniny jsme trávili na chatě na Hracholuskách, protože tím, že se můj táta postavil proti režimu, tak mu dali úplně nejhorší práci. A mamí taky, takže jsme měli skutečně málo. Naši chodili domů jenom se základní mzdou, tak aby jsme mohli ject na nějakou dovolenou, na to absolutně nebyly peníze. Naši měli takovou malou dřevěnou chatičku na Hracholuskách, tak všechny prázdniny jsme trávili tam, na chatě v lese. Prakticky nikde jinde jsme nebyli.“²⁵² (2e)

„Nemůžu říct, že jsme nikdy nikam nejeli, to zas ne. Ale za hranice určitě ne a k moři už vůbec ne. To ne. To pro nás bylo nedostupný. I v tom byl ten rozdíl, že některý ty děti mohly. Vždycky jsem se dívala, jak se maj, jak je to parádní, že bych si to taky někdy přála. No prostě jsem to brala jak to je. Ne že bych nějak trpěla. Měli jsme se tak nějak normálně v rámci možností. Ne že by jsme si vyskakovali, ale základní věci jsme měli.“²⁵³ (2g)

Velmi často byly zmiňovány i prázdniny strávené v tuzemských kempech pod stanem.

„Asi dvakrát jsme byly za moje dětství ve Vysokých Tatrách, ale bylo to jako letní dovolená. S rodičema jsme taky jezdili každé rok do jižních Čech pod stan. Pravidelně. To byli bezvadný dovolený. Jezdili jsme většinou na tejdny, a když bylo hezký počasí a nechtělo se nám pořád domů, tak naši šli a doplatili ještě další dny. Takže to kolikrát bylo i na tři tejdny. Ještě do nedávna jsme do stejného kempu jezdili i s našima dětma. Ale to nebylo pod stan, ale do chatek. A během roku jsme třeba jezdili hodně na výlety, na hrady, na zámky po Čechách.“²⁵⁴ (2d)

²⁵² Rozhovor vedený autorkou, Plzeň 18. 2. 2015.

²⁵³ Rozhovor vedený autorkou, Horní Slavkov 2. 2. 2015.

²⁵⁴ Rozhovor vedený autorkou, Plzeň 24. 10. 2015.

Vyjma letních a ojediněle také zimních prázdnin byl zmíněn jednou z narátorek i další typ prázdnin. Jednalo se o tzv. uhelné prázdniny.

„Taky jsme měli uhelný prázdniny. To trvalo strašně dlouho. Byla zima. No takový dva, tři tejdny. No ted' přemýšlím, jestli to nebylo dýl, až šest tejdnu. Nebylo totiž uhlí, tak nebylo čím topit, tak abychom nezmrzli ve škole. Vím, že jsme vždycky jezdili tady z kostelky. (pozn. aut. na saních; jde o cestu okolo kostela, která vede z kopce, odtud název kostelka) Nic moc se nedalo dělat, jen jsme byli venku a sáňkovali nebo se koulovali. Jako jsou ted'ka chřipkový, tak byly uhelný.“²⁵⁵ (2h)

4.2.7 17. listopad 1989

Události ze dne 17. listopadu 1989 předznamenalý pád mnohaleté vlády Komunistické strany v prostředí Československa. Hlavními aktéry se stali především studenti, kteří si připomínali tentýž den před padesáti lety a smrt studenta Lékařské fakulty Univerzity Karlovy Jana Opletala v důsledku protifašistických a protiokupačních demonstrací a následné uzavření vysokých škol. Tento vzpomínkový akt a především následná poklidná protirežimní demonstrace se obrátila v tvrdý zásah proti účastníkům.²⁵⁶

Téměř všichni narátoři, až na několik málo výjimek, si vybavili, co přesně v tento den dělali či kde právě byli.

„Chodili jsme zvonit klíčkama na náměstí, protože jsme byli rádi, že ty bolševici jsou pryč, no. My jsme byli i v Praze se podívat na Havla. My jsme tam byli, jak bylo 17. listopadu, tak jsme tam byli 18. My jsme nevěděli, že se tam něco semlelo. No šli jsme po tej Národní třídě a tam bylo uklizeno. A ségra nám říká: včera se něco semlelo na tej Národní třídě a ztloukli tam studenty. A my jsme říkali: ‚Vždyť jsme tam šli a je tam uklizeno.‘ Ale chodili tam policajti, oni to hlídali.“²⁵⁷ (1a)

Viz příloha č. 17.

²⁵⁵ Rozhovor vedený autorkou, Horní Slavkov 1. 2. 2015.

²⁵⁶ Viz výše, kapitola 2.6 17. listopad 1989.

²⁵⁷ Rozhovor vedený autorkou, Plzeň 13. 1. 2015.

„To mi bylo 18. Ze začátku jsem to vůbec nevnímala. To jsem jela za kamarádkou do Mariánek, takže jsem zrovna flámovala v Mariánkách. Takže až když jsem přijela, tak jsem si pustila televizi a nevěděla jsem, co je a co pořád. Ale vím, že jsem se toho 17. vracela. To byl víkend, určitě jo. Asi neděle.“²⁵⁸ (2h)

Ve dvou případech mají narátoři své vzpomínky na tuto událost spojeny dokonce s úmrtími v rodině.

„Vzpomínám špatně, protože mi zemřel muž. Já jsem to tenkrát vůbec neřešila. Akorát jsme říkali, že by byl šťastnej, kdyby se toho dožil, protože on ty komunisty... on i v práci se bral za lidi a vždycky byl ten špatnej. Nechtěl, aby ubližovali (pozn. aut. komunisté) lidem okolo. Takže on komunisty nenáviděl. Takže škoda, že se toho nedožil.“²⁵⁹ (1d)

„My jsme zrovna v tej době byli na pohřbu. V pátek byl pohřeb, umřela mi sestřenice. Tak jsme tam byli na pohřbu. V deset jsme tam byli, pak jsme šli na oběd, pak jsme jeli k nim domů. Tam bylo taky sezení, ale televize se nepouštěla, tak jsme o tom vůbec nevěděli. A v sobotu jsme jeli domů a pořád sme v rádiu slyšeli: cinkají klíčema, cinkají klíčema. Tak jsem vypnula rádio a nevěděli jsme, o co vůbec jde. A až když jsme přijeli domů a pustili jsme si televizi, pak sme teprv věděli, o co jde.“²⁶⁰ (1f)

Pro mnoho narátorů se ovšem jednalo o zcela běžný školní a pracovní den a o událostech na Národní třídě v Praze se dozvídali postupně skrze média.

„Pamatuji si, že jsem byl v průvodu, kde jsem zvonil klíčema a měl jsem tady připnutou trikoloru (pozn. aut. ukazuje si vlevo na hrud'). A ve finále byl člověk závislej na médiích. Ty informace, který mu poskytla média, ty člověk vstřebával. Takže postupem každého dne, se ty média víc otvírala, tím jak se zmenšovala moc komunistů. Takže když byl vrchol tý revoluce, tak už byl člověk prakticky informovanej. A zároveň se dostávaly i zprávy z těch okolních zemí, že to vlastně není jenom lokálně na Českou republiku, ale že to probíhá vlastně centrálně v celém východním bloku.“²⁶¹ (2a)

²⁵⁸ Rozhovor vedený autorkou, Horní Slavkov 1. 2. 2015.

²⁵⁹ Rozhovor vedený autorkou, Horní Slavkov 2. 2. 2015.

²⁶⁰ Rozhovor vedený autorkou, Obora u Kaznějova 10. 1. 2015.

²⁶¹ Rozhovor vedený autorkou, Plzeň 23. 2. 2015.

„Byl to normální školní den. Já jsem to ale hned věděl, protože otec byl v komunistické straně relativně vysoký zvíře. Takže jsem to věděl hned ten večer.“²⁶²
(2b)

„Já o něm (pozn. aut. o 17. 11. 1989) vůbec nic nevím. My jsme se tím tady doma vůbec nezabývali. My jsme chodili normálně do práce, jako by se nechumelilo. Já oral do večera, takže ani nic nevím. Já jsem chvíli před tím ještě nahazoval barák, tak jsem koukal, aby se ten bordel tady okolo stačil do zimy zlikvidovat.“²⁶³ (1g)

Jedna z narátorek vzpomíná na tuto událost z pozice potenciálního účastníka pochodu přes Národní třídu. Jen shodou okolností se vyhnula střetům s příslušníky bezpečnostních složek.

„Tak já na to vzpomínám dost živě, protože v 89 já jsem byla rok po maturitě a 15. října jsem nastoupila do Prahy do Národní knihovny. Takže já jsem tam nastoupila a za měsíc byla revoluce. Takže já jsem byla u toho v tý Praze, já jsem byla u zdroje. V tej době jsem chodila se studentem. Měla jsem jít i na Albertov, ale on měl na Petynce (pozn. aut. pražský hudební klub) tenkrát koncert Janoušek. Já jsem tenkrát na něho ale chtěla jít. Takže on (pozn. aut. přítel) šel se mnou. On se mi přizpůsobil, takže jsme nešli na ten Albertov, ale on byl potom takovej aktivní. Jak se potom studenti ujali tý moci, tak on byl potom v tom výboru a byl na mě naštvanej, že kvůli mně to propásl. A já jsem se potom účastnila generální stávký.“²⁶⁴ (2k)

Tento den patřil také do období, kdy se mnoho z narátorek z mladší generace věnovalo svým mateřským povinnostem.

„To jsem zrovna zjistila, že jsem těhotná. Tak kampak bych chodila cinkat.“²⁶⁵
(2d)

„Vzpomínám tak, že jsem to dění sledovala v televizi naživo, když byla ta demonstrace. A byla jsem v té době vlastně na mateřský, takže jsem se spíš věnovala těm povinnostem. Tak spíš až pozdějc mi to jakoby docházelo.“²⁶⁶ (2g)

²⁶² Rozhovor vedený autorkou, Plzeň 13. 12. 2014.

²⁶³ Rozhovor vedený autorkou, Krašovice 11. 1. 2015.

²⁶⁴ Rozhovor vedený autorkou, Plzeň 4. 12. 2014.

²⁶⁵ Rozhovor vedený autorkou, Plzeň 24. 10. 2014.

„To jsem byla těhotná. Mě to bylo všechno fuk. Já jsem se spíš soustředila na to, abych za ty dva měsíce... No jako člověk to vnímal. Vždyť jsem dělala v Solní, kousek od náměstí. Takže to člověk tak nějak vnímal. Ale já jsem nikam nelezla. Já jsem byla ráda, že jsem ráda.“²⁶⁷ (2j)

Jedna z narátorek vzpomíná i na svou aktivní účast na veřejných shromážděních v polistopadových dnech, přestože se zároveň věnovala i péči o tehdy několikaměsíčního syna.

„Na to vzpomínám naprosto úžasně. To jsem měla syna, narodil se mi vlastně v únoru 1989 a já jsem v listopadu s ním chodila, bylo mu devět měsíců. Do dneška nechápu, jak jsem to zvládla. Měla jsem ho v pytli, protože tady se s kočárkem nedalo na plzeňský náměstí, tam to bylo narvaný. V tom pytli měl u nožiček flašky s mlíkem, rohlíky a já jsem celý den s ním v náručí v pytli stála na tom náměstí. Poslouchala jsem všechny ty projevy, protože jsem znala Václava Havla ze Svobodný Evropy, takže pro mě to byl neskutečněj zážitek. A vždycky když chodím na masáže se žádama, tak vím, že je mám odrovnaný od Honzy. Celý den jsem ho držela, abych nepřišla o žádnýj ten projev. A on to vydržel, on byl spokojenej. Ono se něco dělo, lidi křičeli, cinkali klíčkama, tak byl pořád spokojenej. Když chtěl, tak mi usnul na rameni. Ale vždycky sem ráno vyrazila z domova na tu desátou a byla jsem tady do šesti hodin a teprve pak domů. Takže mi zastihl 17. listopad v úžasný euforii a hrozně moc jsem to přivítala. Strašně si právě vážím toho Václava Havla.“²⁶⁸ (2e)

4.3 Shrnutí a diskuze

Veškeré rozhovory byly realizovány v průběhu několika měsíců (24. 10. 2014 – 24. 2. 2015) s celkovým počtem jednadvaceti narátorů. Rozhovory byly koncipovány tak, aby pokryly jednotlivé výzkumné oblasti práce. V analýze výpovědí bylo zohledněno i prostředí (venkov či město), v němž narátoři vyrůstali. V tomto ohledu panovala značná rozdílnost. Dané lokality ovlivňovaly jak způsoby trávení volného času, tak i možnosti kulturního a zájmového vyžití. Daný výběr narátorů,

²⁶⁶ Rozhovor vedený autorkou, Horní Slavkov 2. 2. 2015.

²⁶⁷ Rozhovor vedený autorkou, Plzeň 24. 2. 2015.

²⁶⁸ Rozhovor vedený autorkou, Plzeň 18. 2. 2015.

kteří se podíleli na vzniku této práce, a jejich postavení ve společnosti mohl ovlivnit výsledky. Pokud by se výzkumu zúčastnili narátoři například z jiných krajů České republiky, z větších měst či z odlišné sociální vrstvy, výsledky práce by mohly být rozdílné.

Do oblasti běžného, každodenního života se dle výpovědí narátorů politická situace v tehdejší Československu promítala v každém období různou měrou. U první generace byly zmiňovány spíše situace spojované se zásadními momenty naší historie jako roky 1953 (měnová reforma) a 1968 (obsazení Československa vojskem Varšavské smlouvy). Dále byly uvedeny příklady jako bezdůvodné vystěhování či věznění v pracovních táborech. V posledním případě se jednalo především o popis tehdejších praktik, které se ovšem primárně nedotýkaly žádného z narátorů, resp. jejich nukleárních rodin. Následující generace připomínala v mnoha případech své studium, jehož podmínky se odvíjely v závislosti na politické aktivitě jednotlivých členů rodiny. Tito narátoři proto zdůrazňují, že své vysokoškolské vzdělání získali po roce 1989. Problematika přijímání studentů na školy se ovšem netýkala jen vysokoškolského studia, ale mnohdy také středních škol, kdy cesta ke středoškolskému vzdělání byla značně ztížena a vedla nejrůznějšími oklikami.

Vliv politické situace a její míra promítání se do výuky se mezi vymezenými generacemi zásadně lišila. Narátoři patřící první generaci shodně uvádějí, že politická situace se zásadní měrou nepromítala do jejich výuky. Jako jediný způsob politického vlivu byl uváděn příklad zkreslování faktických informací především v případě osvobozování západních Čech sovětskou (resp. americkou) armádou. Tato dezinformace či úplné vyhnutí se tematice byla mnohokrát uváděna i následující generací. Ta pak vedle osvobození nejčastěji zmiňovala také konkrétní předměty zaměřené na formování žáků v duchu socialistických zásad. Jednalo se o brannou a občanskou výchovu. Upozorněno bylo i na předměty, jako jsou dějepis, zeměpis či literatura, které poskytovaly dostatek prostoru a snadno ovlivnitelných témat na rozdíl například od přírodních věd. Tuto skutečnost zdůrazňovali i samotní učitelé z řad narátorů.

Učitelé z řad narátorů popírají, že by se do jejich výuky zásadní měrou promítala politická situace. Tento fakt přičítají jak svým aprobačním, případně vyučovaným předmětům (fyzika, matematika, učitelství prvního stupně, odborné předměty), tak

i svému politickému postoji. Pouze ve výjimečných situacích byla zařazena malá vsuvka odkazující na některou významnou osobnost či událost spojenou se Sovětským svazem. Zmíněn byl také nátlak na jednu z učitelek ze strany vedení školy ke vstupu do KSČ. Důvodem většího nátlaku byl apolitický přístup k vlastní výuce a rodina narátorky, jejíž otec vyjádřil podpisem svůj nesouhlas se vstupem vojsk Varšavské smlouvy do Československa. Vyjádření učitelů ovšem může být zkreslené a jejich výpovědi záměrně upravené tak, aby je to žádným způsobem nepoškodilo či neukázalo ve špatném světle.

V oblasti zájmových kroužků lze shledat podstatné rozdíly jak mezi generacemi, tak mezi místy, kde narátoři vyrůstali. Zatímco starší generace uvádí, že příliš kroužků v jejich době nebylo, druhá generace měla na výběr nepřeberné množství, od ručních prací přes umělecké kroužky až po sportovní kroužky. Starší generace v několika případech zmiňuje divadelní, baletní a radistický kroužek. Obě generace shodně uvádějí, že navštěvovali pionýra. Přestože členství bylo povinné, ne všichni z narátorů ho aktivně navštěvovali. Rozdílné byly i možnosti venkovských a městských žáků. Venkovské školy často neměly dostatek finančních prostředků pro vedení zájmových kroužků. Tato situace vedla v lepších případech ke zřízení pouze několika málo kroužků. Jak bylo patrné i z výpovědí narátorů, mnozí z nich i přes existenci několika kroužků upřednostňovalo jiné způsoby svého zájmového vyžití.

V rámci volnočasových aktivit se jednotlivé generace příliš neliší. Všichni z narátorů shodně tvrdí, že svůj volný čas trávili venku se svými kamarády. V tomto ohledu se neodlišují ani narátoři vyrůstající na venkově a ve městech. Shodně byl rovněž uváděn tramping, který byl doménou především chlapců, a záliba ve střelných zbraních a střelbě, které se někteří věnovali nejen na úrovni osobního volného času, ale také na úrovni zájmových kroužků. Další uváděné způsoby trávení volného času jsou velmi individuální. Záleželo na osobních preferencích a zájmech.

Společným rysem obou generací v oblasti prázdnin jsou prázdniny trávené u prarodičů. Mnoho narátorů vzpomínalo na tyto prázdniny jako na nejběžnější a nejideálnější způsob prožití školního volna. Zatímco starší generace zdůrazňovala, že nebylo z nejrůznějších důvodů možné vycestovat na dovolenou do zahraničních destinací, mladší narátoři naopak v mnohých případech navštívili (i opakovaně) země jako Rumunsko, Maďarsko, Polsko či Německou demokratickou republiku. Tito

narátoři se také odlišují častými výlety a dovolenými pod stany či v chatkách v rámci Československa, resp. Čech. V tomto ohledu panuje i rozdílnost mezi venkovem a městy. Venkovské děti trávily své prázdniny doma, jelikož prarodiče často žili ve stejné vesnici. Chyběly také finanční prostředky, což může být chápáno jako určitý způsob omezování volnosti pohybu.

17. listopad znamenal pro většinu narátorů běžný školní a pracovní den. Zejména tedy pro starší generaci, která listopadové události sledovala výlučně pasivně. Ovšem někteří narátoři druhé generace se zapojovali do veřejného života aktivně. Účastnili se nejrůznějších akcí na podporu studentstva, besed, shromáždění a průvodů. Zatímco první skupina na několik málo výjimek vnímala nově vzniklou situaci spíše s nedůvěrou, druhá skupina změnu politického režimu více či méně vítala.

5. Závěr

Cílem diplomové práce byla snaha zprostředkovat pohled na socialistické školství, život a volný čas očima tehdejších studentů a učitelů. Práce je založena na metodě orální historie, jako prostředku k zachycení kultury všedního dne. Práce se zaměřila na zmapování zkušeností dvou generací.

Práce je rozdělena na dvě části – teoretickou a praktickou. Teoretická část je věnována vývoji školství v českém prostředí, historickým souvislostem a orální historii jako metodě a jejím představitelům. Praktická část je pak zaměřena na metodiku a podmínky realizace rozhovorů a získávání respondentů, analýzu a interpretaci získaných dat.

Z praktické části práce vyloučily následující odpovědi na hypotézy položené v úvodu. Prvním předmětem zájmu bylo srovnání dvou generací studentů a zjištění nakolik se od sebe liší a co mají naopak společného ve zkoumaných oblastech. Předpokladem bylo, že se generace budou zásadně rozcházet v oblasti zájmových kroužků. Tento fakt vycházel z předpokladu absence kroužků v mnoha, zejména menších, školách a osobních preferencích mimoškolního způsobu trávení volného času. Tato hypotéza se potvrdila. Rozdílnost panovala jak mezi generacemi samotnými, tak i mezi lokalitami, v nichž narátoři vyrůstali. V době starší generace příliš zájmových kroužků nebylo. Zmiňovány byly zvláště divadelní, baletní či radistický kroužek a také pionýr. Mladší generace měla naopak výrazně širší možnosti výběru, záleželo na individuálních zájmech narátorů, mezi nimiž byla několikrát uvedena i střelba a lukostřelba. Dle předpokladu neměly vesnické školy a školy v malých městech dostatek finančních prostředků na zajištění provozu. Narátoři vyrůstající na venkově uváděli, že svůj čas raději trávili venku s kamarády a zájmové kroužky by nejspíše nenavštěvovali ani v případech, kdyby tu možnost v blízkosti svého bydliště měli.

Dle úvodní hypotézy si obě generace mohly být podobné v oblastech trávení prázdnin a volného času. Prázdniny mohli narátoři trávit obzvláště u svých prarodičů a v prostředí českých kempů a rybníků. Ve volném čase se pak pravděpodobně věnovali svým kamarádům a osobním zájmům jako je četba či sport. Narátoři shodně ve všech případech uváděli, že prázdniny trávili dle předpokladu u svých prarodičů. Ovšem rozdílnost panovala znovu mezi venkovem a městy a také v možnosti trávit dovolenou

v zahraničí. Zatímco první generace tvrdí, že cestovat do zahraničí bylo nemyslitelné, a to mj. i z finančních důvodů, následující generace tuto možnost již v mnoha případech měla. Nejčastěji navštěvovanými zahraničními prázdninovými destinacemi se mezi narátory stalo Rumunsko, Maďarsko, Polsko, Slovensko a NDR. Narátoři vyrůstající v prostředí vesnic shodně uvedli, že žádné ze svých prázdnin nestrávili v zahraničí. Bylo tomu tak z nedostatku finančních prostředků a z určitých preferencí rodiny. Volný čas byl pak tráven velmi individuálně. Mnohdy byl shodně napříč generacemi uváděn dle původního předpokladu čas strávený venku s přáteli a pak také četba, sport, tramping a střelba a střelné zbraně.

Druhou hypotézou se stala odpověď na otázku, zda a případně v jaké míře se promítala politická situace do tehdejší výuky ve školách a školství obecně. Předpokladem bylo, že politická situace výrazně ovlivňovala školství a výuku zejména v období padesátých let, tedy v době, kdy v Československu upevňovala svou pozici Komunistická strana. Tento předpoklad se dle výsledků práce ukázal jako lichý. Z analýzy rozhovorů jasně vyplynulo, že politická situace se do výuky zapojovala především u mladší generace, která studovala v období normalizace. Starší narátoři uváděli, že do jejich výuky politický kontext příliš nezasahoval a neovlivňoval ji. V této souvislosti bylo uváděno jen osvobození západních Čech v závěru druhé světové války, jehož pravé okolnosti byly zatajovány. Narátoři následující generace naopak ve všech případech zmiňují minimálně jeden příklad ovlivňování výuky, studia a jejich životů politickou situací v zemi. V jejich výpovědích se často odráží normalizační období. Někteří uváděli své zklamání nad zkreslenými informacemi, které jim byly předávány. Jako hlavní příklady uváděli přijímací řízení na střední školy, vyučované předměty (branná výchova, občanská výchova), rovněž osvobození západních Čech a z oblasti běžného života pak nákupy a sortiment v obchodech.

Výsledky diplomové práce první hypotézu zcela potvrdily. Generace byly dle předpokladu rozdílné v oblasti volby zájmových kroužků, shodné naopak v rámci volnočasových aktivit a prázdnin. Prázdniny se lišily pouze v možnosti cestovat do zahraničí. Druhá hypotéza se naopak ukázala jako chybná. Politická situace se dle výsledků práce do výuky promítala především v 70. a 80. letech minulého století.

6. Seznam použitých zkratk

COHA = Česká asociace orální historie

COHRO = Columbia Oral History Research Office

ČSSR = Československá socialistická republika

IOHA = International Oral History Association

KSČ = Komunistická strana Československa

SSM = Svaz socialistické mládeže

Svazarm = Svaz pro spolupráci s armádou

ÚV KSČ = Ústřední výbor Komunistické strany Československa

7. Použitá literatura

Literatura

- 1) ČAPKOVÁ, Dagmar. *Jan Amos Komenský (1592 – 1670): Přehled života a díla*. Praha: Ústav pro informace ve vzdělávání, 1991. 42 s. Monografie, studie, rozbor. ISBN 80-211-0070-2.
- 2) ČÁRA, Vladimír a ROSENZWEIG, Milan a EFFENBERGEROVÁ, Anna Marie. *Aktuální otázky vzdělávání a výchovy v socialistické škole: srovnávací studie*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1985. 109 s. Zpráva Výzkumného ústavu pedagogického v Praze, sv. 45.
- 3) ČERNÝ, Vojtěch. *Řeč těla*. Brno: Edika, 2012. 296 s. ISBN 978-80-266-0124-1.
- 4) ČORNEJOVÁ, Ivana a KADLEC, Jaroslav a KEJŘ, Jiří et al. *Dějiny Univerzity Karlovy I. 1347/48 – 1622*. Praha: Karolinum, 1995. 322 s. ISBN 80-7066-968-3.
- 5) HALBWACHS, Maurice. *Kolektivní paměť*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2009. 289 s. ISBN 978-80-7419-016-2.
- 6) HARTNOLL, Richard a GRIFFITH, Paul a TAYLOR, Colin et al. *Příručka k provádění výběru metodou sněhové koule: snowball sampling*. 1. vyd. v českém jazyce. Praha: Úřad vlády České republiky, 2003. 108 s. Metodika, No. 1. ISBN 80-86734-08-0.
- 7) HLIVKA, Ivan. *Reálný socialismus a jeho význam*. Praha: Svoboda, 1984. 92 s.
- 8) JANDOUREK, Jan. *Slovník sociologických pojmů*. Praha: Grada, 2012. 258 s. ISBN 978-80-247-3679-2.
- 9) JELÍNKOVÁ, Vladimíra a SMOLKA, Radovan. *Základní školství v ČSSR a některé trendy jeho vývoje od roku 1921*. Praha: Ústav školských informací, 1989. 50 s. ISBN 80-211-0026-5.
- 10) JELÍNKOVÁ, Vladimíra a SMOLKA, Radovan. *Vývoj a současnost středních odborných učilišť v ČSSR*. Praha: Ústav školských informací, 1989. 118 s. ISBN 80-211-0034-6.
- 11) KIDSON, Peter a MURRAY, Peter a THOMPSON, Paul. *A History of English Architecture*. New York: Penguin Books, 1965. 400 s. ISBN 0140207597.
- 12) KOMENSKÝ, Jan Amos. *Vel'ká didaktika*. přeložil Miloslav Okál. 2. vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladatel'stvo, 1991. 271 s. ISBN 80-08-01022-3.

- 13) KOMENSKÝ, Jan Amos. *Výbor myšlenek o výchově*. připravil Ivan ŠVANDA. Praha: Výzkumný ústav odborného školství, 1970, 28 s.
- 14) MATEŠ, Pavel a PRŮCHA, Petr a SVATOŇ, Jan. *Vývoj organizace a řízení středního odborného školství v Československu (1918 – 1987)*. Praha: Ústav školských informací, 1987. 118 s.
- 15) MOŽNÝ, Ivo. *Rodina a společnost*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2006. 311 s. Studijní texty. ISBN 80-86429-58-X.
- 16) OTÁHAL, Milan a SLÁDEK, Zdeněk. *Deset pražských dnů 17. – 27. listopadu 1989: Dokumentace*. Praha: Academia, 1990. 672 s. ISBN 80-200-0340-1.
- 17) OTÁHAL, Milan a VANĚK, Miroslav. *Sto studentských revolucí: studenti v období pádu komunismu – životopisná vyprávění*. Praha: Lidové noviny, 1999. 859 s. ISBN 80-7106-337-1.
- 18) PRUŠA, Jiří. *Abeceda reálného socialismu*. Praha: Avia Consultants, 2011. 678 s. ISBN 978-80-260-0686-2.
- 19) SIMKANIČ, Ján. *Mé dětství v socialismu*. Brno: BizBooks, 2014. 255 s. ISBN 978-80-265-0297-5.
- 20) SOMR, Miroslav. *Dějiny školství a pedagogiky*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987. 359 s.
- 21) THOMPSON, Paul. *The Voice of the Past: oral history*. 3rd ed. Oxford: University Press, c2000. 368 s. ISBN 978-0192893178.
- 22) VANĚK, Miroslav a MÜCKE, Pavel a PELIKÁNOVÁ, Hana. *Naslouchat hlasům paměti: Teoretické a praktické aspekty orální historie*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007. 224 s. ISBN 978-80-7285-089-1.
- 23) VANĚK, Miroslav. *Byl to jenom rock'n roll?: hudební alternativa v komunistickém Československu 1956 – 1989*. Praha: Academia, 2010. 639 s. Šťastné zítřky, sv. 3. ISBN 978-80-200-1870-0.
- 24) VANĚK, Miroslav. *O orální historii s jejími zakladateli a protagonisty*. Praha: Centrum orální historie Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, 2008. 112 s. Hlasy minulosti, sv. 4. ISBN 978-80-7285-107-2.
- 25) VANĚK, Miroslav. *Orální historie: metodické a „technické“ postupy*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2003. 78 s. ISBN 80-244-0718-3.
- 26) VANĚK, Miroslav. *Orální historie ve výzkumu soudobých dějin*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2004. 175 s. Hlasy minulosti, sv. 1. ISBN 80-7285-045-8.

- 27) VANĚK, Miroslav. *Ostrůvky svobody: kulturní a občanské aktivity mladé generace v 80. letech v Československu*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2002. 350 s. ISBN 80-7285-016-4.
- 28) VESELÁ, Zdenka. *Vývoj českého školství*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1988. 153 s.
- 29) VYMĚTAL, Jan. *Průvodce úspěšnou komunikací: Efektivní komunikace v praxi*. Praha: Grada, 2008. 322 s. ISBN 978-80-247-2614-4.
- 30) WAGNER, Wilhelm J. *Habsburská monarchie: dějiny Rakouska-Uherska slovem i obrazem*. Praha: Knižní klub, 2011. 159 s. Universum. ISBN 978-80-242-3064-1.

Elektronické zdroje

- 1) *Axantum Software AB/ AxCrypt/ File Encryption Software* [online]. [cit. 2015-03-14]. Dostupné na www: <http://www.axantum.com/AxCrypt/Default.html>.
- 2) *BitLocker Drive Encryption – Microsoft Windows* [online]. [cit. 2015-03-14]. Dostupné na www: <http://windows.microsoft.com/cs-cz/windows7/products/features/bitlocker>.
- 3) *Centrum orální historie ÚSD AV ČR – Orální historie* [online]. [cit. 2014-11-26]. Dostupné na www: <http://www.coh.usd.cas.cz/cs/oralni-historie>.
- 4) *Církevní slovanština – staroslověnština* [online]. [cit. 2015-04-12]. Dostupné na www: <http://cyrilice.cz/cirkevni-slovanstina>.
- 5) *České století – Česká televize* [online]. [cit. 2014-11-17]. Dostupné na www: <http://www.ceskatelevize.cz/porady/10362011008-ceske-stoleti>.
- 6) *Etický kodex coha* [online]. [cit. 2014-12-06]. Dostupné na www: http://www.politictivezni.cz/dokumenty/eticky-kodex-coha_201107290026541.pdf.
- 7) *Free Recorder/ Windows Phone Store – aplikace + hry (Česká republika)* [online]. [cit. 2015-03-30]. Dostupné na www:

<https://www.windowsphone.com/cs-cz/store/app/free-recorder/d79e9518-3104-410c-b469-f68735e0c88c>.

- 8) *Historická paměť podle Maurice Halbwachse* [online]. [cit. 2014-12-13]. Dostupné na [www: http://www.socioweb.cz/index.php?disp=temata&shw=266&lst=1](http://www.socioweb.cz/index.php?disp=temata&shw=266&lst=1).
- 9) *Historie univerzity* [online]. [cit. 2015-03-20]. Dostupné na [www: http://www.vfu.cz/informace-o-univerzite/historie-univerzity.html](http://www.vfu.cz/informace-o-univerzite/historie-univerzity.html).
- 10) *Mezinárodní den studentstva vznikl kvůli zavření českých vysokých škol nacisty v roce 1939* [online]. [cit. 2015-03-24]. Dostupné na [www: http://vlast.cz/mezinarodni-den-studentstva-vznikl-zavreni-ceskych-vysokych-skol-nacisty-v-roce-1939](http://vlast.cz/mezinarodni-den-studentstva-vznikl-zavreni-ceskych-vysokych-skol-nacisty-v-roce-1939).
- 11) *O univerzitě – Mendelova univerzita v Brně* [online]. [cit. 2015-03-20]. Dostupné na [www: http://mendelu.cz/o-univerzite](http://mendelu.cz/o-univerzite).
- 12) *Pajerová vzpomíná: Někteří zprvu ani nevěděli, kde Albertov je – Domáci – ČT24 – Česká televize* [online]. [cit. 2015-03-24]. Dostupné na [www: http://www.ceskatelevize.cz/ct24/domaci/292698-pajerova-vzpomina-nekteri-zprvu-ani-nevedeli-kde-albertov-je](http://www.ceskatelevize.cz/ct24/domaci/292698-pajerova-vzpomina-nekteri-zprvu-ani-nevedeli-kde-albertov-je).
- 13) *Paměť národa* [online]. [cit. 2014-12-09]. Dostupné na [www: http://www.pametnaroda.cz/page/index/title/what-is-memory-of-nations](http://www.pametnaroda.cz/page/index/title/what-is-memory-of-nations).
- 14) *Porodnost* [online]. [cit. 2015-03-30]. Dostupné na [www: https://www.czso.cz/documents/10180/20536812/08.pdf](https://www.czso.cz/documents/10180/20536812/08.pdf).
- 15) *Smetanovy sady zdobí nová výstava* [online]. [cit. 2014-12-02]. Dostupné na [www: http://www.plzen2015.cz/cs/akce/25-let-pote?utm_source=newsletter&utm_medium=email&utm_campaign=25let_foto](http://www.plzen2015.cz/cs/akce/25-let-pote?utm_source=newsletter&utm_medium=email&utm_campaign=25let_foto).
- 16) Události. [video]. *Události – iVysílání – Česká televize* [online]. Česká televize, 2014. [cit. 2015-03-24]. Dostupné na [www: http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/1097181328-udalosti/214411000101117](http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/1097181328-udalosti/214411000101117).
- 17) *University of Essex: Department of Sociology: Academic Staff: Professor Paul Thompson* [online]. [cit. 2015-03-09]. Dostupné na [www: http://www.essex.ac.uk/sociology/staff/profile.aspx?ID=146](http://www.essex.ac.uk/sociology/staff/profile.aspx?ID=146).
- 18) *Ústav pro soudobé dějiny AV ČR – Vaněk Miroslav* [online]. [cit. 2015-03-01]. Dostupné na [www: http://www.usd.cas.cz/cs/pracovnici/miroslav-vanek](http://www.usd.cas.cz/cs/pracovnici/miroslav-vanek).
- 19) *Vyprávěj – Česká televize* [online]. [cit. 2014-11-17]. Dostupné na [www: http://www.ceskatelevize.cz/porady/10266819072-vypravej](http://www.ceskatelevize.cz/porady/10266819072-vypravej).

20) *Zákon o zřízení Masarykovy univerzity (zákon č. 50/1919 Sb.)* [online]. [cit. 2015-03-20]. Dostupné na www: http://www.muni.cz/history/establishing_act.

21) *Zeman: revoluci vyvolala zpráva o smrti studenta, nikoliv zásah na Národní* [online]. [cit. 2014-12-02]. Dostupné na www: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/domaci/292524-zeman-revoluci-vyvolala-zprava-o-smrti-studenta-nikoliv-zasah-na-narodni>.

8. Resumé

This work is following socialist education, life and free time activities through the eyes of the former students and teachers in Czechoslovakia. The thesis is based on the method oral history that reflects the culture of ordinary life. This work explores the experience of two generations of Czech students and teachers.

The aim of the thesis was comparison of two generations in the area of education and common life. The work is especially focused on the diversity in research areas and on the question if or how the political situation affected their education and the student life.

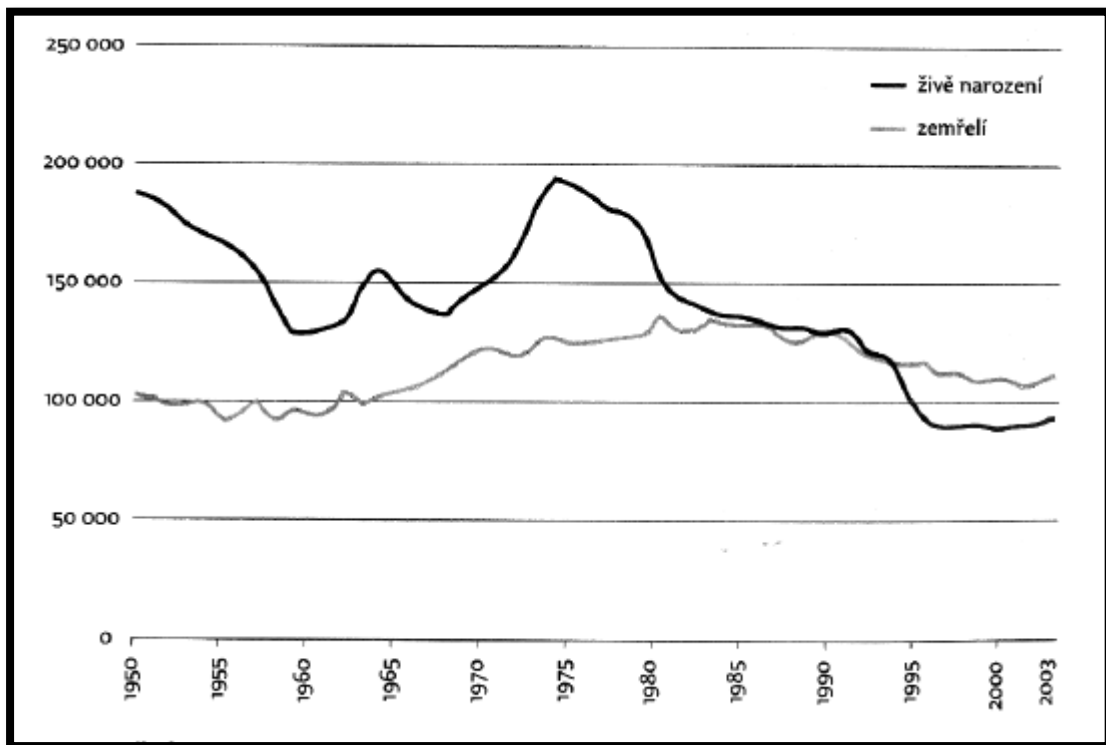
The work is divided into two parts – theoretical and practical. The first one – theoretical - is focused on oral history, representatives, historical context and development of education in the Czech environment. The second one – practical - is focused on methodology and terms of realization of interviews, the method of getting respondents and analysis or interpretation of obtained data. Interviews were conducted in semi-structured form and reflected the research topics of common life, free time activities, hobbies, holidays, experiences of teachers and 17th November.

9. Přílohy

Seznam příloh

Příloha č. 1: Graf počtu narozených a zemřelých v letech 1950 – 2003	II
Příloha č. 2: Graf průměrného věku žen při narození prvního dítěte (1950-2003)	III
Příloha č. 3: Ukázka z výstavy <i>Listopad 1989 objektivem Radovana Kodery</i>	IV
Příloha č. 4: Struktura organizace elementárního školství po skončení druhé světové války	V
Příloha č. 5: Schéma metody sněhové koule (snowball, nabalování)	VI
Příloha č. 6: Informovaný souhlas (vzor)	VII
Příloha č. 7: Paul Thompson	VIII
Příloha č. 8: Miroslav Vaněk a publikace <i>O orální historii s jejími zakladateli a protagonisty</i>	IX
Příloha č. 9: Přehled jednotlivých narátorů	X
Příloha č. 10: Struktura narátorů dle pohlaví, věku a vzdělání	XI
Příloha č. 11: Struktura narátorů dle prostor, v nichž byly rozhovory uskutečněny a dle lokalit, ve kterých narátoři vyrůstali	XII
Příloha č. 12: Kroužek lukostřelby (1974)	XIII
Příloha č. 13: Fotografie z divadelního představení <i>Malý lord</i> od Frances Hodgson Burnett (1956, v hlavní roli narátorka)	XIV
Příloha č. 14: Divadelní představení v amfiteátru v Lokti (1956, role princezny)	XV
Příloha č. 15: Baletní kroužek a divadelní představení <i>Jak květinčky přezimovaly</i>	XVI
Příloha č. 16: Fotografie z rodinné dovolené u Baltského moře (1974)	XVII
Příloha č. 17: Fotografie z dovolené pod stanem v Chlumu u Třeboně (1981) a letních prázdnin ve Vysokých Tatrách (1974)	XVIII
Příloha č. 18: Fotografie volnočasových aktivit narátorů	XIX

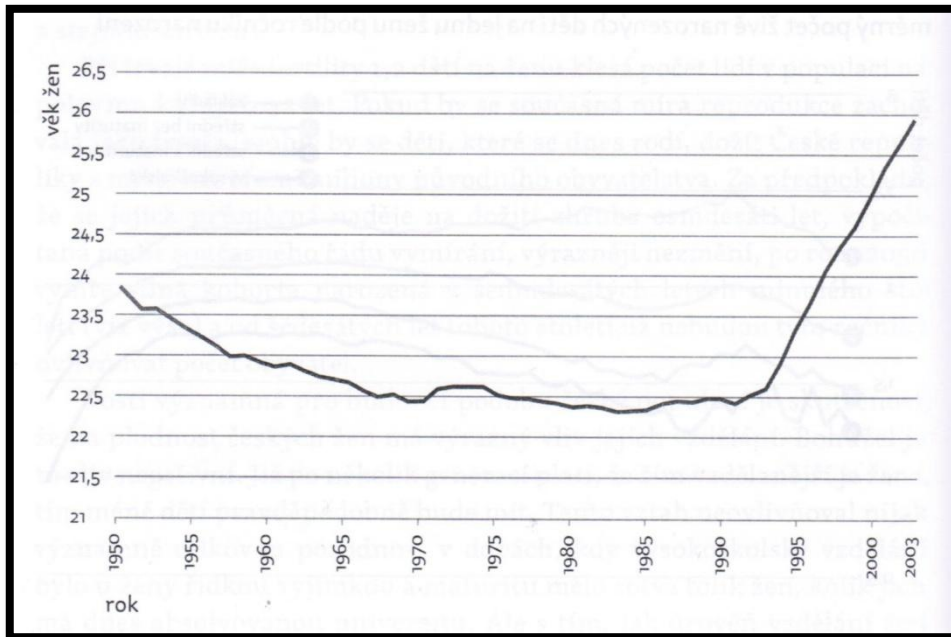
Příloha č. 1: Graf počtu narozených a zemřelých v letech 1950 – 2003

Zdroj: MOŽNÝ, Ivo. *Rodina a společnost*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2006. s. 259.

Upraveno autorkou.

Příloha č. 2: Graf průměrného věku žen při narození prvního dítěte (1950-2003)

Zdroj: MOŽNÝ, Ivo. *Rodina a společnost*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2006. s. 264.

Upraveno autorkou.

Příloha č. 3: Ukázka z výstavy *Listopad 1989 objektivem Radovana Kodery*

Zdroj: Foceno autorkou dne 10.12.2014.

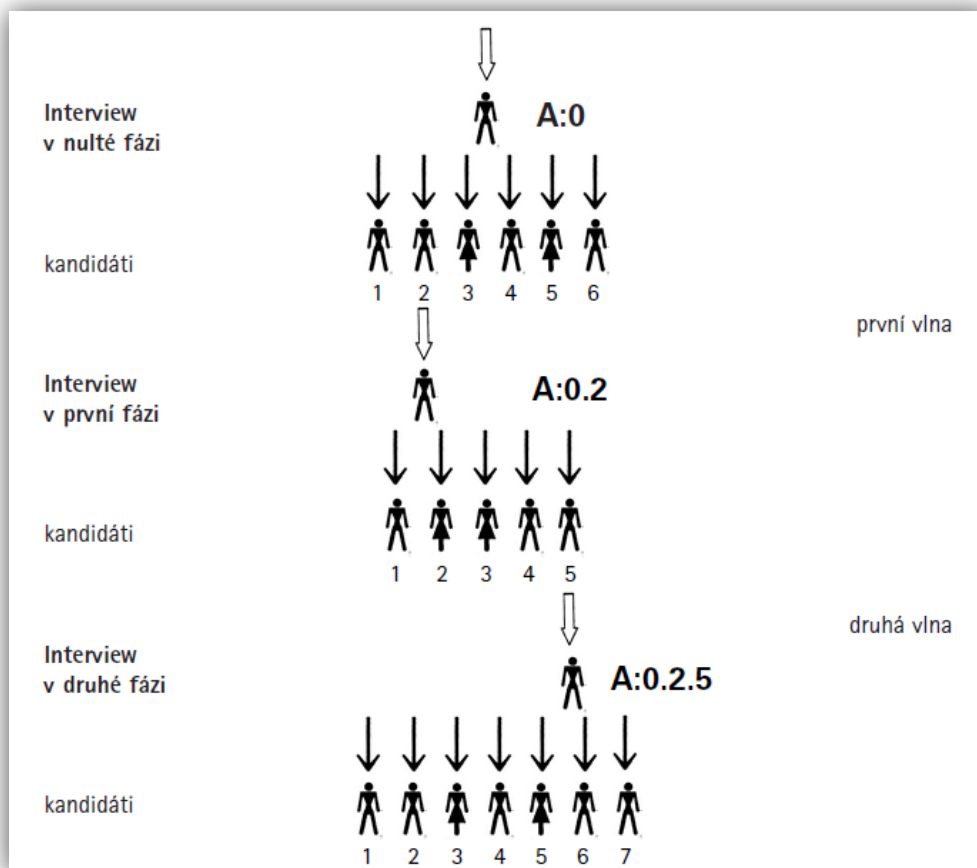
Příloha č. 4: Struktura organizace elementárního školství po skončení druhé světové války

Zákonná opatření	nižší stupeň		název školy			vyšší stupeň			
	délka školní docházky								
	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Organizace platná do konce škol.roku 1947/48 x)	národní škola								
	obecná (lúdová) škola					3-letá měšťanská škola		nižší stupeň gymnaz. typu	
Školský zákon č. 95/1948 Sb.	národní škola					4-letá střední škola			
Školský zákon č. 31/1953 Sb.	osmiletá střední škola								
	1. - 8. ročník jedenáctileté střední školy					6.-8. ročník osmileté nebo jedenáctileté střední školy			
Školský zákon č. 186/1960 Sb.	základní devítiletá škola								
	1. stupeň					2. stupeň			
Školský zákon č. 63/1978 Sb.	základní škola								
	1. stupeň					2. stupeň			

Zdroj: JELÍNKOVÁ, Vladimíra a SMOLKA, Radovan. *Základní školství v ČSSR a některé trendy jeho vývoje od roku 1921*. Praha: Ústav školských informací, 1989. s. 13.

Upraveno autorkou.

Příloha č. 5: Schéma metody sněžové koule (snowball, nabalování)

Zdroj: HARTNOLL, Richard a GRIFFITH, Paul a TAYLOR, Colin et al. *Příručka k provádění výběru metodou sněžové koule: snowball sampling*. Praha: Úřad vlády České republiky, 2003. s. 16.

Upraveno autorkou.

Příloha č. 6: Informovaný souhlas (vzor)

Infromovaný souhlas

Tímto podpisem potvrzuji, že jsem byl/a seznámen/a s podmínkami, obsahem i cílem diplomové práce Bc. Evy Jeřábkové na téma „Socialistická každodennost na příkladu československého školství očima tehdejších studentů“.

Souhlasím se svou účastí na této diplomové práci. Zároveň dávám své svolení ke zpracování, analýze a zveřejnění mnou poskytnutých materiálů.

Byl/a jsem seznámen/a se způsobem zachování své anonymity.

Souhlasím s nahráváním zvukového záznamu z rozhovoru vedeným autorkou diplomové práce, s jeho přepisem a s jeho analýzou.

Souhlasím a jsem si vědom/a možnosti odmítnout odpovědět na jakoukoliv položenou otázku a zároveň i kdykoliv ukončit rozhovor.

.....

Jméno a příjmení

.....

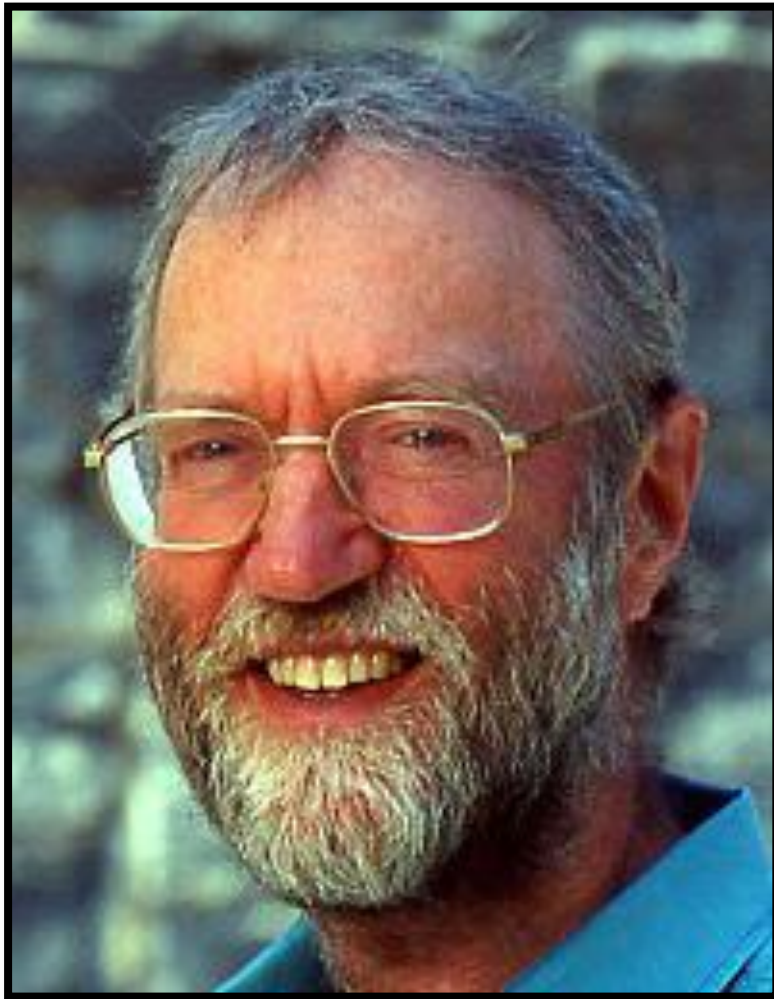
Podpis

.....

Datum a místo

Zdroj: Vytvořeno a upraveno autorkou

Příloha č. 7: Paul Thompson

Zdroj: *Lecture Oral History – Paul Thompson – Huizinga Instituut* [online]. [cit. 2015-03-01]. Dostupné na www: <http://www.huizingainstituut.nl/oral-history-paul-thompson>.

Příloha č. 8: Miroslav Vaněk a publikace *O orální historii s jejími zakladateli a protagonisty*

Zdroj: *Orální historie – soudobé dějiny*, *Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze – Prof. PaedDr. Mgr. Miroslav Vaněk, Ph.D.* [online]. [cit. 2015-03-01]. Dostupné na [www: http://ohsd.fhs.cuni.cz/OHSD-44.html](http://ohsd.fhs.cuni.cz/OHSD-44.html).

VANĚK, Miroslav. *O orální historii s jejími zakladateli a protagonisty*. Praha: Centrum orální historie Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, 2008. 112 s. Hlasy minulosti, sv. 4. ISBN 978-80-7285-107-2.

Upraveno autorkou.

Příloha č. 9: Přehled jednotlivých narátorů

Označení – pohlaví; rok narození; místo, kde narátor vyrůstal

1a – muž, 1942, město

1b – žena, 1943, město

1c – muž, 1947, vesnice

1d – žena, 1944, vesnice

1e – žena, 1943, vesnice

1f – žena, 1947, město

1g – muž, 1953, vesnice

1h – muž, 1945, město

1i – žena, 1950, město

2a – muž, 1969, město

2b – muž, 1975, město

2c – muž, 1963, vesnice

2d – žena, 1969, město

2e – žena, 1964, město

2f – muž, 1967, město

2g – žena, 1968, město

2h – žena, 1971, město

2i – muž, 1966, město

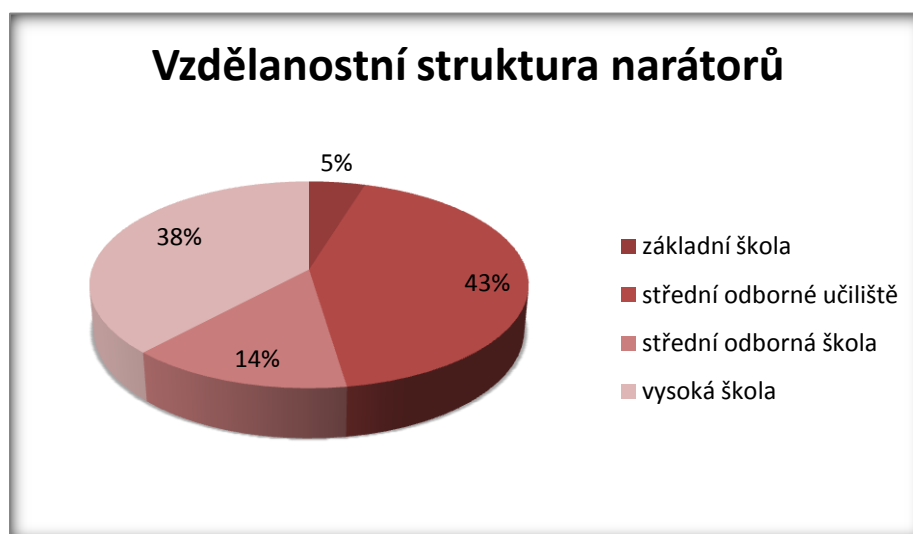
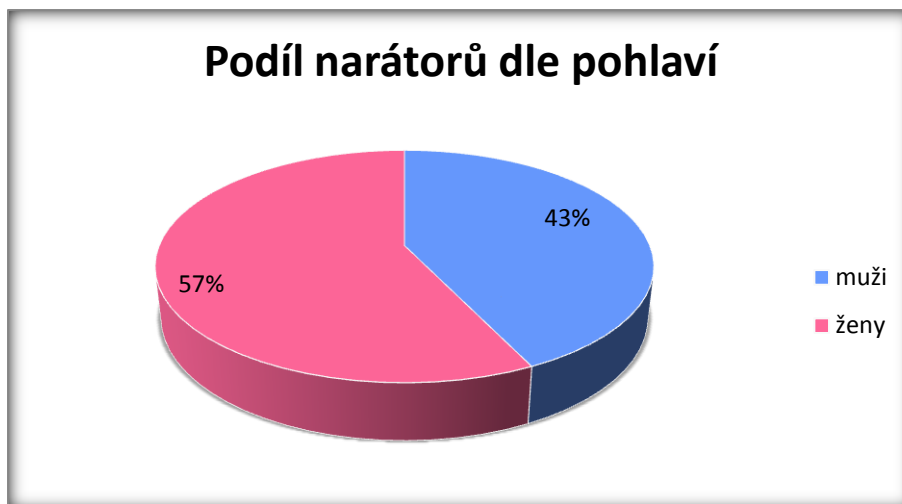
2j – žena, 1966, město

2k – žena, 1969, město

2l – žena, 1974, město

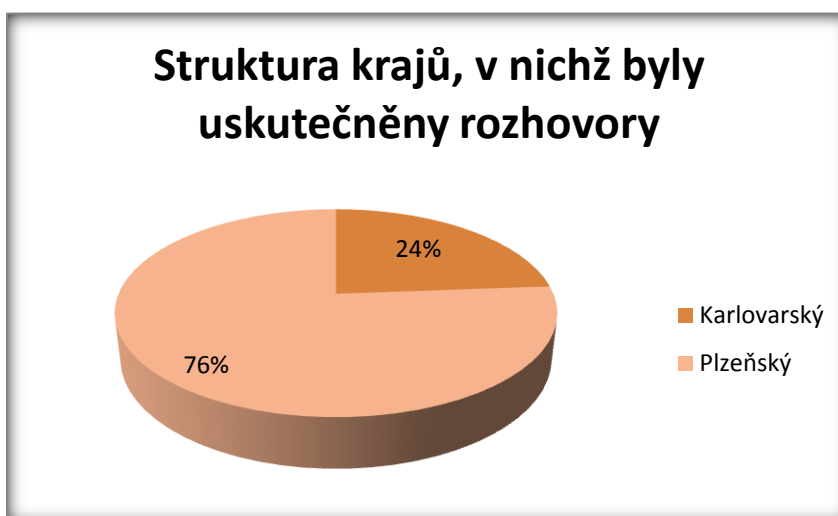
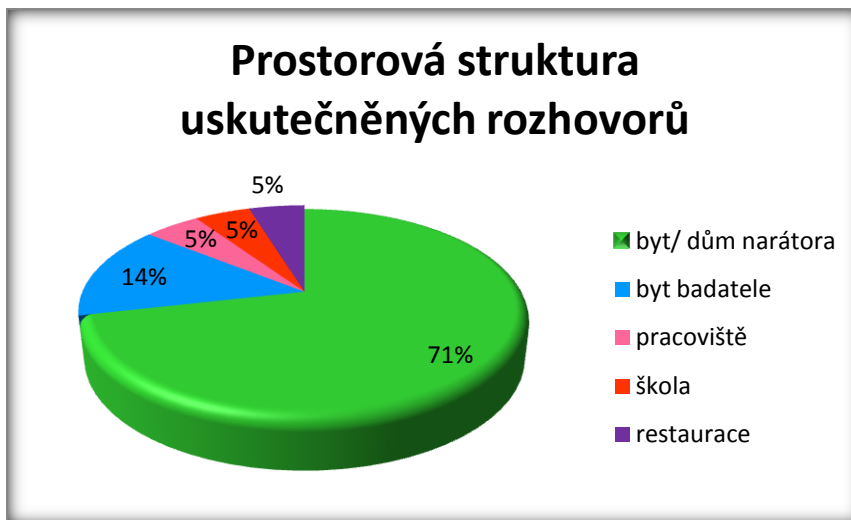
Zdroj: vytvořeno autorkou

Příloha č. 10: Struktura narátorů dle pohlaví, věku a vzdělání

Zdroj: vytvořeno autorkou

Příloha č. 11: Struktura narátorů dle prostor, v nichž byly rozhovory uskutečněny a dle lokalit, ve kterých narátoři vyrůstali

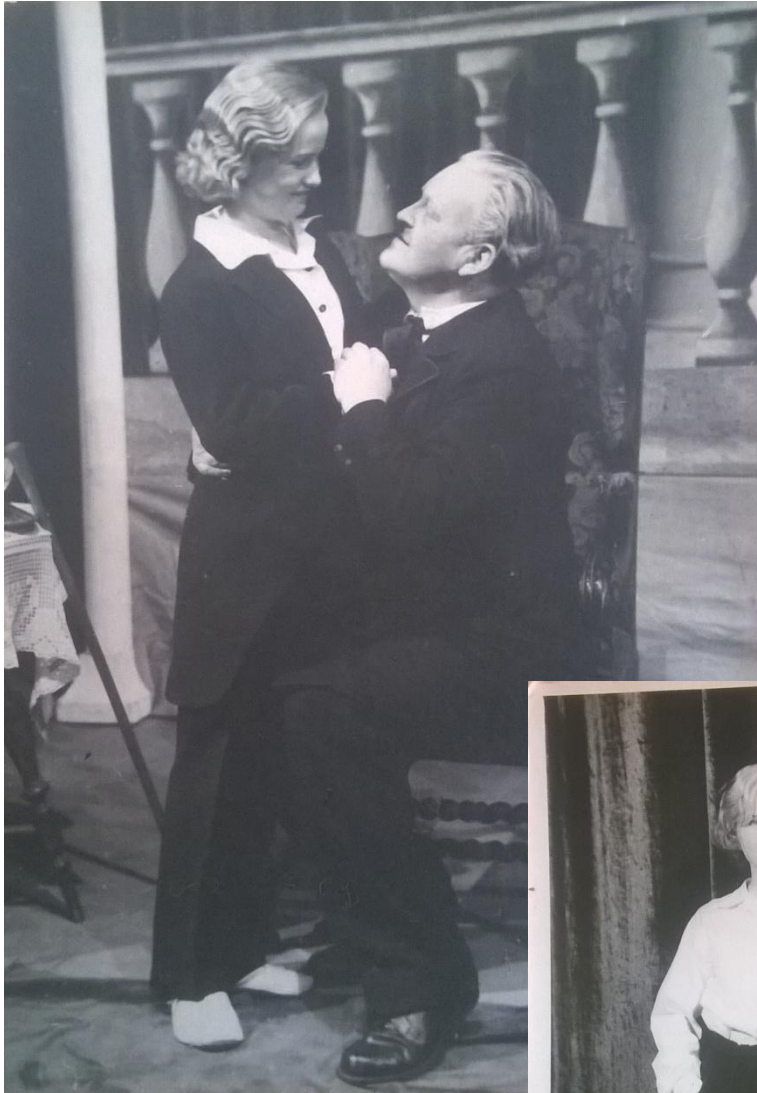
Zdroj: vytvořeno autorkou

Příloha č. 12: Kroužek lukostřelby (1974)

Zdroj: soukromý archiv narátorky

Příloha č. 13: Fotografie z divadelního představení Malý lord od Frances Hodgson
Burnett (1956, v hlavní roli narátorka)

Zdroj: soukromý archiv narátorky

Příloha č. 14: Divadelní představení v amfiteátru v Lokti (1956, role princezny)

Zdroj: soukromý archiv narátorky

Příloha č. 15: Baletní kroužek a divadelní představení *Jak květinčky přezimovaly*

Zdroj: soukromý archiv narátorky

Příloha č. 16: Fotografie z rodinné dovolené u Baltského moře (1974)

Zdroj: soukromý archiv narátorky

Příloha č. 17: Fotografie z dovolené pod stanem v Chlumu u Třeboně (1981) a letních prázdnin ve Vysokých Tatrách (1974)

Zdroj: soukromý
archiv narátorky

Příloha č. 18: Fotografie volnočasových aktivit narátorů

Zdroj: soukromé archivy narátorů

